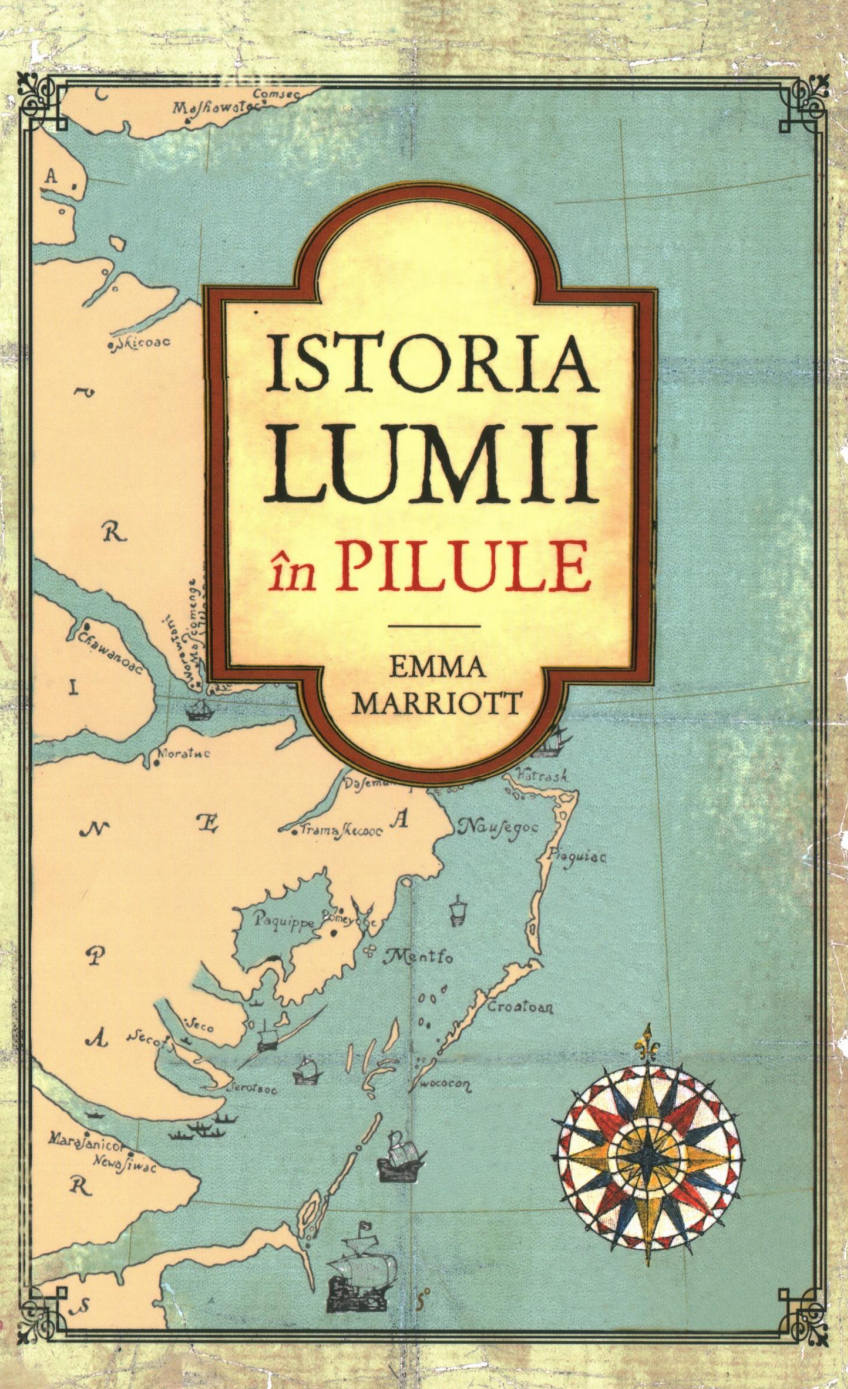
ISTORIA
LUMII
în PILULE
EMMA
MARRIOTT

ISTORIA LUMII în PILULE

LITERA
București
2019

ISTORIA LUMII în PILULE

EMMA
MARRIOTT

O EDIȚIE LITERA

Pentru tatăl meu, Charles Donald Mann (1931–2012)

The History of the World in Bite-Sized Chunks
Emma Marriott
Copyright © 2012, 2016 Michael O'Mara Books Limited
Design copertă: Ana Bježančević
Ilustrație copertă: hartă – dintr-o hartă de sfârșit de secol XVI a coloniei engleze Roanoke Island, azi în Carolina de Nord, SUA; fundal – www.shutterstock.com; busolă – akg/North Wind Picture Archives

Publicat inițial în Marea Britanie în 2012 de
Michael O'Mara Books Limited
9 Lion Yard
Tremadoc Road
London SW4 7NQ

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Istoria lumii în pilule
Emma Marriott

Copyright © 2019 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Traducere din engleză: Graal Soft

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Ilieș Câmpeanu
Corector: Georgiana Enache
Prelucrare copertă: Vlad Panfilov
Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARRIOTT, EMMA
Istoria lumii în pilule / Emma Marriott. – București: Litera, 2019
ISBN 978-606-33-4175-5
94

CUPRINS

LISTĂ DE HĂRȚI 8

INTRODUCERE 9

CAPITOLUL I: Primele imperii și civilizații 3500 î.Hr.–800 d.Hr.: ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA **11–20**: Sumer **11**; Egiptul antic: Regatul Vechi **12**; Egiptul antic: Regatul de Mijloc și Regatul Nou **13**; Babilonia **14**; Imperiul Hitit **16**; Asiria **18**; Fenicia **19** ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT **20–23**: Civilizația Indului **20**; Epoca Vedică și hinduismul **21**; Civilizația chineză timpurie **22** EUROPA **23–26**: Civilizația minoică **23**; Civilizația miceniană **25** AMERICILE **26–27**: Civilizația olmecă și civilizația Chavín **26**

CAPITOLUL II: Lumea antică 800 î.Hr.–450 d.Hr.: ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA **28–36**: Imperiul Ahemenid **28**; Imperiul Part **29**; Imperiul Sassanid **30**; Evreii și al lor „unic Dumnezeu adevărat" **31**; Nașterea creștinismului **33**; Regatul Kușit **34**; Perioada cartagineză **35** ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT **36–41**: Budismul **36**; Imperiile Maurya și Gupta și epoca de aur a Indiei **38**; Dinastiile Qin și Han din China. Confucius **40** EUROPA **41–48**: Etruscii și fondarea Romei **41**; Grecia antică și nașterea democrației **42**; Alexandru cel Mare și perioada elenistică **44**; Republica romană **45**; Imperiul Roman **46**; Celții **47** AMERICILE **49–50**: Culturi peruviene **49**; Alte culturi din Americi **50**

CAPITOLUL III: Evul Mediu 450–1066 d.Hr.: ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA **51–55**: Aksum, Imperiul Ghana și migrația triburilor bantu **51**; Nașterea islamului **52**; Califatul Abbasid **53**; Califatul Fatimid **54** ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT **56–59**: Epoca de aur a Chinei **56**; Reformele Taika în Japonia **57**; Imperiul Ghaznavid **58** EUROPA **59–69**: Imperiul Bizantin **59**; Migrații barbare **60**; Ascensiunea creștinismului **61**; Imperiul Franc și Carol cel Mare **64**; Vikingii **65**; Slavii și maghiarii **66**; Marea Schismă **68**

AMERICILE 69–73: Orașul mexican Teotihuacán și imperiile Huari și Tiwanaku 69; Civilizația Maya 70; Cultura mayașă 71; Toltecii 72

CAPITOLUL IV: Lumea în mișcare 1050–1700: ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA 74–84: Imperiile islamice Almoravid și Almohad 74; Imperiile Mali și Songhai din Africa de Vest 75; Regate vest-africane, Marele Zimbabwe și Coasta Swahili 76; Explorări portugheze și apariția comerțului cu sclavi în Atlantic 77; Turcii selgiucizi 78; Cruciadele 79; Ascensiunea Imperiului Otoman 81; Imperiul Otoman: renaștere și declin 82; Imperiul Safavid persan 83 ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT 85–93: O Japonie unificată 85; Imperiul Mongol 86; Dinastia timuridă 88; Moartea Neagră 90; Dinastia Ming din China 91; Imperiul Mogul în India și sikhismul 92 EUROPA 93–102: Feudalism și cuceririle normande 93; Dezvoltarea comerțului 95; Războiul de 100 de Ani 96; Renașterea 97; Reforma protestantă și Contrareforma 98; Explorări europene și imperii comerciale 100; Monarhie absolutistă: Carol I și Ludovic al XIV-lea 101 AMERICILE 102–108: Aztecii 102; Incașii 104; Conchistadorii 105; Noua Franță 106; Colonii europene din America de Nord 107 OCEANIA 109–110: Descoperiri europene în Pacific 109

CAPITOLUL V: Revoluție și imperialism european 1700–1900: ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA 111–118: Imperiile Oyo și Ashanti 111; Europeni explorează interiorul Africii 112; Comerțul cu sclavi și abolirea lui 113; Lupta pentru Africa 114; Africa de Sud 116; Șahul Nadir conduce Persia 117 ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT 118–124: Apogeul Chinei manciuriene 118; Britanicii în India 119; Războaiele Opiului și Revolta Taiping din China 121; Restaurația Meiji în Japonia 123 EUROPA 124–136: Ascensiunea Rusiei 124; Războaiele anilor 1700 și ascensiunea Prusiei 125; Iluminismul 126; Revoluția Franceză 128; Revoluția Franceză, războaiele napoleoniene și Acordul de la Viena 129; Revoluția Industrială 130; Societate industrială, marxism și revoltă 132; „Chestiunea orientală" și Războiul Crimeii 133;

Migrație a populației **134**; Ridicarea statelor-națiune **135**
Americile 136–141: Revoluția Americană **136**; Războaiele de independență hispano-americane **138**; Expansiunea nord-americană și „destinul evident" **139**; Războiul Civil American **140** **Oceania 142–144**: Căpitanul James Cook și colonizarea europeană a Australiei **142**; Colonizare europeană a Noii Zeelande și a insulelor din Pacific **143**

CAPITOLUL VI: O nouă ordine mondială 1900–1945:
Orientul Mijlociu și Africa 145–149: Rezistență la dominația colonială europeană **145**; Uniunea Africii de Sud și Imperiul Ethiopian **146**; Destrămarea Imperiului Otoman **147**; Palestina și mișcarea sionistă **148** **Orientul Îndepărtat 150–154**: Revolta boxerilor și Revoluția Chineză din 1911 **150**; Ascensiunea Japoniei **151**; Războiul Civil Chinez **152**; Spre independența Indiei **153** **Europa 155–174**: Tripla Alianță și cursa înarmării **155**; Izbucnirea Primului Război Mondial și frontul de vest **156**; Frontul de est și alte teatre de război **157**; Sfârșitul Marelui Război **160**; Gripa spaniolă **161**; Vot pentru femei **162**; Revoluția Rusă și ascensiunea Uniunii Sovietice **163**; Mussolini și ascensiunea fascismului italian **165**; Hitler și Germania nazistă **166**; Războiul Civil Spaniol **167**; Al Doilea Război Mondial **168**; Finalul celui de-al Doilea Război Mondial **170**; Victorie în Japonia și Holocaustul **171** **Americile 174–176**: Deceniul Furtunos, Marea Depresie și Noua Învoială a lui Roosevelt **174**; Dezvoltarea Americii Latine **175** **Oceania 177–178**: Commonwealthul Australia și dominionul Noua Zeelandă **177**

BIBLIOGRAFIE **179**

INDICE **180**

LISTĂ DE HĂRȚI

1 Imperii antice: Africa și Orientul Mijlociu, cca 3500–60 î.Hr. 15

2 Vechi imperii: Americile și Orientul Îndepărtat, cca 3500 î.Hr.–900 d.Hr. 37

3 Imperii europene timpurii, 336 î.Hr.–1453 d.Hr. 63

4 Noi imperii și descoperiri, 1237–1857 89

5 Expansiune până la Primul Război Mondial, 1400–1911 120

6 Pregătirea și efectele Primului Război Mondial, 1899–1922 159

7 Principalele teatre de operațiuni din al Doilea Război Mondial 172

INTRODUCERE

Prin această carte ne-am dorit să cuprindem aproape 5 000 de ani de istorie universală într-un singur volum. Vasta și adesea complexa natură a istoriei universale a fost redusă într-un format simplu și accesibil, într-o colecție de „pilule".

Mai mult decât atât, am hotărât să acordăm o importanță deosebită celor mai vechi civilizații și imperiilor antice ale lumii și să furnizăm o istorie a lumii care să se aventureze și dincolo de căile bine bătătorite ale istoriei europene.

Vom regăsi în lucrare istoria cunoscută a Europei și Americii de Nord, de la gloria Greciei antice și invazia normandă la războaiele de independență americane și la crahul de pe Wall Street. De asemenea, am analizat evenimentele și populațiile din Orientul Îndepărtat, Africa, Orientul Mijlociu, Oceania și Americi, pentru a evidenția, deși pe scurt (prin natura cărții), momente istorice remarcabile precum civilizația Indului din Pakistan, dinastia Tang din China, Regatul Kușit din nordul Africii și domnia șahului Nadir în Persia.

Fiecare expunere este succintă, dar ușor de înțeles; sunt informații independente care pot fi citite individual sau pe capitole. Am încercat să cuprindem cât s-a putut de mult într-un volum (deși adesea este mult mai dificil să decizi ce trebuie trecut cu vederea și ce trebuie să rămână). De asemenea, sunt date în text referințe încrucișate pentru alte intrări și evenimente deoarece istoria nu reprezintă nimic dacă nu este interconectată și armonizată cu ce a fost în trecut.

Am început cu cele mai vechi civilizații ale lumii, despre care știm relativ puțin, dar care au o mare influență asupra

vieții de azi. (Citându-l pe istoricul J.M. Roberts: „Istoria îndepărtată încă ne agită viața și gândirea".) Mai mult de 54 de secole din istoria lumii sunt acoperite până la 1945, informațiile fiind împărțite în subcapitole care cuprind Orientul Mijlociu și Africa, Europa, Americile, Orientul Îndepărtat și Oceania. Adesea au fost date nume actuale țărilor și orașelor, deși vechile denumiri au fost păstrate când au fost considerate adecvate și familiare cititorului.

Speranța noastră este că acest volum a „curățat" o parte din țesătura confuză a istoriei, pentru a ajunge la unele dintre faptele ei esențiale, de la migrație în masă și conflicte la realizări uimitoare ale trecutului și numeroase exemple de tenacitate a omului de a supraviețui. Toate acestea influențează în continuare gândirea noastră și ne-au transformat în ceea ce suntem astăzi.

EMMA MARRIOTT

Adresez mulțumiri dr. Hilary Stroh (născută Larkin),
lui Lindsay Davies, David Woodroffe, Ana Bježančević,
Greg Stevenson, Andrew John, Charlotte Buchan,
Dominique Enright și Glen Saville.

CAPITOLUL I:
PRIMELE IMPERII ȘI CIVILIZAȚII

3500 î.Hr.–800 d.Hr.

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Sumer

În jurul anului 5000 î.Hr., pe pământul fertil din sudul Mesopotamiei (actualul Irak), cunoscut sub numele de Sumer, s-au așezat agricultori, iar de la aceste începuturi modeste s-a format prima mare civilizație a lumii. Trăind de-a lungul văilor fluviilor Tigru și Eufrat (Mesopotamia este cuvântul grecesc pentru pământul „dintre două râuri"), agricultorii sumerieni erau capabili să cultive o mare varietate de cereale și de alte culturi, surplusul permițându-le să se sedentarizeze. De asemenea, sumerienii schimbau surplusul de alimente pe metale și unelte cu populații îndepărtate precum cele din actualul Pakistan și Afghanistan și au săpat o serie de șanțuri și canale pentru drenarea terenurilor fertile, dar inundate deseori.

Până în anul 3000 î.Hr., un număr de orașe-stat s-au dezvoltat în Sumer, cel mai mare fiind Ur, cu o populație de 40 000 de locuitori. Primul sistem de scriere este originar din Sumer: la început pictografic, evoluează treptat într-o serie simplificată de semne în formă de pană, folosind tulpini de

trestie pe tăbliță din argilă (scrierea a fost denumită „cuneiformă", însemnând „de forma penei" în latină). De asemenea, sumerienii au elaborat sisteme administrative și juridice complexe, au dezvoltat vehicule cu roți și roata olarului, au construit zigurate și clădiri măreț cu coloane și domuri.

Primul mare imperiu din Sumer a fost întemeiat de Sargon, regele Akkadului (un vechi regat situat în nordul Sumerului), în jurul anului 2350 î.Hr. Toate orașele sumeriene au fost unite sub autoritatea lui, iar imperiul se întindea din Siria până la Golful Persic. Această dinastie a fost distrusă pe la 2200 î.Hr., dar, după 2150 î.Hr., regii din Ur au restabilit autoritatea sumeriană în Sumer și, de asemenea, au cucerit Akkadul. Urmând invaziei elamiților (o civilizație din estul Sumerului) și distrugerii orașului-stat Ur în jurul anului 2000 î.Hr., Sumerul a intrat sub autoritatea amoriților, de unde a apărut marele oraș-stat Babilon (v. p. 14).

Egiptul antic: Regatul Vechi

Prima mare civilizație a Africii începe cu așezările din valea Nilului, în nord-estul continentului, în jurul anului 5000 î.Hr. Se crede că acești primi locuitori erau din Sahara, unde, cu 2 000 de ani înainte, se dezvoltaseră primele societăți agrare ale Africii, înainte de schimbarea climei, care a transformat Sahara într-un deșert. Aceeași schimbare climatică a secat mlaștinile din valea Nilului, făcându-le așezări mai potrivite pentru agricultori.

Până la jumătatea mileniului IV î.Hr., valea Nilului era dens populată, orașele se extinseseră, iar regiunea fusese împărțită în două regate egiptene. Conform cronologiei tradiționale a Egiptului, în 3200 î.Hr., faraonul (conducătorul)

Menes (Narmer) a unit cele două regate ale Egiptului pentru a crea un singur stat. Acesta a fost începutul unei civilizații de 3 000 de ani marcată de monumentale construcții funerare și de o înflorire a culturii egiptene.

Perioada timpurie a Egiptului antic, cunoscută ca Regatul Vechi (cca 2575–2130 î.Hr.), a fost condusă de faraoni puternici și a cunoscut progrese importante în tehnologie, artă și arhitectură. În această epocă s-a dezvoltat scrierea hieroglifică și au fost construite Marele Sfinx și piramidele de la Gizeh (în timpul ridicării acestora, mii de egipteni și-au pierdut viața). Piramidele erau destinate să asigure nemurirea faraonilor și erau strâns legate de cultul zeului soare Ra – forma lor evazată se asemăna cu cea a razelor de soare și oferea regelui decedat o scară spre zeități.

Egiptul antic: Regatul de Mijloc și Regatul Nou

După un secol de secetă severă, foamete și colaps al guvernării centrale, a urmat o perioadă de stabilitate în Egipt, cunoscută ca Regatul de Mijloc (cca 1938–1630 î.Hr.).

Din acel moment, faraonii egipteni au restaurat prosperitatea și stabilitatea țării prin securizarea frontierelor, creșterea producției agricole și acumularea unor bogății minerale enorme (parțial prin recucerirea de teritorii în Nubia de jos, care era bogată în cariere și mine de aur). Această eră a fost cunoscută pentru bijutierii și aurarii ei. De asemenea, s-a răspândit în tot Egiptul cultul lui Osiris, zeul morții și al reînvierii, conducând la convingerea predominantă că toți oamenii, nu numai faraonii, vor fi bine primiți de zei după moarte.

Proiectele arhitecturale grandioase și exploatarea excesivă a resurselor, precum și inundațiile severe ale Nilului au dus la o slăbire a puterii faraonului în Egipt, permițând unor invadatori străini (în principal hicsoși, care erau probabil din Palestina) să preia controlul. De asemenea, trecerea de la o economie a Epocii Bronzului la cea a Epocii Fierului a accentuat declinul. A urmat Regatul Nou (cca 1539–1075 î.Hr.), când faraonii au restabilit controlul, iar influența egiptenilor s-a extins în Siria, Nubia și Orientul Mijlociu. Considerat unul dintre cele mai importante capitole din istoria Egiptului, în această perioadă au fost construite multe temple mari, inclusiv mormintele pictate din Valea Regilor. Epoca a cuprins și domnia unora dintre cei mai faimoși faraoni din Egipt, printre care regina Hatshepsut și regele-copil Tutankhamon.

După moartea ultimului mare faraon al Egiptului, Ramses al III-lea, în 1070 î.Hr., Egiptul a intrat treptat în declin, pe măsură ce s-a împărțit în mai multe regate mici. În jurul anului 719 î.Hr., kușiții (v. p. 34) au cucerit Egiptul și au condus ca faraoni până când au fost împinși înapoi în granițele lor de asirieni, în anul 656 î.Hr. Cucerirea asiriană a fost urmată de cea persană, în 525 î.Hr., de ocupația lui Alexandru cel Mare, în 332 î.Hr., și de cucerirea romană, în 30 î.Hr.

Babilonia

În cele din urmă, puterea politică din Mesopotamia s-a mutat în nord, în orașul Babilon, în Akkad, astfel încât întreaga câmpie a fost cunoscută sub denumirea de Babilonia. Prima mare dinastie a Babilonului a durat aproximativ 300 de ani, de pe la 1894 î.Hr., atingându-și apogeul influenței sub regele Hammurabi (cca 1795–1750 î.Hr.).

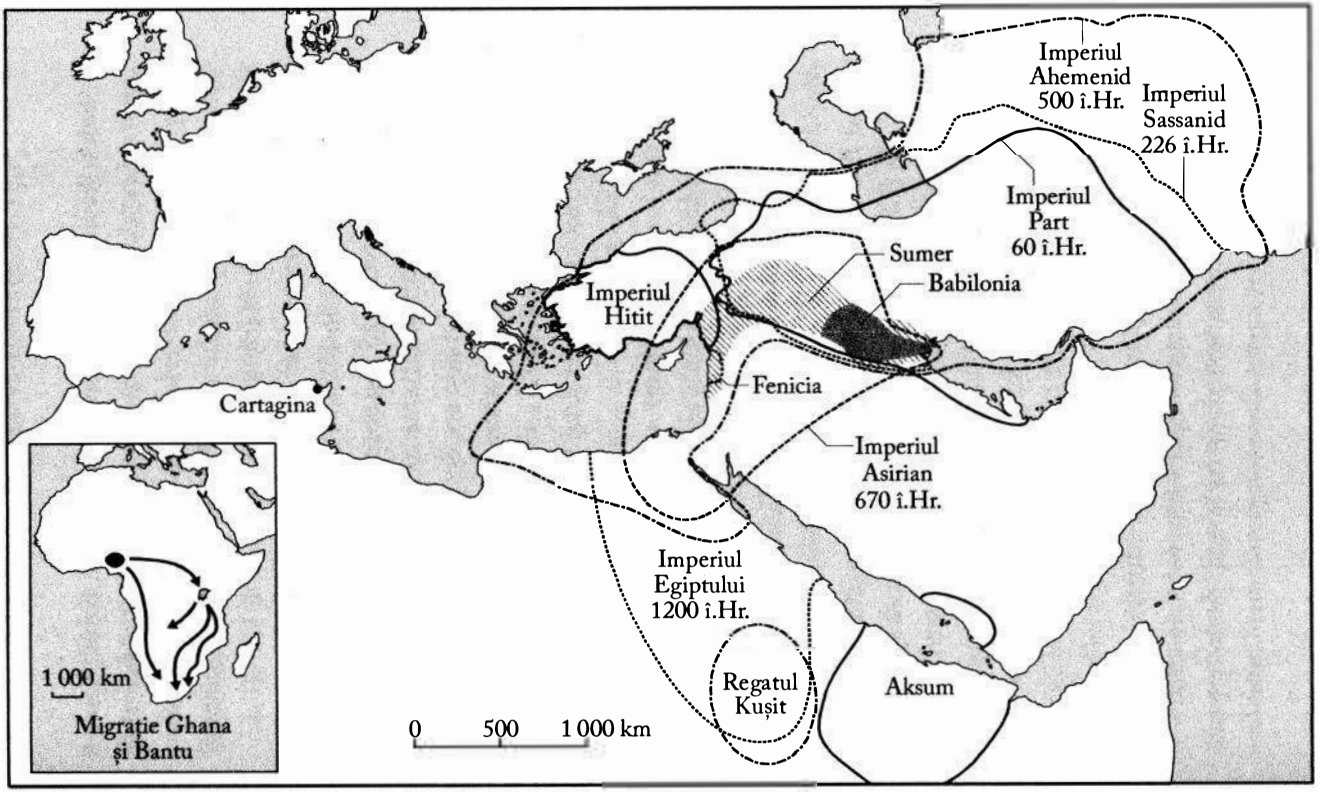

1 Imperii antice: Africa și Orientul Mijlociu, cca 3500–60 î.Hr.

Sub conducerea lui Hammurabi, Imperiul Babilonian s-a extins și a cuprins tot sudul Mesopotamiei (incluzând Sumerul) și o parte a Asiriei la nord. Hammurabi a rămas în istorie pentru instituirea primului set de legi (codul lui Hammurabi) și pentru promovarea științei și învățământului.

După moartea lui Hammurabi, Imperiul Babilonian a intrat în declin, iar, din 1595 î.Hr., a căzut în sfera de influență a hitiților (vezi mai jos) și apoi a kassiților (oameni de munte din estul Babiloniei) care au stabilit o dinastie de 400 de ani. În acest timp, Asiria s-a despărțit de Babilonia și a urmat o luptă de-a lungul mai multor secole pentru controlul Babilonului. Din secolul IX î.Hr., regii asirieni au condus Babilonul până la căderea Imperiului Asirian la sfârșitul secolului VII î.Hr.

De aici înainte, Babilonia a căzut sub puterea caldeenilor (o populație semită puțin cunoscută) și imperiul a prosperat din nou, mai ales sub Nabucodonosor al II-lea (604–562 î.Hr.). El a cucerit Asiria și Palestina și a revitalizat orașul Babilon, reconstruind templul lui Marduk (principalul zeu al Babiloniei) și construind celebrele „grădini suspendate". În 539 î.Hr. Babilonul a fost invadat de perși, sub Cirus cel Mare (v. p. 28), și Imperiul Babilonian a cunoscut sfârșitul – deși orașul Babilon a rămas important o perioadă îndelungată în secolul IV î.Hr.

Imperiul Hitit

Războinicii cunoscuți sub numele de hitiți, o populație dintre cele mai puternice din Epoca Bronzului, au condus o mare parte din Turcia modernă și Siria timp de peste o mie de ani. Imperiul lor, care a ajuns la cea mai mare întindere

între 1450 și 1200 î.Hr., a concurat cu Imperiul Babilonian și Imperiul Asirian, precum și cu Egiptul antic.

Majoritatea informațiilor cunoscute despre hitiți provin de la descoperirea a 10 000 de tăblițe din lut cu scriere cuneiformă în Hattușa, Turcia, în 1906. Acestea, împreună cu ruinele unora dintre orașele lor antice, au evidențiat că hitiții erau triburi gentilice care, nu mult după 3000 î.Hr., au venit din sudul regiunii nordice a Mării Negre în Anatolia sau Asia Mică, astăzi partea asiatică a Turciei. Călăreau și conduceau care și erau echipați cu pumnale de bronz. Până în anul 2000 î.Hr., stăpânirea hitiților a fost unificată într-un imperiu, cu capitala la Hattușa. Unul dintre primii regi hitiți, Hattusili I (1650–1620 î.Hr.), a invadat Siria, iar succesorul său, Mursili I, a jefuit Babilonul, deși mai târziu a fost ucis, iar cuceririle hitite au fost pierdute.

Un și mai puternic Imperiu Hitit a apărut în 1450 î.Hr. și, până la 1380 î.Hr., marele rege hitit Suppiluliumas a construit un imperiu care a cuprins Siria, până aproape de Canaan (Israelul din zilele noastre). În timpul descendentului său, Muwatallis, Egiptul și Imperiul Hitit au concurat pentru dominația în Siria, ceea ce a dus la o luptă feroce și celebră între faraonul egiptean Ramses al II-lea și Muwatallis, la Qadesh (cca 1300 î.Hr.).

Se crede că hitiții au fost prima civilizație care a produs fier la scară largă, folosindu-l pentru unelte și arme, inițiind astfel Epoca Fierului (deși fierul a început să fie folosit de majoritatea civilizațiilor abia peste câteva secole). Puterea hitită s-a prăbușit brusc, când migratorii, inclusiv cei care veneau dinspre Marea Egee (o coaliție misterioasă de migratori din estul mediteraneean), au invadat regiunea în cca 1193 î.Hr.

Asiria

În secolul XIV î.Hr., Asiria s-a separat de Babilon (v. pp. 14–16) și a pus bazele unui imperiu independent, inițial concentrat în orașul Assur din nordul Mesopotamiei.

Războiul constant cu invadatorii din nord și din sud i-a transformat pe asirieni în luptători feroce, renumiți pentru cruzimea lor. Cu o limbă aproape identică cu a babilonienilor (cultură absorbită de asirieni), asirienii au fost inovatori în tehnologia armelor, dezvoltând utilizarea mașinilor de asediu. Tot ei ar fi fost primii care au folosit caii pentru cavalerie mai degrabă decât pentru tras carele de luptă.

Cel mai vestit rege asirian, Sargon al II-lea (722–705 î.Hr.), a mutat capitala la Ninive și a cucerit, printre alte teritorii, Damascul și Israelul, exilând 30 000 de israeliți (ceea ce a stat la baza legendei celor zece triburi pierdute ale lui Israel).

Până în secolul VII î.Hr., Asiria a devenit cel mai mare imperiu pe care lumea îl văzuse vreodată, iar ultimul dintre cei mai mari regi asirieni, Asurbanipal (668–627 î.Hr.), a domnit peste un imperiu care se întindea de la Golful Persic în Egipt. Pentru a guverna un asemenea imperiu, asirienii au construit drumuri și au organizat un serviciu de poștă extrem de eficient, în timp ce Asurbanipal a creat și a construit în Ninive prima bibliotecă organizată din Orientul Mijlociu, care conținea mii de texte și tăblițe de lut. Aproximativ 20 700 dintre aceste tăblițe cuneiforme se găsesc în prezent la British Museum.

Statul asirian a fost în cele din urmă învins, în anul 612 î.Hr., de o coaliție a mezilor (indo-europeni înrudiți cu perșii)

și caldeenilor. În secolele următoare, Asiria a fost stăpânită de Imperiul Babilonian, Imperiul Persan, Alexandru cel Mare (care a redenumit-o Siria), parți și romani.

Fenicia

Până în anul 2000 î.Hr., multe populații s-au stabilit pe coasta estică a Mediteranei, în Libanul, Siria și Israelul de azi. Trăind pe o fâșie îngustă de coastă, care constituia locul natural de comunicare între Asia, Africa și mai departe, acești coloniști cultivau și produceau diverse bunuri, inclusiv lemn de cedru (folosit în construcție), măsline, vin și țesături, cu care făceau comerț cu Egiptul, Ciprul, Creta și locuri îndepărtate precum Troia, din vestul Turciei de azi.

Până în anul 1500 î.Hr., noi orașe au început să fie construite în regiune pentru a se adăuga orașelor Ugarit și Byblos, care fuseseră înființate încă din anii 4000 și, respectiv, 3000 î.Hr. Așezate în calea imperiilor vecine aflate în declin, orașele feniciene – cele mai mari fiind Tir, Sidon și Berot, toate renumite pentru broderiile lor – au intrat într-o epocă de aur până la 1000 î.Hr.

Comerțul a constituit în continuare piatra de temelie a prosperității feniciene, în special fabricarea și comercializarea unor articole de lux cum ar fi podoabe din aur și argint, sticlă fină și fildeș sculptat. Vopseluri feniciene și, în special, faimoasele țesături de purpură erau tot mai căutate (țesăturile purpurii erau asociate cu un statut social superior). Numele Fenicia este derivat din termenul grecesc pentru „purpuriu".

Devenind o putere maritimă, fenicienii au început să înființeze colonii în Cipru și de-a lungul coastei Africii de Nord

de la sfârșitul secolului IX î.Hr. și, în 814 î.Hr., au pus bazele Cartaginei, în Tunisia (v. pp. 35–36). Fenicia încă prospera sub controlul Imperiului Asirian și Persan, până în anul 322 î.Hr, când capitala, Tir, a fost prădată și a fost încorporată lumii grecești a lui Alexandru cel Mare.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Civilizația Indului

Una dintre cele mai dezvoltate comunități urbane din lume a apărut în valea inferioară a fluviului Ind, în Pakistanul de azi, pe la 2500 î.Hr. Mult mai avansată în multe privințe decât Egiptul antic, era mai mare, acoperind peste 500 000 km^2, spre deosebire de Egipt care avea 63 000 km^2. Este și cea mai veche civilizație din Asia de Sud, care își datorează creșterea fertilității solului din valea Indului.

Până în prezent, aproximativ 100 de situri aparținând civilizației Indului au fost descoperite de arheologi, iar săpături sunt încă în desfășurare. Cea mai mare dintre aceste așezări include orașele Harappa, Mohenjo-daro și Dholavira, fiecare cu o populație de aproximativ 30 000–40 000 de locuitori. Construcții importante din cărămidă arsă, amplasate într-un model de străzi în grilă, sunt dovada unei planificări urbane atente și uniformizate în multe așezări și orașe ale văii Indului. Așezările au fost dotate cu unele dintre cele mai avansate sisteme sanitare și de drenaj din lume – aproape fiecare așezare din Mohenjo-daro era prevăzută cu o toaletă racordată la un canal din cărămidă, conectat la canale substradale căptușite cu cărămidă.

Scrierea era alcătuită din aproximativ 400 de semne diferite, găsite în mare parte pe sigilii de steatit, încă nedescifrate, astfel încât multe întrebări importante despre civilizația Indului rămân fără răspuns. Încă nu au fost găsite arme și nici dovezi ale unei religii structurate și încă nu există o explicație definitivă pentru prăbușirea bruscă a civilizației Indului în jurul anului 1500 î.Hr. S-ar putea să fi fost cauzată de inundații, de suprapopulare, de acumularea de sare în sol sau orașele sale ar fi putut fi distruse de invadatori arieni (vezi mai jos).

Epoca Vedică și hinduismul

Epoca Vedică (cca 1500–800 î.Hr.) se referă la o perioadă din istorie când au fost compuse vechile texte hinduse cunoscute sub numele de Vede. Structurate în patru cărți sacre, sunt considerate predecesoarele istorice ale hinduismului. De asemenea, Epoca Vedică este sociată cu sosirea invadatorilor arieni (indo-europeni) în India, în jurul anului 1500 î.Hr. Aceștia erau nobili nomazi din Asia Centrală – cuvântul „arian" însemna la origini „nobil".

Nu există relatări istorice despre migrațiile ariene, dar acestea sunt menționate în *Rig Veda*, cele mai vechi dintre textele Vedelor, ca triburi ale căror vieți gravitau în jurul cailor și turmelor de vite. Arienii vorbeau o formă timpurie a sanscritei, limba scrierilor hinduse, care în limbajul vernacular a evoluat în mai multe limbi moderne, inclusiv în hindi, limba oficială a Indiei contemporane.

În secolele următoare venirii arienilor, nordul Indiei a fost treptat arianizat. Arienii de culoare albă au refuzat inițial să se

amestece cu locuitorii cu pielea închisă din India, care aveau o ierarhie socială rigidă, formată din patru caste: Brahmin (preoți sau învățați), Kshatriya (soldați), Vaishya (agricultori sau negustori) și Sudra (servitori). Acestea au format baza sistemului de caste hindus.

Manifestările credinței vedice sunt văzute ca precursoarele hinduismului actual. Printre principalele sale zeități se numărau Indra, Agni (focul sacrificial) și Suyra (soarele). Unii dintre zeii clasici hinduși, precum Vishnu, aveau o importanță minoră, în timp ce alții, precum Shiva, lipseau cu totul. Sacrificiile erau esențiale în dogma vedică, în special oferirea somei (o băutură halucinogenă) zeilor. Până la următoarea perioadă vedică, religia poporului cucerit din India s-a amestecat cu tradițiile Vedelor, formând hinduismul timpuriu.

Civilizația chineză timpurie

Cea mai veche formă de civilizație apărută în China este cunoscută ca dinastia Xia. Insuficientele descoperiri arheologice au condus la un dezacord asupra existenței civilizației Xia, dar se crede că a apărut în jurul anului 2100 î.Hr. în valea Fluviului Galben, unde arheologii au descoperit unelte de piatră și un topitor de bronz datând din anul 2000 î.Hr..

Următoarea dinastie, Shang, care s-a format aproape de actualul Anyang, începând cu anul 1766 î.Hr., este mai bine înțeleasă, în mare parte ca rezultat al descoperirii de inscripții pe mai mult de 100 000 de carapace de țestoasă. Oamenii Shang încercau să prezică viitorul prin încălzirea oaselor sau a carapacelor de animale (cunoscute ca oase oraculare),

iar inscripțiile referitoare la acestea sunt cele mai vechi dovezi cunoscute ale scrisului chinezesc. Până aproape de anul 1500 î.Hr., dinastia Shang era înfloritoare, printre tehnicile avansate numărându-se turnarea bronzului pentru vase sacre și arme, dezvoltarea unui sistem sofisticat de scriere și sculptura complexă în jad și în fildeș. Mărimea și întinderea regatului Shang sunt incerte, dar se credea că regatul se extindea pe mai mult de 647 500 km.

În jurul anului 1046 î.Hr., conducătorii regatului Zhou au preluat puterea de la conducătorii Shang, pentru a forma o dinastie care a supraviețuit aproape 800 de ani (cea mai îndelungată din istoria Chinei). Dinastia stăpânea teritoriul de la nord de fluviul Yangtze, iar, în anul 771 î.Hr., capitala lor s-a mutat de la Hao la Luoyang. Drept urmare, luptele dintre regate și nobilii feudali au menținut China divizată (sistemul feudal fusese impus în China cu peste o mie de ani înainte de a se dezvolta în Europa). În timpul dinastiei Zhou s-a dezvoltat tabla înmulțirii și s-au făcut progrese în turnarea fierului și în producția agricolă. Cele cinci clasice ale confucianismului au fost elaborate tot în această perioadă și studiate timp de secole de învățații chinezi.

EUROPA

Civilizația minoică

Civilizația minoică, apărută pe insula Creta între 3000 și 1450 î.Hr., a fost prima civilizație din Europa (și una dintre primele care s-a dezvoltat într-o zonă care nu era câmpia inundabilă a unui râu). Minoicii au lăsat palate mari, ceramică

fină și obiecte lucrate în aur și bronz, în timp ce legendele grecești amintesc de regatul minoic ca fiind un tărâm pierdut și bogat în aur.

Pe insula lor muntoasă, minoicii cultivau intens măslini, grâu și viță-de-vie, practicau oieritul pe pășunile montane și pescuitul. Produsele erau exportate în teritorii îndepărtate, precum Egipt, Siria și Cipru. Până la 2000 î.Hr., bunăstarea generată de acest comerț extins a dus la dezvoltarea orașelor și porturilor, dominate de mărețele palate din Cnossos, Malia, Phaistos și Zakros. Cel mai mare dintre acestea, Cnossos, a fost descoperit în 1900 de arheologul britanic Sir Arthur Evans (înainte nu se știa nimic despre civilizația minoică).

Caracteristicile civilizației minoice se regăsesc într-o serie de legende grecești, incluzându-l pe minotaur, jumătate om și jumătate taur (taurul era un animal sacru pentru minoici). De asemenea, minoicii au dezvoltat o scriere încă nedescifrată, bazată pe simboluri silabice, cunoscută ca Linear A.

În jurul anului 1700 î.Hr., cele mai multe palate minoice au fost distruse fie de foc, fie de război sau de cutremure și reconstruite, minoicii producând ulterior ceramică și fresce de cea mai bună calitate. Pe la 1500 î.Hr., pe insula Thira (acum Santorini) a avut loc o uriașă erupție vulcanică, producând un val mareic ce a deteriorat din nou palatele și orașele minoice și a distrus majoritatea navelor. Totuși, acestea au fost refăcute rapid, iar Creta a rămas înfloritoare vreme îndelungată după erupție. Civilizația minoică s-a încheiat la cca 1450 î.Hr., când micenienii (v. p. 25) au preluat controlul asupra Mării Egee.

Civilizația micenianã

Micenienii erau un popor prosper, artistic și războinic, care locuia în Grecia continentală, pe câmpia Argosului. Civilizație egeeană ca și minoicii, micenienii și-au început perioada de măreție la cca 1600 î.Hr., când au construit o serie de orașe mici, fortificate, în special așezările din Tirint (Tiryns), Pilos și Micene. Cele mai multe orașe au fost construite pe întărituri naturale, cu palate pentru a-și găzdui conducătorii, înconjurate de ziduri puternice, defensive.

În 1450 î.Hr., micenienii au ocupat Creta și au preluat controlul asupra comerțului pe mare minoic, navigând spre Asia Mică și Siria și făcând comerț cu Sicilia și Peninsula Italică. Ei au început procesul de colonizare greacă (ajuns la expansiune maximă în timpul perioadei Greciei clasice) prin stabilirea unor colonii în Rodos și în Cipru și pe coasta sud-vestică a Anatoliei.

Micenienii au convertit scrierea minoică într-o formă a limbii grecești, care a fost tradusă și a dezvăluit că micenienii venerau mai mulți zei ai Greciei clasice, printre care Poseidon, Apollo și Zeus. Războiul s-a reflectat vizibil în arta micenianã, care a împrumutat mult din cultura minoică – dar a rămas distinctă – odată cu producția de vase de bronz, armuri, arme și măști din aur. Micenienii erau renumiți și pentru criptele cu falsă cupolă *(tholos)* și mormintele circulare.

Conform legendei, în 1200 î.Hr. micenienii au cucerit Troia (pe coasta mediteraneeană a Anatoliei), deși amploarea expediției a fost probabil exagerată în descrierea lui Homer din *Iliada*. Civilizația micenianã s-a prăbușit în jurul anului 1120 î.Hr. Nu este clar ce anume a cauzat acest

deznodământ, dar s-a întâmplat într-un moment de turbulențe în estul Mediteranei (Imperiul Hitit s-a prăbușit brusc în anul 1205 î.Hr.) și se presupune că a avut de-a face cu invaziile „popoarelor mării" din Marea Egee.

AMERICILE

Civilizația olmecă și civilizația Chavín

Prima civilizație atestată pe continentul american era localizată în teritoriile mlăștinoase din sudul Veracruzului, pe coasta de est a Mexicului și pe coasta Golfului Mexic. Agricultura, satele și ceramica apăruseră în America Centrală încă din mileniul II î.Hr., din care s-a dezvoltat civilizația olmecilor, în jurul anului 1500 î.Hr.

Pentru olmeci, în centrul atenției par să fi fost marile centre de ceremonii, în care s-au găsit piramide de pământ, alături de capete gigantice din piatră sculptată, gândite să comemoreze conducători. Aceste așezări ceremoniale aveau populații de mii de oameni. Una dintre cele mai mari a fost La Venta, care a înflorit până în anul 400 î.Hr. și a susținut o comunitate prosperă de agricultori, pescari, negustori și artizani. Timp de câteva secole după 800 î.Hr., caracteristicile stilului artistic olmec (care adesea a integrat figuri de copil și de jaguar) s-au răspândit de-a lungul Americii Centrale, până în statul El Salvador de astăzi.

Cultura olmecilor a dispărut în jurul anului 400 î.Hr. pe măsură ce noi civilizații, precum Maya (v. pp. 70–72) au acaparat-o. Misterul încă îi înconjoară pe olmeci, deoarece nu se știe ce limbă au vorbit sau ce a cauzat dispariția lor.

Mult spre sud, în Peru, civilizația Chavín, axată pe așezarea ceremonială Chavín de Huántar, situată pe culmile Anzilor, a înflorit între anii 900 și 200 î.Hr. Populația Chavín era expertă în prelucrarea pietrei și deținea un stil artistic accentuat, care s-a răspândit în mare parte în regiunea Anzilor. Două sute de sculpturi în piatră au fost descoperite la Chavín de Huántar, acesta fiind probabil un loc de pelerinaj pentru populația din Peru.

CAPITOLUL II:
LUMEA ANTICĂ

800 î.Hr.–450 d.Hr.

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Imperiul Ahemenid

În anul 559 î.Hr., un tânăr rege pe nume Cirus al II-lea (cel Mare) a ajuns la putere în Persia și, în următorul deceniu, a pus bazele unui imperiu care avea să stăpânească peste o cincime din populația lumii. Dinastia de regi persani a fost numită ahemenidă, după regele iranian Ahemenes.

Pe la 549 î.Hr., Cirus și-a mobilizat poporul și i-a cucerit pe mezi (indo-europeni care trăiau în nordul Iranului și care controlau Persia), cucerind astfel Asiria. Doi ani mai târziu, armatele formidabile ale lui Cirus controlau orașele grecești ioniene, iar, în 539 î.Hr., au capturat Babilonul, împreună cu Palestina, permițându-le evreilor exilați să se întoarcă și să-și reconstruiască Templul la Ierusalim. Chiar înainte să moară, în 529 î.Hr., a extins imperiul până la granițele cu India.

Până în vremea lui Darius I (522–486 î.Hr.), granițele imperiului au cuprins Egiptul și s-au întins din nordul Indiei, la est, spre Turcia, la vest, echivalând cu cel mai mare imperiu cunoscut vreodată. Pentru a păstra controlul asupra acestui domeniu vast, regele Darius I a introdus un sistem eficient de administrație și taxe și a construit, în anul 500 î.Hr., un drum de 2 400 km, de la Susa, în Iranul de azi, până la Efes, în Turcia.

În acest timp, zoroastrismul, vechea religie persană, s-a consolidat. Dezvoltându-se inițial în Iran, pe la 600 î.Hr., cu concepțiile sale despre înviere, judecata de apoi, rai și iad, va influența viitoarele religii universale ale islamului, iudaismului și creștinismului.

Începând cu anul 500 î.Hr., așezările grecești ioniene se răzvrătesc, iar, în anul 490 î.Hr., Darius trimite o armată la Atena pentru a-i pedepsi pe greci pentru ajutorul dat rebelilor. A înăbușit revolta, dar, mai târziu, a fost înfrânt în faimoasa bătălie de la Maraton, care a declanșat războaiele medice dintre Grecia și Persia. Succesorul lui Darius, Xerxes, a încercat să preia controlul asupra Greciei, incendiind Atena în 480 î.Hr., dar a fost învins în același an. Acest moment a marcat începutul declinului Persiei, până când imperiul a fost cucerit, în anul 330, de Alexandru cel Mare.

Imperiul Part

După o perioadă de guvernare macedoneană și greacă (cunoscută sub numele de Imperiul Seleucid), Iranul intră sub controlul Parției, un mic regat în nord-estul Persiei, în 247 î.Hr. În următoarele secole, parții au construit un imperiu (cunoscut și ca dinastia arsacidă), care, în momentul său de glorie, s-a întins din nordul Eufratului până la Ind. De asemenea, situat pe Drumul Mătăsii (v. pp. 46, 56, 87, 90), ruta comercială dintre China și Imperiul Roman, Imperiul Part a devenit centru de schimb și comerț.

Printre conducătorii parți celebri s-au numărat Mitridate I (cca 171–138 î.Hr.), care s-a modelat pe tiparul marelui conducător persan Darius I, precum și puternicii regi ulteriori

Mitridate al II-lea (cca 123–88 î.Hr.) și Phraates al III-lea (cca 70–57 î.Hr.). Parții aveau impresionante abilități de război și de călărie – arcașii parți erau capabili să tragă înapoi în timp ce călăreau (metodă cunoscută ca „ochire partă"), ceea ce le oferea un imens avantaj în luptă.

Imperiul Part a adoptat un amestec de persană, greacă și culturi regionale, deși curtea arsacidă, care reținuse o parte din influența sa greacă, a cunoscut treptat o renaștere a tradițiilor iraniene. Pe măsură ce Parția se extindea spre vest, a intrat în conflict cu Roma, inițial pentru controlul Armeniei. Parții l-au învins răsunător pe Marcus Licinius Crassus în bătălia de la Carrhae, în anul 53 î.Hr. (unul dintre cele mai grave dezastre militare din istoria romană, în care o armată romană de 44 000 de soldați a fost învinsă, doar 10 000 de soldați scăpând cu viață). Această bătălie a pus efectiv capăt ambițiilor romane în Est. În războaiele romano-parte care au urmat (66 î.Hr.–217 d.Hr.), câțiva împărați romani au invadat regiunea, la un moment dat cucerind capitala parte Ctesiphon. În cele din urmă, instabilitatea și războiul dintre propriii conducători au condus la prăbușirea puterii parte, atunci când Ardashir I, un conducător din provincia Fars a Iranului, a pus bazele dinastiei Sassanizilor în 224 d.Hr. (vezi mai jos).

Imperiul Sassanid

Epoca sassanidă, ale cărei baze au fost puse de Ardashir I în 224 d.Hr., este considerată una dintre cele mai importante și mai influente perioade din istoria iraniană, când cultura persană antică (anterior cuceririlor musulmane) a atins apogeul.

Curtea sassanidă din orașul Ctesiphon a devenit un centru cultural strălucitor, unde savanții au studiat astronomia, artele, medicina și filosofia și s-au implicat în activități precum șahul și polo. Operele de artă sassanidă au influențat puternic arta islamică, iar impactul acestora a fost resimțit și în îndepărtata Chină, în Asia Centrală și chiar în Europa de Vest. De asemenea, Sassanizii sunt renumiți pentru sculpturile în piatră.

Înființarea imperiului, care se întindea de la Deșertul Sirian până în nord-vestul Indiei, a dus la războaie constante, în principal cu Roma, dar și cu hunii, turcii și Imperiul Bizantin. În timpul cuceririi Armeniei, regele Shapur I (240/242–272 d.Hr.) este renumit pentru înfrângerea și întemnițarea împăratului roman Valerian în bătălia de la Edessa din anul 260 d.Hr. În anul 296 d.Hr., romanii și-au recăpătat avantajul și Sassanizii au fost ulterior izgoniți din Armenia și Mesopotamia. Din punct de vedere politic, imperiul a oscilat între monarhi puternici (cum ar fi Chosroes (Khosrau) I, care a murit în 579 d.Hr.) și controlul local al unor mari nobili. Imperiul s-a dezintegrat în secolul VII, înainte de cuceririle arabe, și, în consecință, zoroastrismul a intrat în declin.

Evreii și al lor „unic Dumnezeu adevărat"

Evreii erau nomazi semiți, care migraseră din est spre Canaan la sfârșitul mileniului II î.Hr. Ca urmare a înfrângerii filistenilor (invadatori din rândul „popoarelor mării" care se stabiliseră pe coasta Palestinei), regele David (1006–962 î.Hr.), cu ajutorul regelui fenician Hiram din Tir, formase o Palestină unită, având capitala religioasă și politică la Ierusalim. Totuși,

după 930 î.Hr., țara a fost din nou divizată: Israel în nord; și Iuda, inclusiv Ierusalimul, în sud.

În anul 721 î.Hr. Asiria a preluat controlul asupra regatului Israel și, în anul 586 î.Hr., regatul Iuda a căzut sub dominație babiloniană, timp în care Ierusalimul a fost distrus. Iudeii (cunoscuți acum sub numele de evrei, diferiți de israeliți), care erau ținuți captivi în Babilon, au început să-și scrie istoria în ceea ce va deveni Tora evreiască și primele cărți ale Bibliei creștine. În 538 î.Hr., când Babilonul a fost cucerit de perși, evreii au fost lăsați să se întoarcă în Ierusalim, unde au fost puse bazele religioase și politice ale iudaismului. Unii evrei au decis să rămână în Babilon, formând astfel prima diasporă evreiască.

În acest timp, evreii au dezvoltat credința că ei sunt poporul ales al unui singur, atotputernic Dumnezeu, „singurul Dumnezeu adevărat" care, potrivit scrierilor religioase, i se arătase păstorului Avraam, în prima jumătate a mileniului II î.Hr. Această închinare la un singur Dumnezeu, cunoscută sub numele de monoteism, va influența creștinismul și islamul, care împărtășesc spiritual pe strămoșul Avraam (în Biblie, Iisus este descendentul lui Avraam, iar în tradiția musulmană, Avraam este „tatăl profeților" și strămoșul poporului arab și al poporului evreu).

În 333 î.Hr. Alexandru cel Mare a cucerit Palestina. De atunci, regiunea a fost sub controlul unui număr de conducători, printre care Imperiul Roman, Imperiul Sassanid și Imperiul Bizantin. Prezența evreiască a scăzut, iar Galileea a devenit principalul centru religios. În 636 d.Hr. arabii au cucerit regiunea și Palestina a rămas sub control musulman alți 1 300 de ani.

Naşterea creştinismului

În jurul anului 30 d.Hr., un tâmplar evreu numit Iisus, care a trăit în Galileea, în Palestina evreiască (provincie romană), a început să propovăduiască evreilor singurul Dumnezeu căruia toţi ar trebui să i se închine. Învăţăturile sale s-au dovedit populare şi foarte repede Iisus a dobândit mulţi adepţi (dintre care pe doisprezece, cunoscuţi ca apostoli, i-a ales să-i propovăduiască mesajul). Iisus a vorbit despre un Dumnezeu milostiv şi plin de compasiune, al tuturor oamenilor indiferent de rasă, pentru care principiile carităţii, umilinţei şi sincerităţii treceau peste cele ale respectării stricte a prevederilor ceremoniale.

Învăţăturile sale l-au adus în conflict cu autorităţile evreieşti, care-l vedeau subversiv politic şi social. În Ierusalim, a fost condamnat la moarte de Sinedriu, cea mai înaltă instanţă evreiască de judecată, care l-a adus în faţa guvernatorului roman Pilat din Pont, acesta condamnându-l la moarte prin răstignire. La trei zile după răstignirea sa, adepţii au susţinut că a înviat din morţi, ceea ce le-a legitimat credinţa că este Mesia sau Hristos („cel uns" în greacă).

În următoarele două secole, învăţăturile lui Iisus, consemnate în cele patru evanghelii ale Noului Testament, s-au răspândit în lumea romană. Procesul a fost ajutat parţial de scrierile unui fost meşteşugar de corturi din Asia Mică, mai târziu cunoscut ca Sfântul Pavel, care a scris 13 din cele 27 de cărţi din Noul Testament. Împăraţii romani au încercat în zadar să împiedice răspândirea acestei noi credinţe periculoase prin persecuţii pe scară largă, cele mai intense fiind sub Decius, în 250 d.Hr., şi Diocleţian, în 303–311 d.Hr.

În cele din urmă, în 313 d.Hr. împăratul Constantin cel Mare a emis un edict de toleranță și, din 324 d.Hr., a început procesul de susținere a creștinismului ca religie oficială în Imperiul Roman. Ulterior, creștinismul s-a răspândit în întreaga Europă și dincolo de aceasta, având o influență majoră în modelarea civilizației occidentale.

Regatul Kușit

Regatul Kușit – primul stat important african în afară de Egipt – se afla în regiunile înalte ale Nubiei (azi Sudan) și a ajuns la o asemenea putere încât a cucerit Egiptul antic pentru puțin peste o sută de ani.

Începând cu anul 2000 î.Hr., regatul a fost în mare măsură dominat de vecinul său nordic, Egipt, deși kușiții au dezvoltat o cultură bogată și individuală. Cu toate acestea, în jurul anului 1000 î.Hr., pe măsură ce influența Egiptului a slăbit, conducătorii kușiți și-au câștigat independența și, înainte de anul 800 î.Hr., a fost înființat un nou Regat Kușit cu capitala la Napata. Până la 715 î.Hr. kușiții, sub conducerea regelui Piye și a regelui Shabaka, au răsturnat dinastia conducătoare egipteană și au cucerit întreg Egiptul. Kușiții au condus ca faraoni până pe la 654 î.Hr., posibil din noua lor capitală Memfis, până când o invazie asiriană i-a forțat să se retragă înapoi în Kuș.

Totuși, civilizația kușită a continuat să prospere, iar în jurul anului 591 î.Hr. capitala s-a mutat spre sud în orașul Meroe. Comerțul a înflorit în capitala situată pe malul estic al Nilului și aproape de Marea Roșie – în special cel cu produse de lux locale, fabricate din abanos, aur și fildeș –

și Meroe a devenit un oraș important, cu temple, case și palate. De asemenea, Meroe avea bogate resurse de minereuri de fier și material lemnos, care furnizau combustibil pentru una dintre primele industrii din Africa. Kușiții s-au numărat și printre primele popoare care au dezvoltat un alfabet (încă nedescifrat).

Până în secolul III d.Hr., civilizația kușită a intrat în declin, probabil din cauza epuizării resurselor locale și pierderii comerțului de pe Marea Roșie în favoarea regatului vecin Aksum (care în 350 d.Hr. a invadat Regatul Kușit și a distrus Meroe).

Perioada cartagineză

Orașul Cartagina, situat pe coasta actualei Tunisii și fondat de fenicieni (v. p. 19) în anul 814 î.Hr., s-a extins rapid devenind unul dintre cele mai mari orașe de pe coasta nord-africană. Fondarea sa a stat la baza unor legende, în special a *Eneidei* poetului roman Vergiliu, în care regina Dido, după ce a fugit din orașul fenician Tir, a întemeiat Cartagina.

În jurul anului 600 î.Hr. Cartagina s-a desprins de controlul fenician și a devenit un important centru comercial, legând Africa interioară de lumea mediteraneeană. Prosperitatea ei s-a datorat navigației, comerțului și exploatării minereurilor de argint din nordul Africii și sudul Spaniei.

În cele din urmă, interesele cartagineze în nordul Africii, în Spania și în Sicilia (unde au înființat colonii) i-au adus în conflict mai întâi cu Grecia în secolul V î.Hr. și apoi cu Roma în războaiele punice începând cu anul 264 î.Hr. Al Doilea Război Punic (218–201 î.Hr.) a fost purtat de comandantul

militar al Spaniei, Hannibal, care a condus o armată de războinici cu 40 de elefanți, prin Alpi spre Roma. Cea mai mare victorie a fost obținută la Cannae în 216 î.Hr. unde au fost uciși 60 000 de soldați romani.

Totuși, Hannibal nu a reușit să cucerească Roma, iar, la sfârșitul celui de-al Treilea Război Punic (146 î.Hr.), Cartagina a fost distrusă de romani, cu aproape 200 000 de locuitori masacrați, iar cei 50 000 rămași au fost vânduți ca sclavi. Cartagina a fost refondată ca oraș roman, timp în care a prosperat, mai târziu devenind un centru al creștinătății. În 533 d.Hr. a fost încorporată în Imperiul Bizantin și, în cele din urmă, distrusă de arabi în 705 d.Hr. și înlocuită de Tunis.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Budismul

Credința budistă provine din învățăturile lui Siddhartha Gautama, care s-a născut pe la 563 î.Hr. în nordul Indiei. Gautama provenea dintr-o familie înstărită, dar, la vârsta de 29 de ani, a decis să renunțe la bogățiile sale și să trăiască precum un cerșetor, astfel încât să poată căuta adevăratul sens al vieții. În jurul anului 528 î.Hr., el s-a așezat sub un copac Bodhi și a ajuns la iluminare, iar apoi și-a dedicat restul vieții învățării celorlalți.

Tema centrală a învățăturilor sale *(Dharma)* și credința budistă afirmă că toate fenomenele sunt legate printr-un lanț central de dependență; că suferința lumii este cauzată de dorința egoistă și că numai urmând calea lui Buddha putem fi eliberați din ciclul reîncarnărilor. Scopul vieții este

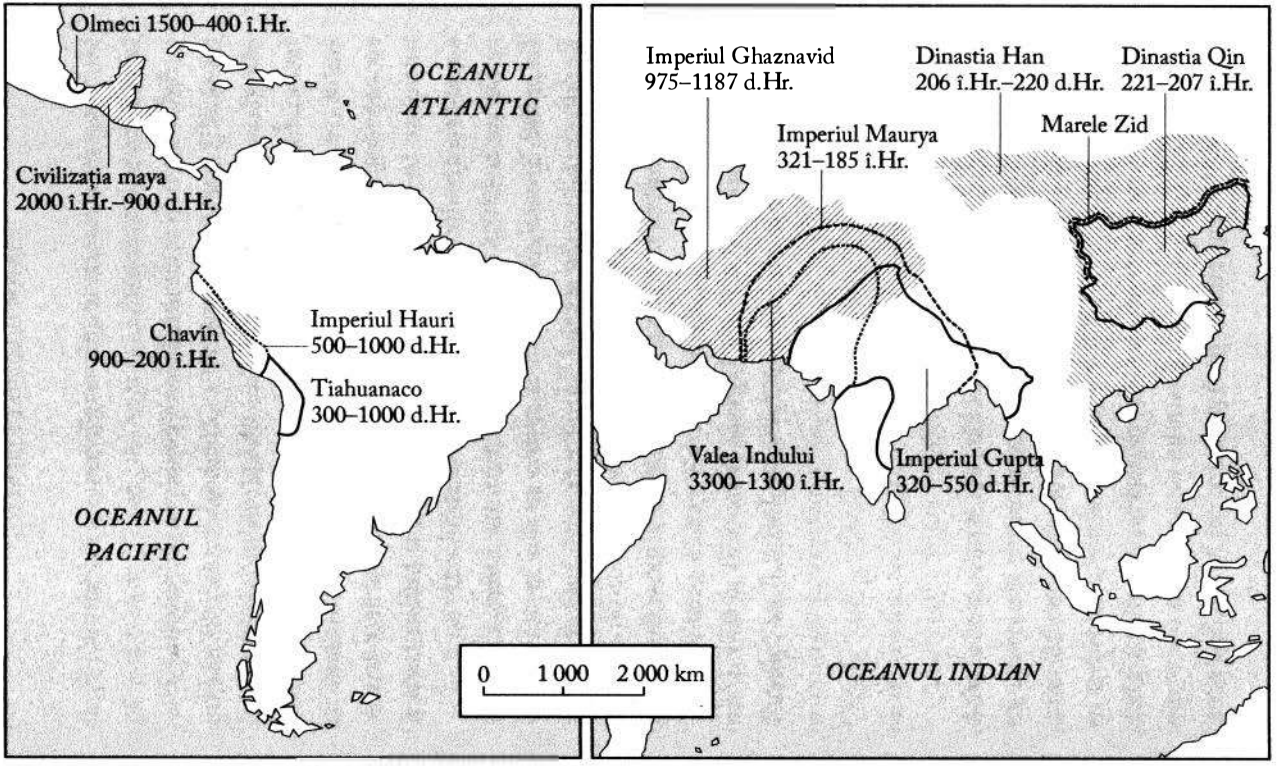

2 Vechi imperii: Americile și Orientul Îndepărtat, cca 3500 î.Hr.–900 d.Hr.

să ajungem la starea de „nirvana", ceea ce înseamnă literal „eliminarea dorințelor".

Siddhartha Gautama a devenit cunoscut ca Buddha („Iluminatul"), iar după moartea sa, în jurul anului 482 î.Hr., călugării au ajutat la răspândirea învățăturilor sale în nordul Indiei. În secolul III î.Hr., Ashoka, împărat mauryan din India (vezi mai jos), a ajutat la răspândirea budismului la sud, în Ceylon (Sri Lanka), și la nord, în Caşmir, a trimis misionari în Syan (Siam, acum Thailanda) și în Birmania și a construit multe monumente și mănăstiri budiste.

De pe la 150 d.Hr., prin comerțul între India, China și Imperiul Roman, călugării mahayana au dus învățătura lui Buddha în China. În secolul III, texte de bază budiste au fost traduse în chineză, iar, până în secolele IV și V d.Hr., budismul a devenit credința predominantă în China. Budismul a fost pentru prima dată adus în Coreea în secolul IV și a fost ulterior introdus în Japonia între 550 și 600 d.Hr. În același timp, a cunoscut un declin în India, fiind înlocuit de hinduism.

Imperiile Maurya și Gupta și epoca de aur a Indiei

Imperiul Maurya (cca 321–185 î.Hr.) a fost un imperiu întins și puternic politic din India. Primul exemplu de sistem de stat pe subcontinent, a fost fondat de Chandragupta Maurya, care a înlăturat dinastia Nanda din nord-estul Indiei și în 305 î.Hr. a preluat controlul asupra provinciilor din Afghanistan și o mare parte a Pakistanului de azi, după o victorie asupra fostului general al lui Alexandru cel Mare, Seleucos.

Fiul lui Maurya a preluat controlul asupra celei mai mari părți din sudul Indiei, iar nepotul său, Ashoka, a consolidat un mic regat, Kalinga, și și-a dedicat mare parte a domniei popularizării budismului (v. p. 36). După moartea lui Ashoka în 232 î.Hr., imperiul s-a împărțit în mai multe regate mici, pentru a include principatele grecești din Punjab începând cu anul 170 î.Hr., iar în anul 50 d.Hr. Imperiul Kushana din nordul Indiei, care a fost în cele din urmă subordonat Imperiului Sassanid (v. p. 30) în 240 d.Hr.

În anul 320 d.Hr. Chandragupta I, conducătorul regatului Magadha, și-a mărit imperiul, iar sub următorii regi Gupta, imperiul s-a extins pentru a include cea mai mare parte a Indiei. Dinastia Gupta este adesea numită „epoca de aur a Indiei", reprezentând o perioadă lungă de pace și prosperitate în care arta, arhitectura și literatura au înflorit. Au fost construite palate și temple mărețe, iar literatura era scrisă în sanscrită, inclusiv epopeele *Mahabharata* și *Ramayana*, esențiale pentru dezvoltarea hinduismului, care sunt încă repovestite și jucate în Asia de Sud-Est. Imperiul Gupta este probabil responsabil pentru dezvoltarea brahmanismului ca religie.

Mai mult, Gupta au inventat așa-numita metodă „arabă" de scriere a numerelor – adesea atribuită în mod greșit arabilor care pur și simplu au transmis-o europenilor –, sistemele numerice zecimale și conceptul de zero. Imperiul Gupta s-a prăbușit în cele din urmă în secolul VI d.Hr, în mare parte din cauza invaziei hunilor din Asia Centrală.

Dinastiile Qin și Han din China. Confucius

Începând cu anii 485–221 î.Hr. China a fost împărțită în mai multe regate și state rivale (printre care și regatul Zhou – v. p. 23). Ca urmare, s-a ridicat regatul Qin (de la care derivă numele Chinei), care în 221 î.Hr. a format primul imperiu unificat al Chinei.

Împăratul Qin a instituit o formă strictă de guvernare, a impus standardizarea scrisului și a uniformizat sistemul unităților de măsură. Preocupat de triburile migratoare din nord, Qin a ridicat Marele Zid Chinezesc (unind ziduri defensive anterioare) și a ordonat construirea unor statui în mărime naturală ale unei armate, cunoscute sub numele de Armata de Teracotă. Dinastia Qin a durat doar până în 207 î.Hr., dar, în timpul regimului său scurt, a stabilit granițele și sistemele administrative de bază care sunt aproape la fel și în China de azi.

Mult mai îndelungata dinastie Han (206 î.Hr.–220 d.Hr.) a consacrat ferm cultura chineză (într-o așa măsură încât Han a devenit cuvântul chinezesc pentru chinezi). Arta spectacolului a înflorit, la fel ca și pictura, sculptura și designul, iar progrese uriașe au fost înregistrate în domeniul științei și tehnologiei (inovații care au fost necunoscute lumii occidentale pentru ceva vreme). Progresele au inclus inventarea hârtiei, cadranului solar, seismografului și busolei. Conducătorii Han și-au extins frontierele pentru a cuprinde Coreea și părți din Vietnam, iar contactul cu lumea exterioară s-a făcut în special de-a lungul căii comerciale de 6 400 km cunoscute ca Drumul

Mătăsii, de-a lungul căreia, din anul 100 d.Hr., negustorii chinezi au adus mătase în lumea occidentală.

Han a continuat forma de guvernare centralizată a dinastiei Qin, deși conducătorii Han au fost învățați să respecte învățăturile marelui filosof chinez Confucius (cca 551–479 î.Hr.). Ideologia confucianistă a subliniat importanța moderației și virtuții față de câștigul individual și posibilitatea de a-ți modela propriul destin, așa cum se prevede într-un cod moral și o filosofie încă influentă în China, Coreea, Japonia și Vietnam. Începând cu 189 d.Hr., Imperiul Han a fost dezmembrat în regate regionale pentru care se luptau seniorii războiului.

EUROPA

Etruscii și fondarea Romei

Etruscii au fost locuitori ai Etruriei antice (care în mare corespunde Toscanei de azi) care au format o alianță liberă de orașe-stat. Cultura etruscă s-a dezvoltat în Peninsula Italică din anul 800 î.Hr., iar până în secolul VI î.Hr. etruscii au dominat cea mai mare parte a acesteia.

Originea etruscilor rămâne încă învăluită în mister, deși, conform unor teorii, ar fi venit în Peninsula Italică din Asia după colapsul Imperiului Hitit. Etruscii foloseau un alfabet derivat din cel grecesc, deși limba lor nu a fost încă descifrată. Bogate vestigii arheologice sunt mărturie unei puternice tradiții artistice, care includea lucrări impresionante din bronz, sculpturi figurative, artă și arhitectură care au influențat foarte mult Roma. Etruscii au fost primii care au întemeiat

un oraș cu un plan urban în grilă și au permis femeilor libera implicare în viața publică. De asemenea, erau renumiți ca o puternică forță maritimă.

Totuși, până la sfârșitul secolului VI î.Hr., etruscii au fost îndepărtați din Italia central-sudică de greci (care au pus, în sud, bazele Greciei Mari – Magna Graecia), precum și de vechile triburi indo-europene ale latinilor și samniților.

Roma – care a fost fondată, conform tradiției romane, în 753 î.Hr. – fusese un amestec de mai multe triburi, printre care etrusci și latini. Primul său rege și fondator, Romulus, a fost urmat de alți șase regi care aveau atât origini latine, cât și etrusce. Conform legendei, în 509 î.Hr. domnia tiranică a lui Tarquinius Superbus a făcut ca poporul Romei să-l alunge din oraș, după care romanii au pus bazele republicii.

În 474 î.Hr. flota etruscă a fost înfrântă de o coaliție a orașelor Greciei Mari în bătălia de la Cumae. Apoi, civilizația etruscă a intrat în declin, până ce a fost asimilată de republica romană spre mijlocul secolului III î.Hr.

Grecia antică și nașterea democrației

Anii întunecați care au urmat căderii civilizației miceniene au dus la ridicarea puternicelor orașe-stat din Grecia. Realizările culturale și științifice ale Greciei antice se vor răspândi pe teritoriul unui vast imperiu și vor influența profund Imperiul Roman, precum și civilizația occidentală.

Începând cu anul 730 î.Hr. s-au dezvoltat viața urbană în Grecia, precum și comerțul de peste mări și producția agricolă, toate fiind declanșate în principal de ridicarea puternicului Imperiu Asirian (v. p. 18) și de creșterea

apetitului pentru importul mărfurilor de lux. Aceste orașe s-au transformat în orașe-stat puternice, dintre care Atena, Sparta, Corint și Teba au fost cele mai importante în perioada arhaică a Greciei (650–480 î.Hr.). Aflate adesea în război, aceste orașe-stat se întâlneau o dată la patru ani cu ocazia evenimentului sportiv prestigios din Grecia, Jocurile Olimpice. Dezvoltarea comerțului a dus la un sistem de scriere flexibil (prin adaptarea și îmbunătățirea alfabetului fenician) și la alfabetizare. De asemenea, în perioada arhaică a Greciei, Homer a creat poemele epice *Iliada* și *Odiseea*, Pitagora și-a dezvoltat teoria matematică și au fost întemeiate colonii grecești și centre comerciale în regiuni îndepărtate precum Egipt, Bizanț și Siracusa, în Sicilia.

Epoca Greciei clasice (cca 480–336 î.Hr.) este cunoscută drept cea mai importantă din istoria Greciei. Cuprinzând câteva sute de polisuri sau orașe-stat, era sub conducerea celui mai puternic, Atena. În această perioadă, grecii resping încercările perșilor de a le anexa teritoriile, cea mai cunoscută fiind bătălia de la Maraton din 490 (v. p. 29). Partenonul a fost construit în Atena în onoarea acestei victorii. În secolul V î.Hr. Atena a respins cu succes o invazie spartană; apoi, în încercarea de a evita dominația tiranică a bogaților latifundiari locali, populația ateniană a pus bazele primei democrații mondiale (din grecescul *demokratia*, „putere a poporului"), în care toți cetățenii (exceptând femeile, sclavii, copiii și străinii) aveau drepturi egale – trebuie amintit că reprezentau 85–90% din populație.

Între 431–404 î.Hr. are loc Războiul Peloponesiac dintre Atena și Sparta, încheiat cu dominația Spartei în regiune,

în timp ce Atena nu și-a mai recăpătat prosperitatea. În 411 î.Hr. democrația ateniană a fost răsturnată.

Alexandru cel Mare și perioada elenistică

Cucerirea Greciei în anul 339 î.Hr. de către Filip al II-lea al Macedoniei (regat vecin condus de o aristocrație războinică) a marcat începutul a ceea ce urma să devină perioada elenistică în Grecia (cca 323–30 î.Hr.).

Soldat excepțional, Filip al II-lea a revoluționat tacticile de război (anterior întâlnite doar în Asiria). Filip a fost asasinat în 336 î.Hr., dar visul lui ca Macedonia să preia controlul Imperiului Persan a fost realizat de fiul său de 20 de ani, Alexandru al III-lea, elevul marelui filosof macedonean Aristotel, cunoscut mai târziu ca Alexandru cel Mare. Moștenind eficienta armată a tatălui său, Alexandru s-a lansat într-o campanie de 11 ani, care a dus la crearea celui mai mare imperiu pe care îl văzuse lumea (și a rămas cunoscut ca unul dintre cele mai mari genii militare din istorie).

După preluarea tronului, Alexandru a invadat Persia și l-a învins pe regele Darius în bătălia de la Issos în 333 î.Hr. (astfel eliberând orașele grecești din Anatolia). Apoi a măturat Siria, a distrus Tirul și, în cele din urmă, a cucerit teritorii îndepărtate, precum Egiptul și nord-vestul Indiei. Limba și cultura Greciei s-au răspândit simultan în toate aceste teritorii vaste, iar Alexandria (fondată de Alexandru în 332 î.Hr.) din Egipt și Antiohia din Siria au devenit noile centre culturale elenistice, în timp ce influența orașelor-stat grecești a intrat în declin.

După moartea lui Alexandru cel Mare în 323 î.Hr., o mare parte a imperiului a fost împărțit și condus de generali macedoneni (diadohi), printre care și Ptolemeu (domnie 323–285 î.Hr.), a cărui dinastie în Egipt a durat aproape 300 de ani, până când a fost anexat de Roma (v. p. 14) în 30 î.Hr., și Seleucos (domnie 312–281 î.Hr.), ai cărui descendenți au domnit din Tracia până la granița cu India, până la mijlocul secolului II î.Hr., când au fost alungați de parți (v. p. 29).

Republica romană

În 509 î.Hr. Roma a fost întemeiată de aristocrația sa ca o republică (v. p. 42), condusă de doi consuli aleși de Senat. Civilizația care va emana din acest oraș antic – cultura, limba și realizările tehnologice – se va întinde pe mai mult de o mie de ani și în cele din urmă se va răspândi într-un imperiu care va cuprinde Europa, Africa de Nord și Orientul Mijlociu.

În secolele ce au urmat anului 509 î.Hr. puterea Romei a crescut, învingându-i pe etrusci, pe samniți și pe coloniștii greci din Italia (și construind faimosul drum Via Appia) și securizând în cele din urmă Peninsula Italică până în 272 î.Hr. Confruntările cu Cartagina au condus la războaiele punice (264–146 î.Hr.) și la afirmarea generalului cartaginez Hannibal (v. p. 36). Totuși, până în 146 î.Hr. romanii distruseseră Cartagina și securizaseră teritoriile de peste mări din Sicilia, Spania și Africa de Nord și, prin cele patru războaie macedonene, și-au extins puterea în Macedonia, în Grecia și în părți din Anatolia (deși puternicii parți din Persia erau interesați să oprească expansiunea Romei în est).

Între 58–50 î.Hr., generalul roman Iulius Caesar a cucerit întreaga Gallie; succesele sale militare nu se datorau atât de mult cavaleriei și echipamentului, cât, mai ales, tacticii, disciplinei și ingineriei militare. După o perioadă de război civil la Roma, Caesar s-a declarat dictator pe viață. Senatorii au răspuns prin înjunghierea sa publică în anul 44 î.Hr., urmată de o luptă pentru putere, până ce Octavian, fiul adoptiv al lui Iulius Caesar, i-a învins pe generalul Marc Antoniu și pe Cleopatra în bătălia de la Actium din anul 31 î.Hr. (anexând Egiptul). În anul 27 î.Hr., Octavian a forțat Senatul să îi atribuie un nou nume – Augustus, „augur", probabil legat de ideea de „autoritate" – și, cum republica nu mai exista, a condus (27 î.Hr.–14 d.Hr.) ca prim împărat al Romei imperiale.

Imperiul Roman

Instituirea Romei imperiale a adus pace și stabilitate în Imperiul Roman. Mii de soldați romani protejau frontierele imperiului, în timp ce împărații și guvernatorii au construit o rețea de străzi, clădiri și orașe mari, cu sisteme de apă curentă și canalizare. Administrația juridică și limba comună (latina, în vest, și greaca veche, în est) au menținut unitatea imperiului, iar comerțul și influența romană au depășit granițele imperiului spre India, Rusia, Asia și, de-a lungul Drumului Mătăsii, spre China.

Împărații romani nu au fost toți la fel de capabili, pornind de la Claudius (41–54 d.Hr.) care a cucerit Britannia în 43; Nero (54–68 d.Hr.), un tiran crud, care a ordonat arderea creștinilor, până la Traian (98–117), sub care imperiul

a cunoscut cea mai mare întindere, și Hadrian (117–138), care a limitat viitoarele expansiuni prin construirea Zidului lui Hadrian în nordul Britanniei. În 286 d.Hr. împăratul Dioclețian a împărțit imperiul în două părți – jumătatea de răsărit și cea de apus – din motive administrative (cu toate acestea, erau considerate ca un întreg indivizibil), iar în 324 împăratul Constantin I a reluat controlul asupra întregului imperiu stabilind capitala în orașul grecesc Bizanț (redenumindu-l Constantinopol și punând bazele Imperiului Bizantin – v. p. 59).

În cele din urmă, întinderea mare a imperiului a dus la căderea sa și, începând cu 180 d.Hr., a intrat într-o perioadă de instabilitate, iar trupele sale se confruntau cu valuri succesive de oponenți din Europa și Asia (mai ales în 260 când Imperiul Sassanid l-a învins și l-a întemnițat pe împăratul Valerian în bătălia de la Edessa). În 396, imperiul a fost din nou împărțit în est și vest, cu un vest din ce în ce mai slăbit de bătăliile cu coloniștii migratori din Europa Centrală. În secolul V, triburi germanice s-au răspândit peste Rin în imperiu, jefuind de trei ori Roma. Imperiul Roman de Apus s-a prăbușit în 476, în urma abdicării ultimului împărat roman, Romulus Augustulus.

Celții

Celții au fost triburi indo-europene care, până la 500 î.Hr., locuiau în sud-vestul Germaniei, nord-estul Franței (unde erau cunoscuți sub denumirea de gali) și Boemia. Foarte pricepuți în arta călăriei și prelucrarea metalelor, celții ar fi putut veni inițial din regiunea Mării Caspice, după cea mai

timpurie dovadă arheologică cunoscută – mormintele căpeteniilor celte din Hallstatt, Austria – datând din 700 î.Hr.

Săpăturile au scos în evidență că celții au avut una dintre cele mai timpurii culturi a fierului din Europa și făceau comerț cu Grecia antică și cu Etruria. Începând cu anul 400 î.Hr., triburile celtice au înaintat spre Peninsula Italică, stabilindu-se în valea Padului și asediind Roma în jurul anului 390 î.Hr. În același timp, alte triburi celtice au înaintat spre sud, în Franța și Spania, spre est, în Anatolia (unde au format Galația), iar, spre vest până în Insulele Britanice. Între mijlocul secolului V î.Hr. și secolul I î.Hr., celții au atins probabil apogeul puterii, cu un stil artistic distinct al culturii La Tène (motive geometrice, păsări și animale stilizate) prezent în bijuteriile și în metalurgia lor.

Celții au fost în mare parte agricultori (au dezvoltat plugul tras de boi înlocuind cultivarea manuală), care trăiau în sate bine apărate și în fortărețe aflate pe dealuri, ale căror ritualuri religioase erau conduse de un preot druid. Nu aveau însă un sistem de scriere și o coeziune politică, iar, în cele din urmă, legiunile romane foarte bine pregătite, precum și triburile germanice i-au copleșit. Insule de cultură și de limbă celtă au supraviețuit doar la marginea Europei: în Anglia, Țara Galilor, Scoția, Irlanda și Insula Man (bretona, galeza, scoțiana gaelică și irlandeza sunt limbi de origine celtă).

AMERICILE

Culturi peruane

Cultura Paracas, înrudită cu civilizația Chavín (v. p. 26) și localizată pe o peninsulă deșertică la sud de Lima, a înflorit începând cu anul 900 î.Hr. până în 400 d.Hr. Multe informații pe care le avem despre cultura Paracas provin din săpături făcute în anii 1920 la Cerro Colorado, unde au fost descoperite morminte conținând corpuri înfășurate în materiale textile țesute. Acestea au arătat că Paracas a urmat ritualuri elaborate de înmormântare și mumificare, punând ceramică și alte ofrande alături de corpuri, și e posibil să le fi uscat sau afumat pentru a le conserva.

Din anul 100 până în anul 800 d.Hr., o altă civilizație, cunoscută ca Moche, a apărut spre nord, de-a lungul coastei peruane, la Sipan. Erau renumiți în special pentru detaliile de pe ceramica pictată (au produs, pentru prima dată, obiecte de ceramică folosind matrițe, care au permis producția în masă a anumitor forme), pentru prelucrarea aurului și pentru piramide monumentale, construcții cunoscute sub numele de *huaca*. Cea mai mare dintre acestea a fost Huaca del Sol, care, aflându-se la o înălțime de peste 41 m, a fost cea mai mare structură precolumbiană din Peru. Cultura Moche s-a bazat pe agricultură, a dezvoltat tehnici de irigare sofisticate și a introdus utilizarea de guano (excremente de păsări de mare) ca îngrășământ pentru sol.

Alte culturi din Americi

Totuși, în America de Nord predomina viața nomadă a Epocii Pietrei deși, în jurul anului 500 î.Hr., au apărut noi metode de cultivare, mai ales în regiunea văii fluviului Ohio. Acolo, oamenii culturii Adena, care trăiau în principal din vânătoare și cules, cultivau în scop ceremonial câteva plante locale, cum ar fi floarea-soarelui, dovleci și tutun. De asemenea, ei au ridicat movile (gorgane) mari de pământ, în care își îngropau morții, precum și terasamente în formă de animale, dintre care unele, cum ar fi Gorganul Șarpelui din sudul statului Ohio, încă se mai păstrează.

Începând cu anul 200 d.Hr., indieni cunoscuți ca Mogollon, care trăiau în munții din sud-estul Arizonei și sud-vestul New Mexico, produceau ceramică frumos pictată și bine lucrată. Locuiau în case construite pe jumătate sub pământ, în sate mici numite *pueblo*, și își obțineau hrana în principal vânând și culegând. Comunitățile lor mici au rezistat până în jurul anului 1450.

În jurul secolului VIII î.Hr., în sudul Mexicului, pe un vârf de munte din statul Oaxaca, și-a început existența orașul antic Monte Albán, capitala culturii antice a zapotecilor. Fiind unul dintre cele mai vechi orașe din America Centrală, avea piețe mari, pasaje subterane, terenuri pentru jocuri cu mingea și morminte elaborate. Orașul a atins apogeul în jurul anilor 400–500 d.Hr., dar a fost abandonat până la 750.

CAPITOLUL III:
EVUL MEDIU

450–1066 d.Hr.

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Aksum, Imperiul Ghana și migrația triburilor bantu

Regatul african din Kuș (v. p. 34) a fost răsturnat în anul 300 d.Hr. de marele imperiu comercial Aksum, care era localizat în nord-estul continentului, între Marea Roșie și Nil (Aksum este azi un oraș modern din Ethiopia). Convertindu-se la creștinism în secolul IV d.Hr., Imperiul Aksum, care, în cele din urmă, a cuprins mai multe orașe bogate, a rămas un important centru comercial până la sfârșitul anilor 600, când nu a mai putut concura cu influența crescândă a arabilor islamici în comerțul din Marea Mediterană. Aksum este cunoscut pentru arhitectura sa, în special pentru cele 126 de obeliscuri uriașe, de până la 34 m înălțime.

O altă națiune africană (amintită de arabi ca fiind cea mai timpurie) a fost Imperiul Ghana din Africa de Vest, care a apărut în secolul VIII. Fără legătură cu Ghana de astăzi și situat într-o zonă ocupată în prezent de o parte din Mali și de sud-estul Mauritaniei, s-a dezvoltat într-un important centru de tranzacționare a aurului, care era obținut în sud și era schimbat de negustori arabi pe diverse mărfuri,

inclusiv sare. Ghana a intrat în declin în anul 1000, odată cu ascensiunea musulmanilor Almoravizi (v. p. 74).

Istoria timpurie a popoarelor africane din sud este slab documentată, deși se crede că limba și agricultura vorbitorilor de bantu, din estul Nigeriei, se răspândise, până la începutul erei creștine în Europa, spre sudul Africii, înlocuind practicile vânatului și culesului. Până în secolul VIII d.Hr. se stabiliseră legături între orașele de pe coasta de est a Africii cu regate din interior, de popoare care vorbeau ceea ce arabii au numit mai târziu swahili (din cuvântul arab „de coastă").

Nașterea islamului

În jurul anului 610 d.Hr., un negustor arab care trăia în Mecca, Mahomed, a avut o viziune în care i s-a cerut să proclame măreția unui Dumnezeu Atotputernic, Allah. Predicând, a atras susținători, deși oficiali din Mecca l-au privit ca un inamic periculos. Mahomed a scăpat de secta asasinilor alăturându-se adepților săi la Medina, pe 16 iulie 622, dată cunoscută sub numele de migrație – Hegira –, iar calendarul islamic începe cu acest an.

Învățăturile lui Mahomed, cunoscute ca islam (adică „predarea", fiindcă credincioșii se predau voinței lui Allah), au fost mai târziu scrise în Coran. Mahomed s-a întors la Mecca cu o armată mare de adepți, a cucerit orașul și mai târziu a predicat mesajul islamului unei adunări de aproximativ 40 000 de pelerini (de asemenea, îndemnându-i să se roage de cinci ori pe zi cu fața spre Mecca). Mesajul său s-a răspândit rapid și, până la moartea sa în anul 632, cea mai mare parte a Peninsulei Arabiei era sub conducere islamică.

Sub conducerea socrului lui Mahomed, Abu Bakr (cunoscut drept „calif", adică succesor sau deputat), și a califului Omar, noua credință a islamului a fost dusă dincolo de Peninsula Arabiei în Palestina, Persia sassanidă și Egipt. Ulterior, armate arabe au preluat controlul asupra întregii Africi de Nord, al unor părți mari din Asia (inclusiv vestul Indiei), și, începând cu anul 670, au încercat în mod repetat, fără succes, să cucerească Constantinopolul. De asemenea, Cipru și Sicilia au căzut sub dominație islamică, la fel și Spania (anterior sub vizigoți), deși armatele arabe au fost învinse de conducătorul franc Carol Martel la Poitiers în 732.

Până în 751, marele Imperiu Islamic s-a întins de la granițele Franței până în China, iar orașele sfinte Mecca și Medina au devenit bogate centre de cultură arabă, de religie și de lege islamică.

Califatul Abbasid

În timpul cuceririlor islamice, au fost înființate noi dinastii islamice, în special dinastia omeiadă, a cărei capitală, Damasc, în Siria, a devenit centrul Imperiului Islamic. În anul 750, Abbasizii, descendenții lui Abbas, unchiul profetului Mahomed, au răsturnat dinastia omeiadă, iar în 762 au mutat capitala de la Damasc la Bagdad, în Irak. (Omeiazii au fugit în Spania – Al-Andalus – unde și-au stabilit dinastia la Córdoba în anul 756.) Califatul Abbasid s-a focalizat mai cu seamă pe est – Irak, Persia, India și Asia Centrală – decât pe Africa de Nord și Marea Mediterană, iar Bagdadul a devenit un centru cultural, social și comercial prosper al unui imperiu comercial imens.

Între 750 și 833, Abbasizii au ridicat prestigiul și puterea imperiului, mai ales sub cel de-al cincilea calif, Harun al-Rașid, a cărui domnie între 786 și 809 a început ceea ce s-a numit „epoca de aur a islamului". Reputația sa (exagerată, după unii) este în mare parte rezultatul capodoperei literare *O mie și una de nopți*, căreia curtea luxoasă a lui Harun al-Rașid i-a fost sursă de inspirație. Fiul său, al-Mamun (domnie 813–833), a avut mai mult succes să înăbușe rebeliunile din imperiu și să poarte război împotriva bizantinilor. De asemenea, el a construit observatoare pentru studiul astronomiei și a promovat traducerea de opere filosofice și științifice grecești (care au contribuit în mare măsură la renașterea învățământului clasic în Europa).

Această revitalizare în gândirea scolastică, prin care a asimilat cunoștințe și tehnici din India, Grecia, Persia și China, a dus la progrese mari în domeniul artelor, științelor, dreptului, medicinei și agriculturii. Cifrele arabe, bazate pe numerele indiene, sunt acum utilizate în mod obișnuit în lumea întreagă, precum și fabricarea hârtiei, o invenție chinezească îmbunătățită de arabi. Alte realizări islamice includ dezvoltarea trigonometriei și progrese în optică, matematică și astronomie.

Califatul Fatimid

Califatul Fatimid a fost fondat în anul 909, în Tunisia, de Abdullah al-Mahdi. Ca musulman șiit, el a pretins că descinde din fiica lui Mahomed, Fatima (ai cărei descendenți, în conformitate cu șiiții, sunt singurii succesori eligibili ai lui Mahomed, spre deosebire de sunniți, care cred că oricare

adept al islamului are dreptul să preia puterea). Un rival al califatului sunnit al Abbasizilor, influența fatimidă s-a extins în scurt timp în întreaga regiune centrală a Maghrebului (o zonă care cuprinde Marocul, Tunisia, Algeria și Libia de azi) plecând de la nou construita capitală Mahdia, din Tunisia.

La sfârșitul secolului X, Fatimizii, cu ajutorul localnicilor din munți, berberii, au cucerit Egiptul, ridicând noua capitală al-Qahirah (Cairo) în 969. Acolo, Fatimizii au comandat construcția moscheii Al-Azhar, care a devenit universitate și, împreună cu biblioteca din Cairo, a transformat orașul într-un mare centru de învățământ. Fatimizii erau cunoscuți și pentru sticlăria lor fină, articolele din metal și ceramică, iar o mare parte din arhitectura lor poate să fie văzută în actualul Cairo. La apogeul său (în jurul anului 969), Califatul Fatimid, cu centrul în Egipt, a condus un imperiu care cuprindea Africa de Nord, Sicilia, Palestina, Iordania, Liban, Siria, părți din Arabia Saudită de azi (inclusiv Mecca și Medina) și Yemen.

În 1057 a fost proclamat, pentru scurt timp, un calif fatimid la Bagdad, dar apoi dinastia a intrat în declin, întrucât Fatimizii și-au pierdut o mare parte din teritoriul din Levant și părți din Siria din cauza invaziei turcești și a cruciadelor. Disputele pentru succesiune au condus la prăbușirea acestora în 1171, când i-a urmat Califatul Ayyubid sunnit, condus de legendarul musulman kurd Saladin (v. p. 80).

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Epoca de aur a Chinei

Dinastia Tang din China (618–907 d.Hr.) și dinastia de scurtă durată Sui (589–618) au urmat celor aproape patru secole de război civil din China, timp în care hunii și turcii invadaseră nordul (între 317 și 589 d.Hr.) și budismul se extinsese peste regatele sale.

Prin contrast, anii dinastiei Tang au fost relativ stabili, cu împărați care conduceau prin intermediul unui sistem de guvernare care folosea mai degrabă slujitori loiali instruiți decât nobili nesupuși. Capitala Chang-an (acum Xian) avea circa un milion de locuitori, populație urbană care a depășit-o cu mult pe oricare alta din lume. Marile sale armate recrutate din marea populație a Chinei, de aproximativ 50 de milioane de locuitori, au reușit să domine puterile nomade din Asia Centrală și să cucerească sau să supună mai multe regiuni vecine, oferind dinastiei Tang o puternică influență culturală asupra Coreei, Japoniei, sud-estului Asiei și Tibetului.

De asemenea, dinastia Tang a redeschis ruta comercială profitabilă Drumul Mătăsii, oferind acces direct Chinei către Persia, Orientul Mijlociu, India și Asia Centrală. Zonele sale urbane, în special Chang-an, au absorbit o mare parte din această influență străină și au devenit centre cosmopolite de comerț și meserii. La rândul lor, literatura și arta au înflorit, în special poezia lirică, precum și ceramica (porțelanul apare acum) și sculptura. Imprimarea cu blocuri de lemn a fost, de asemenea, introdusă pentru prima dată sub dinastia Tang, iar faptul că tiparul folosea caractere mobile va duce la producerea de cărți cu secole înaintea altor popoare.

Din secolul VIII, dinastia a început să slăbească (din anul 751, forțele chineze au fost înfrânte de armate arabe și, în 763, forțe tibetane au ocupat Chang-an). Până la începutul secolului X, China a fost din nou împărțită în state mici, până la începutul dinastiei Song, în 960 d.Hr., care a durat până în secolul XIII.

Reformele Taika în Japonia

Împărații conduseseră Japonia timp de multe secole deoarece, conform tradiției japoneze, în secolul V î.Hr. clanul Yamato din partea central-sudică a Honshu (în apropiere de Kyoto din zilele noastre) a preluat puterea și a controlat strâns mare parte a țării.

Din secolul V d.Hr., China a început să exercite o influență mare, care a afectat sistemul japonez de guvernare, religia, arhitectura și cultura. Învățăturile budiste, aduse în Japonia de călugări chinezi și adoptate ca religie oficială în 538, au marcat o schimbare în societatea japoneză. Religia veche japoneză Shinto – bazată pe venerarea naturii, a spiritelor și a strămoșilor și, prin supremația clanului Yamato, asociată cu zeița soarelui Amaterasu – nu a fost totuși distrusă, ci a coexistat cu budismul în Japonia.

În secolul VII, prințul Shotoku Taishi (domnie 572–622) a inițiat un sistem de guvernare centralizat, bazat pe cel al Sui din China. În jurul anului 640, împăratul Kotoku a introdus alte reforme (cunoscute sub numele de reformele Taika), concepute special pentru a organiza guvernarea pe model chinez, prin înființarea unui serviciu public centralizat menit a spori puterea curții imperiale. Noua capitală de la Nara,

construită la începutul secolului VIII, a fost de asemenea modelată după modelul capitalei Chang-an a dinastiei Tang. Influența culturală a Chinei s-a simțit la toate nivelurile: japonezii au adoptat o formă modificată a chinezei ca limbă oficială și chiar kimonoul japonez se crede că seamănă cu îmbrăcămintea din vremea dinastiei Tang a Chinei.

În 784, împăratul Kammu a mutat guvernul la Heian (Kyoto), iar mai apoi clanul Fujiwara a condus ca regenți civili (până spre anul 1000 d.Hr.), în timp ce familia imperială s-a izolat.

Imperiul Ghaznavid

În 977, un fost sclav turc, Sebüktegin, a devenit guvernatorul Ghaznei (în prezent Ghazni, în Afghanistan), pe atunci sub controlul Imperiului Samanid din Persia. Sebüktegin a respins mai târziu controlul samanid și, împreună cu fiul și succesorul său, și-a extins domnia peste o mare parte din ceea ce este cunoscut astăzi ca Afghanistan.

În 998, fiul cel mai mare al lui Sebüktegin și cel mai priceput dintre conducătorii Ghaznavizi, Mahmud, a continuat cuceririle, capturând orașele persane Rayy și Hamadan și extinzând imperiul, astfel încât acesta se întindea de la Marea Caspică în vest, până în nordul Indiei, în est. Mahmud are reputația de a fi făcut numeroase expediții în India, unde a jefuit și prădat temple și palate și a ucis un număr enorm de persoane (50 000 de hinduși într-un singur raid). Orașul Ghazna s-a îmbogățit cu aceste prăzi, iar contemporanii s-au minunat de clădirile sale ornamentate, de bibliotecile și curtea somptuoasă.

Deoarece era o dinastie islamică (Ghaznavizii au renunțat la originile lor păgâne turce), Mahmud a adus islamul la noi frontiere, incluzând India. După moartea lui Mahmud în 1030, imperiul s-a fragmentat, în mare parte ca urmare a creșterii puterii turcilor selgiucizi (v. p. 78). În timp ce imperiul se micșora, Ghaznavizii și-au mutat capitala la Lahore, în Punjab, iar puterea lor a continuat să se manifeste în nord-vestul Indiei până când, în 1186, Ghurizii (o dinastie musulmană din centrul Afghanistanului) au cucerit Lahore și au ars din temelii orașul Ghazna.

EUROPA

Imperiul Bizantin

În timp ce invadatori barbari au devastat Imperiul Roman de Apus (v. p. 47), Imperiul Roman de Răsărit cu capitala la Constantinopol (acum Istanbul) a înflorit. Primul său împărat, Constantin (domnie 324–337 d.Hr.), a promovat toleranța religioasă și a emis un edict care îi apăra pe creștini de persecuții.

Divizat între Europa și Asia, Constantinopolul a devenit și un centru comercial între cele două continente și dincolo de ele. Aceasta a generat o mare prosperitate pentru oraș, care a devenit renumit pentru arta și arhitectura opulente. Comori din toată lumea i-au împodobit clădirile, cultura greacă și romană – de la literatură la legi – a fost păstrată, în timp ce creștinismul a rămas în centrul vieții bizantine.

Următorii împărați, Teodosiu al II-lea (408–450) și Anastasius (491–518), au îmbunătățit finanțele și apărarea

capitalei prin construirea de turnuri uriașe și de ziduri de fortificație, iar, din 527, Iustinian I a reconstruit o mare parte a capitalei. Intenționând să reunească estul și vestul într-un vast teritoriu creștin, Iustinian a extins imperiul prin cucerirea Africii de Nord și a unor părți din Peninsula Italică. De asemenea, el a adunat și a inițiat un cod de legi romane, o bună parte constituind baza dreptului european de astăzi. La moartea lui Iustinian, în 565, Imperiul Bizantin se întindea din Spania până în Persia.

În secolul VII, forțe musulmane arabe au cucerit Persia, Orientul Mijlociu, Africa de Nord și Spania și, între anii 674–678, au asediat Constantinopolul pe uscat și pe mare, dar nu au reușit să îl cucerească. În secolele VIII și IX lipsa de unitate religioasă, în mare parte în ce privește cultul venerării icoanelor, a slăbit imperiul. Din această cauză, diferențele teologice dintre Constantinopol și Roma au dus la schisma dintre Răsărit și Apus din 1054 (v. p. 68). Imperiul Bizantin s-a prăbușit în cele din urmă în 1453, când Constantinopolul a fost cucerit de turcii otomani (v. p. 81).

Migrații barbare

Din jurul anului 350 d.Hr. „hoardele barbare" – care includeau triburile indo-europene ale goților și vandalilor de la Dunărea de Jos și din zona Mării Negre – s-au îndreptat spre Europa de Vest în căutarea de noi pământuri și bogății. Schimbările climatice și creșterea populației i-au determinat să migreze spre vest. La acestea s-a adăugat sosirea hunilor, o rasă nomadă de temut din Asia Centrală, care a cucerit vaste teritorii între Rin și Marea Caspică.

Atacul populațiilor barbare a dus în cele din urmă la jefuirea Romei de trei ori – mai întâi de gali în 387, apoi de vizigoți (goți din Dacia, în prezent România) în 410 și, în cele din urmă, de vandali în 455 – care au rămas două săptămâni la Roma și au prădat-o de opere de artă – ducând la prăbușirea Imperiului Roman de Apus. Din aceste turbulențe au apărut noi regate, printre care Regatul Franc din Franța (v. p. 64), și așezarea în Anglia a anglilor, saxonilor și iuților din Germania și din peninsula Iutlanda. Cu toate acestea, hunii, care au jefuit Galia și Italia de azi, nu și-au mai făcut simțită prezența după înfrângerea și moartea ulterioară a marelui lor conducător, Attila, în anul 453.

În secolul următor, bizantinii (v. p. 59) i-au zdrobit atât pe vandalii din Africa de Nord, cât și pe ostrogoții (goți din zona Mării Negre) care se stabiliseră în Peninsula Italică. Vizigoții, care ocupaseră o mare parte a Spaniei, au fost înfrânți mai întâi de franci în 507 și apoi absorbiți de invadatorii musulmani în secolul VIII. Tribul germanic al longobarzilor, care s-a stabilit în câmpiile ungare, a invadat și a ocupat Peninsula Italică în 568, iar regatul longobard a rămas independent până când francii au intrat în Italia în 773.

Ascensiunea creștinismului

Epoca turbulentă a migrațiilor barbare a fost însoțită în Europa de Vest de o răspândire treptată a creștinismului. În jurul anului 500, Sfântul Benedict, italian de origine, a format o comunitate monahală timpurie, în care călugării își dedicau viața creștinismului și trăiau după un set strict de reguli (Regula Benedictină). Până la începutul

secolului VI, Irlanda era în mare măsură creștinată datorită zelului misionar al Sfântului Patrick din secolul anterior. Până la sfârșitul secolului VII, creștinismul s-a răspândit în Marea Britanie de azi, susținut în mare măsură de acțiunea Sfântului Augustin de Canterbury (din însărcinarea papei Grigore cel Mare) în Anglia, de Sf. Columba în Scoția și de Sf. David în Țara Galilor.

Apoi călugării au început să călătorească în Franța și Germania, treptat convertind coloniștii germani care veneraseră inițial propriii zei păgâni. Nou înființatele mănăstiri au evoluat și ele în centre importante de învățământ și meșteșuguri. La mănăstiri au fost educați tineri care trăiau în apropiere, au fost copiate și păstrate vechi texte grecești și latine, au fost create manuscrise frumoase și celebre, s-au obținut obiecte fine din aur și argint. Totodată se cultiva terenul din jurul lor, se oferea adăpost pentru călători și erau îngrijiți bolnavi. Călugării au acționat drept consilieri pentru conducătorii creștini ai Regatului Franc, care, pe măsură ce imperiul s-a extins în Europa de Vest și Centrală (ajungând la apogeu sub domnia lui Carol cel Mare – v. p. 64), au consolidat creștinismul.

Până în anul 800 d.Hr. Europa Occidentală era condusă în întregime de regi creștini, iar activitățile misionare, în mare măsură inițiate de biserica Bizanțului, s-au focalizat pe Europa de Est și Centrală, pentru a creștina populațiile slave în secolul IX și a răspândi creștinismul în Rusia spre sfârșitul anilor 980 (v. p. 67).

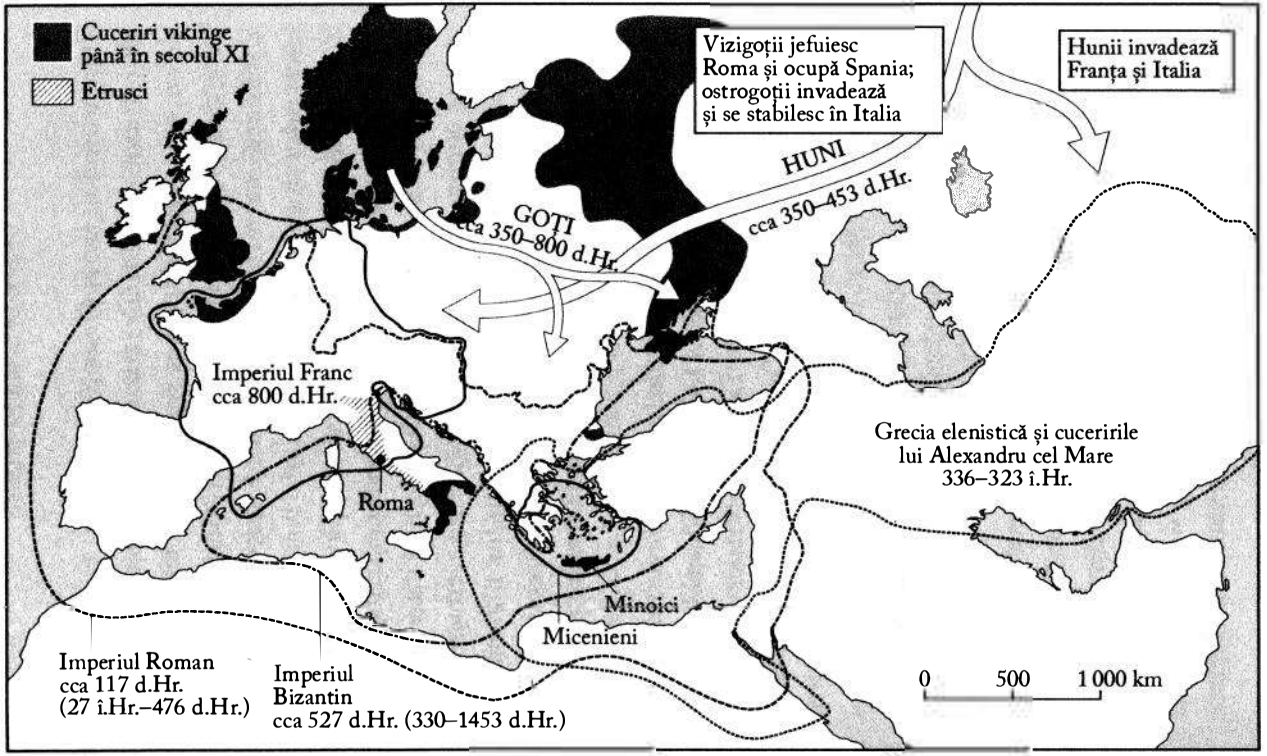
Cuceriri vikinge până în secolul XI
Etrusci
Vizigoții jefuiesc Roma și ocupă Spania; ostrogoții invadează și se stabilesc în Italia
Hunii invadează Franța și Italia
HUNI
cca 350–453 d.Hr.
GOȚI
cca 350–800 d.Hr.
Imperiul Franc cca 800 d.Hr.
Roma
Grecia elenistică și cuceririle lui Alexandru cel Mare 336–323 î.Hr.
Minoici
Micenieni
Imperiul Roman cca 117 d.Hr. (27 î.Hr.–476 d.Hr.)
Imperiul Bizantin cca 527 d.Hr. (330–1453 d.Hr.)
0 500 1 000 km

3 Imperii europene timpurii, 336 î.Hr.–1453 d.Hr.

Imperiul Franc și Carol cel Mare

Francii formau o societate războinică având centrul în Belgia de azi, iar un grup al acestora s-a mutat în Galia, în Franța de azi, unde au întemeiat dinastia merovingiană. Au avut o influență mai mare asupra formării Europei Occidentale decât orice alt popor barbar.

Unul dintre conducătorii săi cei mai puternici, Clovis, care ajunsese în fruntea francilor occidentali în anul 481, s-a convertit la creștinism și a adus cea mai mare parte a ceea ce numim acum Franța și jumătate din Germania sub conducerea sa. Treptat, dinastia merovingiană și-a consolidat supremația asupra regatelor vecine, astfel încât, până la sfârșitul secolului VIII, francii dominau o mare parte din Europa de Vest.

În 732, armate arabe au intrat în Franța din Spania, dar au fost învinse de conducătorul franc Carol Martel la Poitiers, salvând Franța și majoritatea Europei de Vest de dominația arabă. În 768, nepotul lui Carol Martel, Carol cel Mare (Charlemagne), a domnit peste Imperiul Franc (numit și Imperiul Carolingian). În zelul său de a creștina Europa – și de a-și apăra și îmbogăți regatul –, el a extins imperiul pentru a încorpora părți din Spania, Germania și o mare parte din Italia. De asemenea, în est, Carol cel Mare i-a învins strălucit pe avari, populație migratoare războinică, asiatică, asemănătoare hunilor, subjugând în acest proces pe unii dintre slavi.

A ajutat la alungarea longobarzilor din Italia și a înapoiat pământurile lor papalității, a fost invitat la Roma de papa Leon al III-lea și a fost încoronat sfânt împărat roman în ziua de Crăciun a anului 800 d.Hr. Acest eveniment a inaugurat

ceea ce urma să devină Sfântul Imperiu Roman, care, ca uniune a teritoriilor din Europa Centrală, va juca un rol-cheie în susținerea cruciadelor (v. pp. 79–81).

Deși neinstruit, Carol cel Mare a îmbunătățit sistemul juridic, a încurajat educația și a promovat artele și învățământul (generând o înflorire a artelor la curtea sa, cunoscută sub numele de Renaștere Carolingiană). După moartea sa în 814, imperiul s-a destrămat după ce a fost împărțit de cei trei nepoți ai săi în regate separate: Franța, Italia și Germania.

Vikingii

Vikingii erau descendenți ai barbarilor care se stabiliseră în Scandinavia în perioada migrațiilor. Din secolul VIII până în secolul XI, acest trib formidabil de negustori și pirați (cei mai feroce dintre ei cunoscuți drept „beserkeri") a străbătut o perioadă extraordinară de expansiune, atacând cu navele lor lungi coastele Europei, până la Gibraltar, și navigând pe distanțe mari, pe mări necunoscute, în căutare de noi pământuri și pentru a face comerț.

În secolul IX, raiduri succesive ale vikingilor pe coasta Insulelor Britanice au fost respinse de regele din Dalriada, Kenneth MacAlpin, de regele Rhodri Mawr de Gwynedd și de regele Alfred de Wessex (conducători care au făurit apoi regatele Scoția, Țara Galilor și, respectiv, Anglia), astfel încât colonizarea vikingă în Insulele Britanice a fost limitată la nordul Angliei (Danelaw) și la regiunea din jurul orașului Dublin. Vikingii au continuat însă să atace, iar între 1016 și 1035 a domnit în Anglia regele danez Knut cel Mare. Abia după domnia sa puterea vikingă a fost distrusă în Anglia,

dar amenințarea nu s-a încheiat în Dublin până la bătălia de la Clontarf din 1014.

În altă zonă a Europei, vikingii au reușit să lovească adânc în interiorul continentului, navigând pe râurile principale (și uneori cărându-și navele pe distanțe scurte între râuri). Au luptat cu europenii și arabii în Marea Mediterană și au ajuns la Constantinopol navigând pe cursul râurilor din vestul Rusiei, servind ca mercenari. Navigând spre vest în corăbiile lor rezistente, au făcut și primele călătorii cunoscute către Islanda, Groenlanda și America de Nord (v. p. 106).

Unde se stabileau, vikingii trăiau în general ca agricultori și meșteșugari, absorbind elemente ale culturii autohtone pe care o întâlneau, în timp ce aduceau propriile cunoștințe în construcții navale, navigație, comerț, lucrări decorative în metal și poemele epice numite saga. În Normandia, în nordul Franței, coloniștii vikingi au fuzionat cu populația francă locală și au fost cunoscuți mai târziu ca normanzi („nordici") continuând să aibă o prezență puternică în Europa (v. pp. 93-94).

Slavii și maghiarii

Slavii formau un grup mare de populații (ale căror istorie și origini sunt în mare parte nedocumentate) care vorbeau o varietate de limbi slave de origine indo-europeană.

Cunoscute și sub numele de anți și veneți (printre multe alte nume), aceste triburi au migrat spre vest în timpul marilor migrații din secolele V și VI d.Hr., așezându-se în regiunile Mării Baltice, Elbei, Rinului (asediind Constantinopolul în anul 540 d.Hr.), Mării Adriatice și Mării Negre. Ulterior

au pus bazele diferitelor state slave, incluzând Primul Țarat Bulgar, în 681 d.Hr., unde era vorbită bulgara, o limbă slavă. Activitățile misionare ale Bizanțului (anume ale fraților Sf. Chiril și Sf. Metodiu, cărora le este recunoscut faptul că au inventat cel mai vechi alfabet slav) au condus la convertirea slavilor sudici la Biserica Răsăriteană în secolul IX.

Slavii estici au ocupat văile apelor care se vărsau în Marea Neagră și dealurile de lângă Kiev, iar așezările și orașele lor au format baza viitoarei Rusii. În secolul IX, vikingii au navigat de-a lungul râurilor rusești pentru a-i cuceri pe slavii estici, vânzându-i pe unii sclavi la sud (numele de slav în cele din urmă a devenit sinonim cu „sclav"). Influența nordică și păgână a vikingilor a continuat încă un secol, deși relațiile dintre Bizanț și Kiev s-au întărit constant în decursul secolului X, culminând în anul 987 d.Hr. cu acceptarea de către prințul rus Vladimir a creștinismului ortodox pentru el și pentru poporul rus (un punct de cotitură pentru istoria și cultura rusă).

Un alt popor din estul Europei, cunoscut sub numele de maghiari, care s-a stabilit începând cu secolul IX în Ungaria (în Câmpia Panonică), a atacat Europa Centrală și de Vest, provocând distrugeri la fel ca incursiunile vikingilor. În 955 d.Hr. au fost învinși de regele german Otto I în bătălia de la Lechfeld. Otto, la rândul său, a cucerit ținuturile de la Rin, până departe pe Elba (cucerindu-i și pe slavii care locuiau acolo).

Marea Schismă

Adâncirea diferențelor teologice și politice dintre Bisericile Răsăritene bizantine și Biserica Romană din Occident a dus la separarea finală și permanentă dintre cele două în 1054, o turnură în istoria Bisericii cunoscută sub numele de Marea Schismă (sau Schisma dintre Răsărit și Apus).

Înstrăinarea dintre Constantinopol și Roma a fost alimentată de destrămarea Imperiului Roman (v. p. 47) și de mutarea capitalei de la Roma la Constantinopol în secolul IV. Puterea crescândă a Constantinopolului și preeminența ca teren de luptă între islam și creștinism au amenințat poziția Bisericii Romane. Totuși, spre deosebire de omologul său occidental, Biserica Răsăriteană a fost din ce în ce mai des zguduită de violente dispute teologice între patriarhiile sale.

Diferențele culturale și lingvistice dintre est și vest – teologia răsăriteană își are rădăcinile în filosofia greacă, în timp ce teologia occidentală s-a bazat pe legea romană – au dus treptat la o înțelegere diferită a doctrinei creștine, mai ales în ce privește supremația papei și a purcederii Duhului Sfânt de la Tatăl și Fiul (Biserica Romană încorporează pe Fiul în crezul ei).

Divergențele au atins punctul culminant în 1054, când papa Leon al IX-lea și patriarhul Constantinopolului, Mihail I Cerularius, i-au oprimat pe greci și pe latini în funcție de zona lor de influență. Acest lucru a dus la separarea celor două biserici, la excomunicare și la denunțare reciprocă, prin reprezentanții lor oficiali. Biserica din Constantinopol a devenit mai târziu cunoscută sub numele de Biserica Ortodoxă Răsăriteană; iar Biserica Occidentală

ca Biserica Romano-Catolică. Ruptura dintre cele două nu a fost niciodată reparată (deși, în ultimii ani, dialogul a fost redeschis prin revocarea excomunicărilor de către ambele Biserici în 1965).

AMERICILE

Orașul mexican Teotihuacán și imperiile Huari și Tiwanaku

Primul mare oraș din America, cunoscut sub numele de Teotihuacán („orașul zeilor"), a fost construit pe platoul central al Mexicului la 48 km nord-est de locul în care se află astăzi orașul Ciudad de México. La apogeu, între 250 și 650 d.Hr., Teotihuacán găzduia peste 150 000 de locuitori și acoperea o suprafață de 21 km^2. Construit de succesorii olmecilor (v. pp. 26–27), a fost pentru două-trei secole un important centru religios și negustoresc, comercializând, printre altele, roca vulcanică verde numită obsidian către mayași (v. pp. 70–72).

Spre deosebire de alte orașe din Americi, Teotihuacán a fost planificat cu grijă în jurul unui model în grilă și conținea ansambluri rezidențiale cu mai multe etaje, ateliere, numeroase piețe, un centru ceremonial dominat de piramide uriașe (Piramida Soarelui, cu 210 m diametru și 65 m înălțime, este cea mai mare clădire din Americile precolumbiene) și un drum central străjuit de altare și morminte, cunoscut sub numele de Calea Morților. De asemenea, în Teotihuacán se remarcă mii de picturi murale multicolore, reprezentări abstracte ale divinităților mistice, care împodobesc multe dintre

sanctuarele și casele orașului. Până la 750 d.Hr. Teotihuacán a fost distrus, posibil de invadatori care călătoreau spre sud în Mexic (mai târziu cunoscuți sub numele de tolteci – v. p. 72).

În regiunea centrală andină, un alt oraș vechi din nordul statului Peru, numit Huari (sau Wari), a fost descoperit de arheologi în 2008. Cu o populație estimată la 100 000 de oameni, Huari a ajuns probabil la cea mai mare extindere în secolul IX. Este strâns legat în stilul artistic de mari monumente – în special arcul din piatră solidă cunoscut ca Poarta Soarelui, găsit la Tiahuanaco, aproape de lacul Titicaca, în nord-vestul Boliviei. Cele două imperii, Huari și Tiahuanaco, au controlat probabil o mare parte din regiunea centrală andină, până când ambele au fost distruse în secolul X.

Civilizația Maya

Cea mai avansată și mai îndelungată civilizație precolumbiană din Americi a fost cea mayașă, cu centrul în Mexicul de sud și Guatemala.

Continuând unele dintre tradițiile vecinilor olmeci (cum ar fi construirea templelor), civilizația Maya a ajuns la apogeu între secolele IV și VIII d.Hr., deși data de dinainte de 600 î.Hr. sub formă de orașe și cetăți.

La apogeu, teritoriile mayașilor erau împărțite în peste 50 de orașe-stat, fiecare cu o populație cuprinsă între 5 000 și 50 000 de locuitori. Aflate frecvent în conflict, orașele erau legate prin drumuri bune, împărtășeau o identitate culturală comună și au fost conduse de o alianță complexă de dinastii. Orașul preeminent era Tikal, situat în zonele joase ale Guatemalei, cu excepția unei perioade scurte din

378, când mayașii au intrat sub influența orașului mexican Teotihuacán (v. p. 72).

Fiecare oraș includea un palat al regelui, precum și temple imense din piatră, construite pe piramide (posibil copiate după templele din Teotihuacán), împodobite cu sculpturi și picturi murale multicolore. Cea mai mare parte a populației lucra terenurile, cultivându-le cu diverse plante, cum ar fi porumb, în câmpuri defrișate de pădurile tropicale (civilizația mayașă era atipică în raport cu alte civilizații pentru că a apărut într-o pădure tropicală mai degrabă decât într-o luncă inundabilă).

În jurul anilor 790 d.Hr. multe dintre orașele mayașe din regiunile mai joase au căzut brusc în declin, astfel încât, până în anul 950, populația, care număra aproximativ două milioane de persoane, a fost redusă la câteva zeci de mii. Motivul colapsului brusc este inexplicabil, deși eroziunea solului ar fi putut fi un factor. Civilizația mayașă a supraviețuit într-o formă diminuată în zonele muntoase din Guatemala și în peninsula Yucatán, din Mexic, până la sosirea conchistadorilor (v. p. 105) în secolul XVI. Aproximativ patru milioane de descendenți vorbesc astăzi o formă a limbii mayașe.

Cultura mayașă

Ruinele mayașe dezvăluie multe despre gradul de dezvoltare și rafinamentul civilizației, dar numai în ultimii 30 de ani, prin decodarea sistemului complex de scriere a civilizației Maya, istoricii au dobândit o perspectivă mai bună asupra realizărilor și credințelor lor religioase.

Limba lor a fost scrisă folosind hieroglife, care reprezentau fie sensul abstract al obiectului ori conceptului, fie silabele

unui cuvânt. Din câte știm, scrierea mayașilor a fost singura din America precolumbiană care a putut reprezenta toate aspectele unei limbi vorbite. Mii de cărți sau codexuri din hârtie obținută din coajă de copac legată au existat odată, dar au fost în mare măsură distruse de conchistadorii spanioli (v. p. 105), astfel încât doar patru s-au păstrat până azi.

Având cunoștințe avansate în matematică și astronomie, mayașii au dezvoltat, de asemenea, un sistem calendaristic sofisticat și complex. La fel ca populația din Teotihuacán și ca multe alte culturi precolumbiene, mayașii venerau jaguarul, printre alte zeci de zeități. Sacrificiul uman a fost de asemenea integrat cultului lor religios, iar cei sacrificați erau convinși că vor avea o viață încântătoare în lumea de dincolo. Jocuri cu mingea făceau parte din acest cult de sacrificiu și fiecare oraș mayaș avea un teren pentru jocul cu mingea, care reprezenta poarta de acces spre lumea de dincolo. Jocurile cu mingea erau urmate de multe ori de lupte, după care captivii erau sacrificați zeilor.

Toltecii

Toltecii au fost un popor mexican din nord care au avut un rol în căderea orașului Teotihuacán (v. p. 69) în secolul VIII, când au jefuit și ars orașul sub conducerea lui Mixcóatl („Șarpele-Nor").

Mai apoi, fiica lui Mixcóatl, Topiltzin, a fondat capitala toltecă Tollan („Locul Stufului"), în apropierea orașului Tula de azi, la aproximativ 80 km nord de Ciudad de México. Orașul s-a dezvoltat rapid, cu un complex palațial în centrul său, terenuri pentru jocul cu mingea și temple piramidale,

ornamentate cu figuri uriașe în piatră, inclusiv un imens templu dedicat zeului suprem Quetzalcoatl. (De obicei tradus ca „Șarpe cu Pene", imaginea lui Quetzalcoatl apare la Teotihuacán și în tot Mexicul precolumbian.) În cele din urmă, Tollan a acoperit circa 34 km^2 și a susținut o populație de 30 000–60 000 de locuitori.

La sfârșitul secolului X, Topiltzin și alți adoratori ai zeului Quetzalcoatl au călătorit spre est și s-au stabilit în fostul oraș mayaș Chichén Itzá, unde au construit clădiri în stil mayaș și toltec. De asemenea, toltecii erau cunoscuți prin lucrări fine în metal și sculptură, precum și prin ciudatele figuri de piatră, cunoscute sub numele de Chac Mool, găsite la Chichén Itzá. Aceste figuri aveau fiecare un vas care se odihnea pe stomacurile lor și se crede că erau folosite pentru a ține inima oamenilor sacrificați în timpul ceremoniilor religioase.

Toltecii au fost un popor războinic și, după o serie de cuceriri militare în secolele XI și XII, au deținut puterea asupra întregului Mexic central. Dar, la mijlocul secolului XII, au fost în cele din urmă învinși de nomazii Chichimec (triburi indiene din nord, care-i includeau și pe azteci – v. p. 102), care au jefuit și au distrus orașul Tollan.

CAPITOLUL IV:
LUMEA ÎN MIȘCARE

1050–1700

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Imperiile islamice Almoravid și Almohad

Almoravizii au fost o dinastie islamică a berberilor din Maroc care au fondat orașul Marrakech în 1062 și au adus sub controlul lor regiuni din Sahara de vest și o parte din Algeria de vest. În 1075 au cucerit și Imperiul Ghana (v. p. 51) și apoi în 1086 au învins armatele creștine ale lui Alfonso al VI-lea în Spania, în bătălia de la az-Zallaqah (Sagrajas).

Până la 1100, Almoravizii dețineau controlul asupra întregii Spanii musulmane (Al-Andalus) și imperiul lor s-a întins pe aproximativ 4 800 km din Spania până în Algeria, în nord-vestul Africii. Cu toate acestea, supremația lor a fost de scurtă durată, până când regele lor a fost ucis în 1147 de un alt trib berber din Maroc, Almohazii.

Almohazii au preluat controlul asupra Marrakechului și apoi asupra întregului Maroc, Algeriei, Tunisiei, Libiei, Mauritaniei și Spaniei musulmane. În 1172, în Spania, și-au transferat capitala la Sevilla și au dominat Al-Andalus până în 1212, când au fost învinși de o alianță de prinți spanioli și portughezi în bătălia de la Las Navas de Tolosa în Sierra Morena. În 1236 și 1248, Córdoba și Sevilla au căzut în mâna

puterii creștine, iar, până în 1248, emiratul Granada a fost tot ce a rămas din Al-Andalus, condus de ultima dinastie maură a Spaniei, Nasrizii (termenul de maur era folosit în principal pentru a desemna popoarele barbare descendente din africani și arabi). Treptat, în Africa de Nord Almohazii și-au pierdut teritoriile în urma unor rebeliuni locale, permițând dinastiei Marinizilor (un trib nomad marocan) să preia controlul Marocului până în 1269.

Imperiile Mali și Songhai din Africa de Vest

Declinul Imperiului Ghana (v. pp. 51–52) a dus la ridicarea populației Madinka din Africa de Vest, care, pe la 1230, a pus bazele unuia dintre cele mai mari imperii comerciale din Africa, Imperiul Mali.

Statul islamic Mali (după convertirea personală a fondatorului și liderului acestuia, Sun Diata) a controlat curând comerțul profitabil cu caravane din Sahara. Cu trei mine imense de aur la sud, a devenit și un furnizor major de aur (oferind jumătate din proviziile de aur ale Lumii Vechi), precum și de sare. Cu o administrație eficientă și o armată semiprofesionistă, Imperiul Mali a acumulat o mare bogăție și terenuri, iar la apogeu, în jurul anului 1350, imperiul a cuprins întregul bazin Senegal, care se întindea pe aproximativ 1 600 km în interiorul țării, și a condus peste 400 de orașe – la vremea aceea, numai Imperiul Mongol era mai mare. Până în jurul anului 1450, pierduse controlul asupra rutelor comerciale, iar Songhai (fostul stat musulman vasal al Imperiului Mali) îi cucerise teritoriile.

Primul împărat Songhai, Sonni'Ali, care a domnit din 1464 până în 1492, a preluat curând controlul asupra a ce mai rămăsese din Imperiul Mali și din regatele vecine. În acest fel, el a securizat câteva rute și orașe comerciale importante, inclusiv Timbuktu din Mali de azi, și a continuat comerțul cu aur, care, până în secolul XV, era foarte căutat în Europa. Sub dinastia Askia, condusă de Mohammed Turre, Imperiul Songhai din anii 1500 acoperea aproximativ 1,4 milioane km^2, reprezentând cel mai mare imperiu din Africa până în prezent. Totuși, următorii conducători au fost slabi și au dus la prăbușirea imperiului. Până în 1591 a fost invadat de marocani și, în secolul XVII, imperiul a fost împărțit într-o serie de state mai mici.

Regate vest-africane, Marele Zimbabwe și Coasta Swahili

Marele imperii Mali și Songhai au rivalizat cu alte civilizații care se formau în apropierea coastei Africii de Vest. Două dintre acestea includeau orașul Ife al populației Yoruba și orașul Edo din Benin.

Ife, situat în sud-vestul Nigeriei, s-a dezvoltat într-o mare așezare între secolele IX și XII. Orașul este cunoscut pentru sculpturile în bronz, piatră și teracotă, produse într-un număr mare între 1200 și 1400. Apoi, puterea politică și economică s-a deplasat spre regatul învecinat al Beninului (în sudul Nigeriei), care până în anul 1100 s-a dezvoltat într-un important oraș comercial, atingând apogeul spre 1450. În secolele XVI și XVII, Benin a prosperat în urma comerțului cu sclavi vânduți portughezilor și olandezilor.

În sudul Africii, vechiul oraș-palat Marele Zimbabwe apăruse începând cu secolul XI. A fost avantajat de poziționarea între mine de aur și de cupru și port, iar conducătorii săi au dezvoltat relații comerciale prospere cu ținuturi îndepărtate precum India și China, în schimbul produselor de lux asiatice. Această bogăție crescândă a permis populației Shona să creeze un imperiu bogat și puternic, cu stabilirea Marelui Zimbabwe drept capitala sa. Atingând cea mai mare expansiune în 1450, Marele Zimbabwe a decăzut treptat din cauza infertilității terenurilor din jur, iar, după incursiunile portugheze din secolul XVI, a fost în cele din urmă absorbit de Imperiul Rozvi din Zimbabwe în 1684.

Pe coasta Africii de Est, așezări arabe apărute începând cu anul 700 d.Hr. încă dominau comerțul și între secolele XI și XV au fost construite peste 30 de noi orașe arabe. Populația Swahili (locuitori Bantu care trăiau pe coasta de est) a acționat ca intermediar între interior și navele care soseau din India și China. Cu banii obținuți din acest comerț înfloritor, populația Swahili a întemeiat, între secolele X și XV, mai multe orașe-stat de-a lungul coastei și pe insule, toate fiind musulmane și având o combinație de stiluri arab și african.

Explorări portugheze și apariția comerțului cu sclavi în Atlantic

De-a lungul secolului XV, portughezii porniți în căutarea unor rute maritime către Asia au explorat coasta de vest a Africii. Acolo au stabilit inițial centre comerciale și, la început, schimbau mărfuri cu regatele din Africa de Vest în condiții de egalitate.

După ce Bartolomeo Diaz a făcut înconjurul extremității sudice a Africii în 1488, un alt explorator portughez, Vasco da Gama, a deschis rute comerciale maritime între Europa și Orient. A făcut trei călătorii în India și a devenit guvernator al coloniei portugheze India. Prin urmare, Portugalia a ajuns pe această piață profitabilă.

În timpul contactului inițial al Europei cu Africa au fost vânduți puțini sclavi, cu siguranță nu mai mulți decât existaseră în altă parte a lumii (în Evul Mediu timpuriu, milioane de oameni au fost înrobiți de franci, vikingi, arabi și greci). În principiu, transportul transatlantic al sclavilor africani a început la sfârșitul secolelor XIV și XV, odată ce portughezii și spaniolii, apoi olandezii, englezii și francezii au stabilit colonii în Lumea Nouă. Până la mijlocul secolului XVII, mai mult de 40 de fortărețe de sclavi au fost înființate pe coasta de vest a Africii, unde africani înrobiți erau aduși din interior pentru a fi transportați la coloniile din Lumea Nouă (o practică la care s-a renunțat în secolul XVIII – v. p. 113). Între 1650 și 1850 au fost transportați 11,5 milioane de africani.

Turcii selgiucizi

La mijlocul secolului XI, un grup de musulmani nomazi turci, cunoscuți ca selgiucizi, s-a mutat din Asia Centrală (posibil ca rezultat al prăbușirii Imperiului Tang din China) în Persia, alungându-i pe Ghaznavizi (v. p. 58) în acest proces. Apoi selgiucizii s-au mutat la Bagdad unde au fost primiți de califul abbasid, care l-a făcut pe conducătorul Tughril Beg regentul său, numindu-l sultan.

După ce a ocupat Siria și Palestina, nepotul lui Tughril, Alp Arslan, a invadat Asia Mică și Armenia. În 1071, selgiucizii

i-au învins net pe bizantini în bătălia de la Manzikert, în timpul căreia împăratul bizantin Romanos a fost capturat, dar mai târziu eliberat. Apoi selgiucizii s-au stabilit în număr mare în Asia Mică, numindu-și așezarea Sultanatul Rum (numele arab pentru Imperiul Roman, sugerând că erau moștenitori ai vechiului Imperiu Roman). Părți mari din Asia Mică s-au convertit de la creștinism la islam, iar turca a înlocuit treptat limba greacă.

Selgiucizii sunt amintiți și ca mari protectori ai literaturii și artelor, multe dintre ele combinând stiluri central asiatice, islamice și anatoliene. Matematicianul și poetul persan Omar Khayyam (1050–1123) – autorul *Rubaiatelor* – a trăit sub selgiucizi.

Amenințarea Imperiului Bizantin și ocuparea pământului sfânt al Ierusalimului (până în 1098) l-au determinat pe papa Urban al II-lea să apeleze la un război sfânt (cruciadă) împotriva turcilor selgiucizi în 1095 (vezi mai jos). În timpul primelor două cruciade, Imperiul Selgiucid a slăbit (parțial din cauza luptelor dintre principatele sale) și a fost în cele din urmă împărțit în state independente în timpul invaziei mongole din secolul XIII. În Asia Mică, unul dintre aceste state independente – sau „emirate" – se va dezvolta mai târziu în marele Imperiu Otoman (v. p. 81).

Cruciadele

Cererea papei Urban al II-lea din 1095 adresată nobilimii Europei Occidentale de a recuceri Ierusalimul de la turcii musulmani a dus la aproape două secole de campanii militare în Orientul Mijlociu, cunoscute sub denumirea de cruciade.

Povestiri despre atrocități turcești – profanarea și jefuirea sfintelor moaște ale Ierusalimului – au determinat mii de creștini să facă o cauză sfântă din lupta împotriva „necredincioșilor". Era promisă și mântuirea spirituală, deși câștigul comercial, sub forma proprietăților funciare, a bogăției și a prestigiului, a fost din ce în ce mai mult un factor motivant în rândul cruciaților.

Prima cruciadă a fost condusă de normanzi și cuprindea armate din Franța, Germania și sudul Italiei. După o campanie de doi ani, Ierusalimul a fost ocupat în 1099, după ce au fost masacrați locuitorii săi musulmani. Cruciații au ocupat Ierusalimul timp de aproape un secol, până a fost recucerit (împreună cu majoritatea posesiunilor cruciaților) în 1187 de Saladin, sultan al Egiptului, Siriei, Yemenului și Palestinei. Șocul provocat Europei de victoriile lui Saladin a determinat a treia cruciadă, condusă de Filip al II-lea al Franței, Richard I (Inimă-de-Leu) al Angliei și Frederic I Barbarossa. Au reușit să ocupe Acra, dar nu și Ierusalimul, deși negustori și pelerini neînarmați au fost lăsați în Ierusalim în timp ce a rămas sub controlul musulmanilor.

În timpul celei de-a patra cruciade, interesele comerciale venețiene au dus la jefuirea Constantinopolului de către cruciați; și în a șasea cruciadă, Ierusalimul a fost recuperat pentru scurt timp, dar pierdut din nou în 1244. În 1291, în timpul celei de-a noua cruciade, a căzut Acra, ultima cetate creștină rămasă, marcând sfârșitul ambițiilor cruciaților.

În ciuda a 200 de ani de conflicte sporadice, cea mai mare parte a Palestinei a rămas în mâinile musulmanilor. Totuși, comerțul a înflorit în timpul cruciadelor, iar mărfuri exotice,

precum și descoperiri și concepte, cum ar fi cifrele arabe și tehnici de irigare, au fost aduse în Europa din Orientul Mijlociu. Această stimulare a contactului economic și cultural a avut mari beneficii pentru civilizația europeană și a contribuit în parte la începutul Renașterii (v. p. 97).

Ascensiunea Imperiului Otoman

Într-un emirat din estul Asiei Mici, un prinț (sau bei) numit Osman (ai cărui descendenți erau numiți în Vest osmanlâi sau otomani) și-a declarat independența față de turcii selgiucizi după 1293. Cu ajutorul islamicilor nomazi care fugeau de invaziile mongole, Osman a depășit treptat alți ghazi („războinici") din regiune și a introdus idei islamice de drept și de guvernare. Astfel, urmașii săi au preluat o mare parte a Asiei Mici și a Balcanilor.

Cucerirea otomană a Constantinopolului în 1453 a marcat un punct de cotitură în istorie, anunțând sfârșitul Imperiului Bizantin și începutul unei lungi perioade de cucerire otomană, având Constantinopolul, numit acum Istanbul, drept capitală islamică. Selim cel Crunt (domnie 1512–1520) a adăugat imperiului Egiptul, Siria și o parte din Persia safavidă, iar, cucerind Palestina și Grecia, otomanii au condus efectiv ceea ce mai rămăsese din Imperiul Roman de Răsărit.

Sub Soliman Magnificul (1520–1566), imperiul a ajuns la apogeu. Soliman și-a continuat drumul spre Europa și, în 1526, a învins Ungaria și a încorporat două treimi din ea în imperiul său (regele și aproape toți nobilii maghiari au fost uciși și au fost luați 100 000 de prizonieri). Cunoscut ca „Legiuitorul" în est, Soliman a fost și un administrator

remarcabil, reconstruind sistemul juridic al otomanilor și susținând construcția de moschei, palate, spitale și școli. Poet distins și bijutier, a fost și un mare protector al artelor și al culturii în imperiu.

Cu ajutorul amiralului nord-african Khayr ad-Din (cunoscut ca Barbarossa – „Barbă Roșie" – de către europeni), Soliman a dominat estul Mediteranei. Până la mijlocul secolului XVI, Imperiul Otoman s-a extins până în Algeria în Africa de Nord și a cuprins o mare parte din Orientul Mijlociu și din Europa de Est (aproximativ 1,6 milioane km^2), reprezentând cel mai mare și cel mai puternic imperiu din lume.

Imperiul Otoman:
RENAȘTERE ȘI DECLIN

Prima înfrângere majoră suferită de Imperiul Otoman a avut loc în anul 1571, în largul coastei vestice a Greciei, în bătălia de la Lepanto. Flota Ligii Sfinte, formată din Veneția, Spania, Statul Papal și Genova, printre altele, a produs pagube grele flotei otomane, distrugând sau capturând aproximativ 200 de nave turcești. În timp ce puterile creștine au crezut că aceasta a fost o lovitură decisivă pentru otomani, înfrângerea a avut puține efecte pe termen lung deoarece turcii pur și simplu și-au reconstruit flota și au continuat să controleze estul Mediteranei încă un secol.

Cu toate acestea, semne de fragmentare începeau să-și facă apariția în cadrul Imperiului Otoman, când, sub o serie de sultani slabi, provinciile au început să se afirme, deși armata otomană era încă suficient de mare pentru a putea

opri rebelii de la preluarea controlului deplin. Sub Murad al III-lea (1574–1595), imperiul a cunoscut o creștere când Azerbaidjanul și Caucazul au fost cucerite, deși, la începutul secolului următor, aceste teritorii au fost pierdute, la fel ca Irakul, iar războiul cu Veneția dintre 1645–1669 a expus Constantinopolul la un atac al marinei venețiene, cu toate că otomanii au triumfat și au păstrat Ciprul.

În continuare, turcii au dorit să obțină câștiguri strategice în capitala austriacă, Viena, centrul Europei. Momentul de cotitură a fost anul 1683, când o armată otomană de 150 000 de soldați a ținut orașul sub asediu timp de trei luni, înainte de a fi forțată să se retragă de către o forță europeană combinată, condusă de regele polonez Ioan al III-lea. Acest moment a marcat sfârșitul înaintării otomane în Europa.

Prin urmare, războiul cu Europa i-a făcut pe otomani să piardă multe teritorii est-europene. Imperiul Austriac a rămas o amenințare serioasă, la fel ca și Imperiul Rus în creștere, astfel încât, până în anii 1800, Imperiul Otoman, cândva cea mai puternică forță din lume, a fost numit de unii „bolnavul Europei" (v. pp. 133, 147).

Imperiul Safavid persan

Dinastia safavidă (1502–1736) a avut o dominație relativ scurtă, dar foarte influentă în Persia. A adus islamul șiit în regiune (unde este și azi) și a pus baza statului iranian cu aproximativ aceleași limite ca Iranul modern.

Safavizii erau din Ardabil, în actualul Iran, și au fost numiți după fondatorul lor, Safi al-Din. În 1501, liderul lor, Ismail I, s-a autoproclamat șah al Persiei și, în zece ani,

a subjugat întreaga Persie și provinciile irakiene Bagdad și Mosul. De asemenea, a convertit la șiism aceste provincii majoritar sunnite.

În 1514, Ismail a fost învins de otomanul Selim I (v. p. 81) și, prin lupta continuă cu otomanii sunniți la vest și cu uzbecii la est, safavizii au pierdut Bagdadul și Kurdistanul, iar capitala lor a trebuit să fie mutată în Esfahan, în vestul Persiei.

În 1588, unul dintre cei mai mari șahi, Abbas I (domnie 1588–1629), a urcat pe tron. El a creat o armată permanentă, a respins invazia uzbecilor, a recâștigat teritoriul luat de otomani și a refăcut Bagdadul. El a expulzat și negustorii portughezi din Golful Persic și a recucerit insula Ormuz în 1622.

Victoriile sale militare și administrația eficientă i-au permis lui Abbas să unească popoarele din Persia. Comerțul cu Occidentul a înflorit și, prin încurajarea industriei (incluzând țesutul faimoaselor covoare) și a artelor, Persia a dobândit statut de mare putere. Capitala sa, Esfahan, cu marile sale moschei, minarete și pavilioane, a devenit unul dintre cele mai importante centre arhitecturale din lumea islamică. După moartea lui Abbas, safavizii au intrat în declin lent și au fost în cele din urmă cuceriți de afghani în 1722, apoi de șahul Nadir (v. p. 117) în 1736.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

O Japonie unificată

Începând cu secolul XII, Japonia a fost condusă de lideri militari cunoscuți sub numele de shoguni („mari generali") care, la rândul lor, foloseau războinici numiți samurai pentru a impune ordinea și a guverna teritorii mari.

Până la 1500, shogunatul Ashikaga s-a prăbușit și Japonia a intrat în război civil, în timp ce marii seniori daimyo au dus lupte pentru putere. În 1543 au sosit în țară comercianți portughezi și misionari iezuiți, inițiind pentru prima dată schimburi comerciale și culturale între Japonia și Occident. Conducătorii japonezi au salutat sosirea străinilor și au fost impresionați de tehnologia și de armamentul european. Un daimyo important numit Oda Nobunaga a folosit acest nou armament pentru a învinge alt daimyo și a cuceri capitala Kyoto în 1568, iar în 1573 l-a înlăturat pe ultimul shogun Ashikaga. Odată ajuns la putere, Nobunaga a modernizat armata, a reconstruit drumuri, a stimulat comerțul și afacerile prin interzicerea monopolurilor. Dar el este amintit în Japonia și ca o ființă crudă, care a ordonat masacrul călugărilor războinici budiști care i s-au opus.

Sinuciderea forțată a lui Nobunaga din 1582 (în timpul unui atac al unui senior rebel) a dus la preluarea puterii de către generalul său, Toyotomi Hideyoshi. În 1590 el și-a extins puterea și a unificat o mare parte a Japoniei. El a invadat Coreea de două ori, dar armatele sale au fost respinse de forțele coreene și chineze. Hideyoshi este cunoscut și pentru moștenirile sale culturale, inclusiv ordinul prin care doar

samuraii puteau purta arme, și a popularizat ceremonialul ceaiului ca modalitate de a discuta despre afaceri și politică.

După moartea lui Hideyoshi, în 1598, Tokugawa Ieyasu a câștigat bătălia de la Sekigahara și a luat titlul de shogun în 1603, instituind shogunatul Tokugawa, la Edo (actualul Tokyo), cunoscut sub numele de perioada Edo, care a durat până la Restaurația Meiji din 1868 (v. p. 123). Până în 1639, toți europenii, cu excepția câtorva olandezi, au fost expulzați și tuturor japonezilor le-a fost interzis să părăsească țara, începând o perioadă de două secole cunoscută ca „Țara Închisă" *(sakoku jidai)*.

Imperiul Mongol

Mongolii erau un trib nomad din Asia Centrală care, împreună cu alte populații turcice, au devastat o mare parte din Asia, Persia și sudul Rusiei, pentru a crea unul dintre cele mai extinse imperii din lume. Distrugerea provocată de mongoli și milioanele de oameni care și-au pierdut viața s-au asemănat ca amploare cu Moartea Neagră și războaiele mondiale din secolul XX.

Mongolii amenințaseră China timp de secole, dar numai sub conducerea lui Genghis Han, „conducător universal", au fost suficient de uniți și de puternici pentru a captura Zhongdu (azi Beijing) în 1215. Comandând o armată de 130 000 de soldați, Genghis Han și urmașii săi s-au întors spre vest și au cucerit Persia, Armenia, nordul Indiei, Rusia europeană și Europa de Est (inclusiv Polonia și Ungaria). Au luptat călare și au câștigat bătălii printr-o combinație de strategie, ferocitate absolută și tehnologie (au fost primii care

au folosit praf de pușcă în luptă împotriva oștilor europene, așa cum au învățat de la chinezi). Cruzimea lor s-a ridicat la ceea ce mulți au descris drept genocid, în special în orașe din Persia, Afghanistan și India, unde, conform dovezilor istorice, au fost anihilate populații întregii. În Mesopotamia, oastea mongolă a distrus sistemele vitale de irigație, reducând provinciile altădată fertile, înfloritoare la deșert (așa cum sunt și astăzi).

După moartea lui Genghis Han în 1227, Imperiul Mongol, aflat încă în expansiune, a fost împărțit între fiii și nepoții săi. Unul dintre nepoți, Kubilai, a învins dinastia Song pentru a deveni primul împărat al Chinei din dinastia mongolă în 1279. Drumul Mătăsii se afla acum sub conducerea unică a Imperiului Mongol, așadar comerțul dintre Est și Vest a înflorit, iar Kubilai a primit negustori străini în China, inclusiv pe venețianul Marco Polo, care, mai târziu, i-a uimit pe europeni cu poveștile sale despre o mare civilizație în est.

Imperiul Mongol, deși devastator în ce privește pierderea de vieți – unii istorici au estimat că vreo 30 de milioane de oameni au murit atunci: populația Chinei a fost înjumătățită, iar platoul iranian a pierdut până la trei sferturi din populația sa –, a avut din fericire o durată scurtă întrucât certurile cu privire la succesiune, administrarea incompetentă și revoltele au dus la dezintegrare. Până în 1368 forțe Ming (v. p. 91) i-au alungat pe mongoli din China, iar vastele domenii ale Imperiului Mongol se destrămaseră în mare parte.

Dinastia timuridă

Spre sfârșitul secolului XIV, un conducător militar din Asia Centrală care a pretins că este descendent din Genghis Han a ajuns, în urma unei serii de cuceriri sângeroase, să încerce să recreeze Imperiul Mongol care se prăbușise. Numit Timur Lenk (Timur „cel Șchiop") sau Tamerlan în Occident, prin amenințătoarea lui armată de călăreți redutabili, a jefuit și ucis în drumul său spre Asia Mică și înapoi, cucerind Persia, Irakul, Siria, Afghanistanul și o parte din Rusia între 1364 și 1405.

Între 1386 și 1394 Timur Lenk a invadat Georgia și Armenia și a înrobit aproximativ 60 000 de persoane, iar în 1398 a invadat India și a masacrat aproape toți locuitorii din Delhi (se spune că drumurile spre Delhi au fost pline cu cadavre timp de luni de zile). În 1399, Timur Lenk a invadat Siria, ucigând întreaga populație a Damascului cu excepția câtorva meșteșugari, pe care i-a trimis înapoi în capitala Samarkand (acum în Uzbekistan). În 1401, el a cucerit Bagdadul unde a masacrat 20 000 de musulmani. În 1402, Timur Lenk a invadat Asia Mică și i-a învins pe otomani lângă Ankara.

Scopul său final era cucerirea Chinei, iar în anul 1404 a început pregătirile pentru o campanie militară împotriva dinastiei Ming, dar a murit de ciumă în 1405 în drum spre granița chineză. Domnia lui plină de teroare s-a încheiat și imperiul său s-a prăbușit imediat după ce a murit. Cel mai cunoscut urmaș al său a fost Babur, care a fondat Imperiul Mogul islamic (v. p. 92).

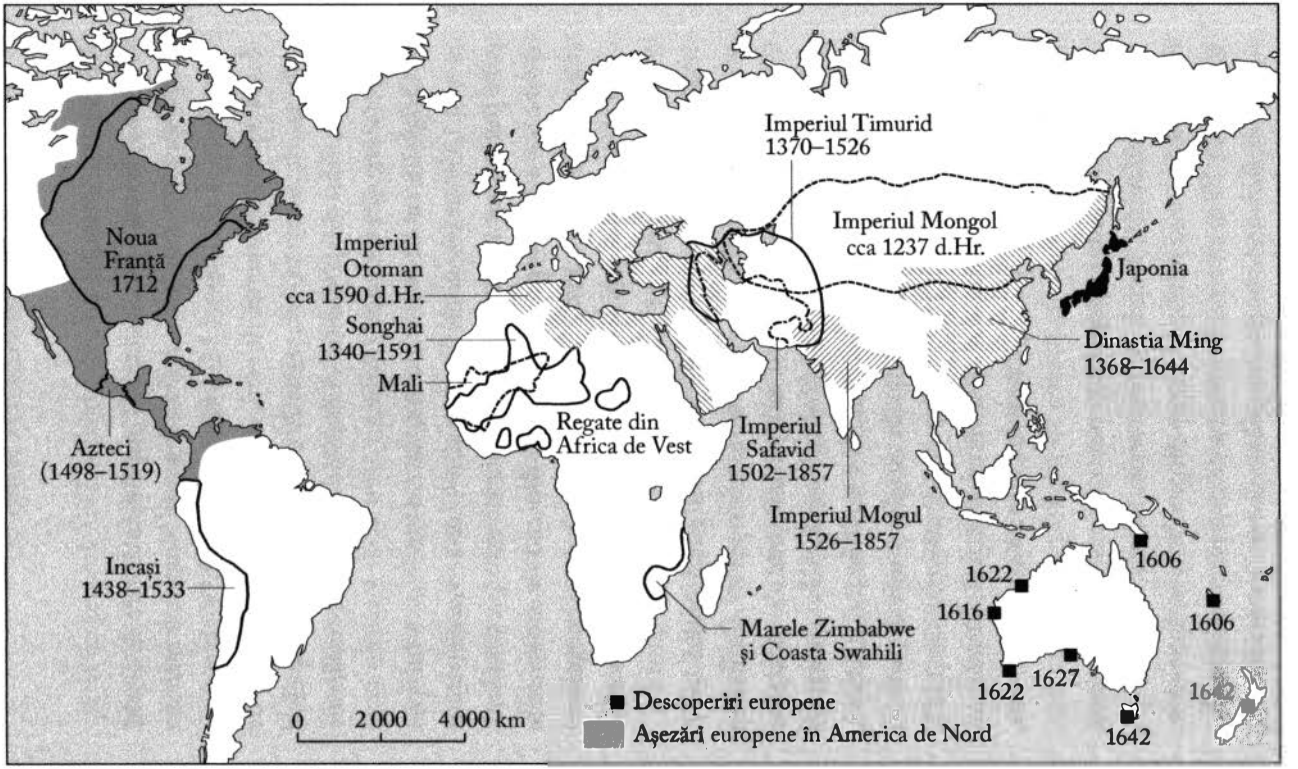

4 Noi imperii și descoperiri, 1237–1857

Moartea Neagră

O formă deosebit de virulentă și înspăimântătoare de ciumă pulmonară și bubonică, numită Moartea Neagră, a măturat Asia, Europa și Orientul Mijlociu în secolul XIV. Aceasta a dus la o pierdere imensă de vieți, estimându-se la peste 25 de milioane de decese în Asia și alte 25 de milioane în Europa (cel puțin o treime din populație), alături de alte neștiute milioane de persoane din Orientul Mijlociu.

Originile ciumei sunt incerte, dar se crede că a început în anii 1330 în provincia Yunnan din China. S-a răspândit prin purici purtători de microbi, care trăiau pe șobolani. Boala s-a extins rapid în China și dincolo de frontierele sale, spre vest, purtată de armatele mongole sau de negustori care călătoreau de-a lungul Drumului Mătăsii sau la bordul navelor maritime.

Moartea Neagră a ajuns în Europa în jurul anului 1347, în timp ce armatele mongole au asediat portul Caffa din Crimeea (unde s-au raportat cadavre infectate ale soldaților mongoli catapultate peste zidurile orașului). În același an s-a răspândit în Italia (probabil prin intermediul navelor), apoi în Franța, Spania, Portugalia, Anglia și mai departe în Germania, Scandinavia și nord-vestul Rusiei până în 1351. În 1347, ciuma s-a răspândit și în diferite părți ale Orientului Mijlociu, mai întâi în Egipt, apoi în Liban, Siria și Palestina, Irak, Iran și Turcia.

Scăderea drastică a populației cauzată de Moartea Neagră a adus schimbări sociale și economice uriașe. Lipsa forței de muncă și mai multe terenuri disponibile, în special în Europa de Vest, au crescut puterea de negociere a țăranului muncitor. Revoltele în rândul țărănimii s-au intensificat și,

până în secolul XVI, iobăgia (un tip de muncă aservită) a dispărut în mare parte în țări precum Anglia, deși a rămas o caracteristică a Europei de Est și a Rusiei, zone mai puțin afectate de Moartea Neagră.

Dinastia Ming din China

După moartea împăratului Kubilai Han în 1294, China a fost afectată de o serie de calamități naturale, printre care și Moartea Neagră (vezi pagina anterioară), care a decimat populația și a dus la o serie de răscoale țărănești.

O astfel de revoltă a culminat cu instaurarea dinastiei Ming (Ming înseamnă „strălucire") când Hungwu, un comandant militar rebel cu origini modeste, i-a izgonit pe mongoli și a înființat o nouă dinastie la Nanjing în 1368.

Hungwu a încercat să pună bazele unui guvern stabil și să aducă unitate politică. Agricultura s-a îmbunătățit, industria a înflorit, în special în domeniul fabricării țesăturilor, mai ales din mătase, iar porțelanul a început să fie exportat. În primele două secole ale dominației Ming, economia a înflorit, populația s-a dublat, iar liderii săi au încercat să îmbunătățească situația săracilor prin eliminarea sclaviei și creșterea taxelor strânse de la cei bogați.

Dinastia Ming a cunoscut și dezvoltarea unei flote uriașe și crearea unei armate permanente (circa un milion de militari), precum și proiecte de construcții mari, cum ar fi palatul imperial din Orașul Interzis, în noua capitală Pekin (acum Beijing). Comerțul cu marile puteri europene a fost, de asemenea, încurajat, iar, între anii 1405–1433, amiralul chinez Zheng He a condus el însuși expediții peste mări, navigând cu o flotă mare până la Swahili, pe coasta de est a Africii, și Jedda,

la Marea Roșie. Totuși, până la începutul secolului XV, aceste expediții maritime au încetat când un decret imperial a interzis călătoriile pe teritorii străine, iar absolutismul și izolarea au devenit semne distinctive ale dinastiei Ming.

În ultimul secol al dinastiei Ming, o succesiune de împărați slabi, îngrădiți din ce în ce mai mult în palatele lor, a dus la răspândirea corupției și la lupte interne pentru putere. În anii 1590, finanțele trezoreriei au fost epuizate pe măsură ce China a ajutat forțele japoneze să revină în Coreea, în timp ce foametea, seceta și o serie de epidemii au condus la răscoale printre țărani și în orașe. În 1644, populației Manchu, popor războinic din Manciuria, i s-a cerut să ajute la restabilirea ordinii; în schimb, manciurienii au preluat controlul asupra Beijingului și au înființat propria dinastie, Qing (v. p. 118).

Imperiul Mogul în India și sikhismul

În 1526, un descendent musulman turc a lui Genghis Han și al lui Timur Lenk (v. pp. 86, 88) a mărșăluit în India, l-a învins pe sultanul din Delhi și a cucerit partea centrală a nordului Indiei. Teritoriul lui Babur – care a inclus și regatul Kabul din Afghanistan – a devenit cunoscut ca Imperiul Mogul, o variantă a cuvântului „mongol", pentru a simboliza strămoșii împăratului.

Babur a fost urmat de un număr de împărați remarcabili, inclusiv Akbar (domnie 1556–1605), care a creat o administrație puternică, a dat hindușilor libertate de credință și a extins Imperiul Indian, astfel încât s-a întins de la Gujarat, în vest, la Bengal, în est; și Jahan Șah (1628–1658) a cărui curte a fost cea mai măreață din Imperiul Mogul.

Introducerea culturii și a limbii persane a dus la apariția unui stil distinct indo-musulman în pictura și arhitectura miniaturală, precum și la adoptarea limbii actuale urdu (care se trage din limbile persană și arabă). Multe dintre cele mai mari palate, morminte și forturi din India sunt de origine mogulă, inclusiv Taj Mahal din Agra și Fortul Roșu din Delhi, ambele construite de Jahan Șah.

La începutul secolului XVI, o nouă religie monoteistă, sikhismul, s-a dezvoltat în zona Punjab din India, fondată de Guru Nanak. A combinat elemente din hinduism și islam, acceptând conceptul hindus de karma și reîncarnare, dar respingând sistemul castelor. Cel de-al zecelea și ultimul guru, Gobind Rai (1666–1708), a lăsat instrucțiuni ca numele de familie Singh să fie dat tuturor adepților sikhismului de sex masculin botezați și a prescris semnalmentele fizice ale sikhismului, cum ar fi păr lung (acoperit de un turban) și barbă netăiată. Ca răspuns la ostilitatea mogulă, el a creat o armată din adepții religiei sikhiste, care a evoluat într-o forță politică puternică în Punjab.

EUROPA

Feudalism și cuceririle normande

În Europa, sistemul politic și economic al feudalismului – care s-a bazat pe exploatarea terenurilor în schimbul loialității sau serviciului militar – a constituit forma de bază a guvernării și a vieții cotidiene. Între secolele V și XII, feudalismul s-a răspândit din regatele france ale Franței în cea mai mare parte a Europei.

Acolo, regii au arendat pământuri cunoscute ca fiefuri (feude) unor stăpâni puternici sau vasali în schimbul loialității lor. Ulterior, stăpânii sau instituțiile religioase și-au împărțit terenurile în gospodării sau moșii pentru care nobili mai mici sau arendași erau obligați să plătească un omagiu. Clasa de jos a societății era compusă din țărani legați de glie (iobagi sau șerbi) care trăiau în totalitate sub jurisdicția stăpânului. În feudalism s-au ridicat castele fortificate (din necesitatea feudalilor de a-și apăra domeniile), au apărut cavalerii și un cod de comportament cunoscut sub numele de cavalerism.

În 1066, normanzii, care se stabiliseră în nordul Franței, l-au învins pe regele englez Harold al II-lea în bătălia de la Hastings, înlocuindu-i pe anglo-saxoni la conducerea Angliei. Liderul lor, William („Cuceritorul"), a pus bazele unui sistem feudal extrem de eficient, realizând un recensământ al fiecărei proprietăți și al fiecărui sat din țară (așa cum este menționat în *Domesday Book*), date nobilimii ca fief. De asemenea, normanzii au cucerit Țara Galilor, părți din Irlanda și Scoția, și, sub conducerea marelui Robert Guiscard, au luptat împotriva arabilor și bizantinilor și au cucerit Sicilia și sudul Italiei.

Din anii 1400, sistemul feudal din Europa de Vest a început să se fragmenteze, parțial ca răspuns la declinul populației cauzat de Moartea Neagră, precum și ca urmare a dezvoltării comerțului (v. pp. 95–96). Totuși, în centrul și în estul Europei, servitutea – muncitori legați de glie care au susținut feudalismul – a continuat să existe până la mijlocul secolului XIX.

Dezvoltarea comerțului

Începând cu secolele XI și XII, comerțul s-a dezvoltat în Europa, stimulat în parte de cruciade, de îmbunătățirea drumurilor și a transportului maritim și de înființarea Imperiului Mongol, care a deschis rute comerciale între Est și Vest.

Au început să se dezvolte orașe și târguri în jurul zonelor de producție și comerț: porturile Veneția (probabil cel mai bogat oraș din Europa în perioada medievală), Pisa și Genova în Italia, Lübeck și Danzig în Germania au devenit centre importante de import, iar Bruges, Gent și Ypres din Flandra și orașul toscan Florența au dominat industria țesăturilor (cei mai importanți exportatori din Europa). Nevoia orașelor de a-și controla și de a-și reglementa schimburile economice a dus la înființarea de bresle de meșteșugari, iar multe orașe au obținut independența față de nobilii locali (în Italia și în Germania, orașele mari erau cel mai adesea conduse de negustori bogați decât de nobilimea locală).

În nordul Germaniei, orașele Hamburg și Lübeck au format o alianță comercială în 1241. La apogeul său în secolul XIV, aproximativ 100 de orașe – de la Bruges în Flandra la Kiev în Rusia – s-au alăturat alianței comerciale și de apărare cunoscute sub numele de Liga Hanseatică. Formată în principal pentru a proteja interese comerciale, liga a evoluat mai târziu într-o putere politică independentă, cu propria armată terestră și flotă maritimă.

Dezvoltarea sectorului bancar, în special în secolul XIV la Florența (și, mai târziu, în Germania, Polonia, Olanda și Anglia), a facilitat, de asemenea, creșterea comerțului în Europa pe măsură ce negustorii puteau cumpăra și vinde

pe credit. Circulația mai largă a banilor, intensificarea comerțului și apariția orașelor independente au dus la erodarea sistemului feudal în Europa de Vest.

Războiul de 100 de Ani

Confruntare între Franța și Anglia, Războiul de 100 de Ani (1337–1453) a durat, cu câteva întreruperi, 116 ani, de-a lungul domniilor a cinci regi englezi (de la Eduard al III-lea la Henric al V-lea) și cinci regi francezi (de la Filip al VI-lea la Carol al VI-lea).

Declanșatorul războiului a fost în mare parte feudal: Eduard al III-lea, ca duce de Aquitania, a refuzat să presteze omagiu regelui francezilor și a pretins tronul Franței. Și rivalitatea privind comerțul profitabil cu lână din Flandra a dus la ostilități. La începutul războiului, englezii au avut avantaj și, în 1346, Eduard l-a învins pe Filip al VI-lea la Crécy, ajutat de fiul său, Prințul Negru (numit așa după culoarea armurii) și de noua armă engleză, arcul lung. Izbucnirea Morții Negre în 1347 a dus la o încetare a luptei timp de zece ani.

În 1360, după mai multe înfrângeri, Eduard al III-lea a renunțat la pretenția asupra tronului francez în schimbul Aquitaniei, deși, până la moartea lui Eduard în 1377, fusese pierdut un teritoriu mai mare în favoarea noului rege francez Carol al V-lea. După moartea lui Carol al V-lea în 1380, războiul a lâncezit până când Henric al V-lea a urcat pe tronul englez în 1413. El a reînnoit pretenția asupra tronului francez și i-a înfrânt pe francezi în faimoasa bătălie de la Agincourt în 1415 (evocată de Shakespeare în *Henric al V-lea*).

După moartea lui Henric al V-lea în 1422, englezii conduși de ducele de Bedford au obținut mai multe succese până

la momentul de cotitură din anul 1429, când Ioana d'Arc, „fecioara din Orléans", a ajutat forțele franceze să spargă asediul englez la Orléans. Ioana d'Arc a fost arsă pe rug de forțele engleze și burgunde, dar francezii, cu o fervoare naționalistă reînnoită, și-au câștigat treptat teritoriul, astfel încât până în 1453 numai Calais și Insulele Canalului au rămas sub dominația englezilor. Monarhia franceză, cu o mare parte din nobilime dispărută în războaie, a continuat să-și impună puterea asupra întregii națiuni. Monarhii din Anglia au continuat să pretindă titlul de „rege al Franței" până în 1801.

Renașterea

În Europa, contactul crescut cu Orientul Îndepărtat și cu lumea musulmană a stimulat învățământul, gândirea nouă și interesul pentru cultura și valorile Greciei și ale Romei antice. Această trezire artistică și intelectuală – cunoscută sub numele de Renaștere – a apărut în Italia în secolul XIV. În acest timp, savanții Renașterii au recuperat și studiat texte clasice (multe dintre ele provenind din lumea arabă prin Spania musulmană și Bizanț).

De asemenea, Renașterea a îmbogățit curentul de gândire cunoscut sub numele de umanism, care a acordat o mai mare importanță abilităților individului decât divinului sau supranaturalului. Artiști precum Botticelli și Michelangelo au început să reprezinte formele umane mai aproape de realitate, în timp ce poeți italieni precum Dante și Petrarca au explorat natura umană. Arhitecți precum Brunelleschi și Palladio au creat clădiri care ar putea fi comparate cu cele

mai frumoase exemple ale lumii antice, iar artistul, sculptorul, inginerul și maestrul unor numeroase discipline, Leonardo da Vinci, a întruchipat arhetipul omului renascentist. Familii puternice și bogate, cum ar fi Medici din Florența, au furnizat sprijin financiar pentru multe dintre realizările artistice și tehnice ale Renașterii.

De prin 1500, Renașterea s-a răspândit spre nordul Europei, unde a avut un caracter mai religios. Savantul olandez Erasmus din Rotterdam a format un nou umanism creștin prin studiul său asupra textului original grec al Noului Testament, iar criticile sale la adresa Bisericii au ajutat la încurajarea Reformei protestante (vezi mai jos). Crucială pentru libera circulație a ideilor în Europa a fost invenția tiparniței mecanice de către Gutenberg în 1450, deși chinezii și arabii înregistraseră progrese în tipărire și obținerea hârtiei cu multe secole în urmă.

Reforma protestantă și Contrareforma

Nemulțumirea pe scară largă legată de puterea și corupția din Biserica Romano-Catolică, alimentată de dezbateri între învățați renascentiști în privința doctrinei sale, a dus la îndepărtarea unei mari părți din Europa de Nord de biserica tradițională în favoarea unei apropieri de evanghelie.

Această mișcare, cunoscută sub numele de Reforma protestantă, se spune că a început în 1517 când călugărul și învățatul german Martin Luther a lansat un protest împotriva corupției din cadrul Bisericii Romano-Catolice. Mai târziu, a tradus Biblia în limba germană și a atacat doctrinele catolice ale transsubstanțialității, celibatul clerului și supremația papală. Ajutate de tiparnițele lui Gutenberg,

ideile lui Luther au străbătut Europa, astfel încât până în 1530 Suedia, Danemarca și părți din Germania s-au rupt de Biserica Catolică. Anglia sub Henric al VIII-lea a urmat exemplul în 1534. În Elveția, o formă de protestantism a devenit religia dominantă sub conducerea lui Jean Calvin, a cărui revoluție doctrinară – mai târziu cunoscută sub numele de calvinism – s-a răspândit în vestul Germaniei, Franța, Olanda și Scoția.

Biserica Catolică a răspuns cu propriile reforme (cunoscute sub numele de Contrareformă), o mare parte dintre ele conduse de un nou ordin religios, Societatea lui Iisus (iezuiții). O mare adunare a Bisericii Catolice, Conciliul de la Trent (1545–1563), a clarificat doctrinele Bisericii, a instituit importante reforme morale și disciplinare și a respins orice compromis cu credința protestantă.

Scindarea care a urmat între catolici (încă Biserica predominantă în sudul Europei) și protestanți a dus la o serie de războaie europene. În Franța, un război civil sângeros între protestanți (cunoscuți ca hughenoți) și catolici a dus în cele din urmă la toleranță religioasă prin Edictul de la Nantes din 1598. Cu toate acestea, cel mai puternic conducător al Europei, Filip al II-lea al Spaniei, a căutat să restaureze cu forța catolicismul în Europa și o luptă sângeroasă a izbucnit în Țările de Jos între rebeli protestanți și forțe spaniole, culminând în 1609 cu obținerea independenței olandezilor față de conducerea catolică spaniolă. Războiul de 30 de Ani (1618–1648), care a început ca un război între prinți protestanți germani și sfântul împărat roman catolic, s-a încheiat efectiv în impas (statele catolice au rămas catolice, iar cele protestante și-au păstrat independența) și a pus

capăt perioadei de Contrareformă. Între timp, a continuat conflictul creștino-musulman: Filip al II-lea, într-o alianță sfântă cu venețienii, a distrus flota otomană în bătălia de la Lepanto în 1571.

Explorări europene și imperii comerciale

Secolul XVI a cunoscut începutul marilor explorări ale europenilor. Acestea au fost generate, în parte, de consolidarea construcțiilor navale și tehnicilor de navigare, precum și de necesitatea găsirii de noi rute comerciale care să ocolească Imperiul Otoman în expansiune (v. pp. 81–82).

Popor de exploratori, portughezii au deschis drumul și au folosit în premieră ruta maritimă spre Indiile de Est în 1498, navigând spre Americi și stabilind un șir de posturi comerciale în largul coastei Africii, precum și în Macao, China și Goa, în India. De asemenea, Spania a explorat mările, în special prin genovezul Cristofor Columb (v. p. 105) și apoi în 1520 când exploratorul portughez Fernando Magellan (navigând sub pavilion spaniol) a descoperit o cale pentru a înconjura globul. Următoarele cuceriri ale Spaniei în Indiile de Vest și în America Centrală și de Sud (v. pp. 105–106) i-au adus spre sfârșitul secolului XVI statutul de cea mai bogată națiune din Europa.

Până în secolul XVII, englezii și olandezii erau gata să rivalizeze cu monopolurile comerciale ale spaniolilor și portughezilor. Flote engleze au navigat în America de Nord și, în anii 1600, au întemeiat așezări în Noua Anglie și Virginia (v. pp. 107–108), precum și în Indiile de Vest. În 1600, comercianți din Londra au înființat Compania Indiilor de Est, inițial pentru a face comerț cu Indiile de Est. În 1670, Compania

Golfului Hudson, din Canada, a fost încorporată printr-un act regal, iar comerțul cu blănuri în întreaga Americă de Nord a fost controlat de britanici timp de câteva secole.

În 1602, olandezii au fondat Compania Olandeză a Indiilor de Est și, din acel moment, au construit un imperiu comercial mare și extrem de profitabil. Aceștia au depășit treptat Portugalia în privința comerțului cu mătase și mirodenii, confiscând diferite puncte comerciale de la portughezi în Indiile de Est și în Asia. (În 1652, Imperiul Olandez a pus și bazele unei așezări, la Cape Town, în Africa de Sud, precum și ale unor colonii în Indiile de Vest și, pentru scurt timp, în Brazilia). La 1600, Franța a obținut teritorii importante în America de Nord, Canada, Caraibe și India.

Monarhie absolutistă: Carol I și Ludovic al XIV-lea

Monarhul britanic Carol I (domnie 1625–1649) a crezut, ca și tatăl său Iacob I, că avea un drept divin de a conduce, că un rege era, în esență, trimisul lui Dumnezeu pe pământ. Acest lucru și sprijinul lui Carol I pentru catolicism l-au adus în conflict cu parlamentarii și cu miniștrii puritani.

Războiul civil a izbucnit în 1642, când armatele Parlamentului (cunoscute sub denumirea de Capete Rotunde – Roundheads) au învins armatele regelui (cunoscute sub numele de Cavaleri – Cavaliers). Execuția lui Carol I în 1649 a dus la înființarea unei republici sub conducerea lui Oliver Cromwell, general al Parlamentului. După moartea lui Cromwell, fiul lui Carol I a revenit la conducere în 1660, pentru a fi încoronat drept Carol al II-lea. Problemele au explodat din nou sub monarhia catolică a lui Iacob al II-lea

(domnie 1685–1688) care, în timpul Revoluției Glorioase din 1688, a fost înlăturat de parlamentari în favoarea conducătorilor protestanți William al III-lea și Maria a II-a. În 1689, Parlamentul a întocmit Drepturile Omului, document care a stabilit drepturile Parlamentului și limitele puterii suverane și care ulterior a influențat dreptul constituțional din întreaga lume (inclusiv Drepturile Omului din Statele Unite).

Spre deosebire de Carol I, monarhul francez Ludovic al XIV-lea (domnie 1643–1715) s-a confruntat cu o slabă opoziție la absolutism. La încoronarea sa, Franța era cea mai puternică țară din Europa, în mare măsură datorită cardinalului Richelieu (care a fost și prim-ministru) și succesorului său, cardinalul Mazarin, precum și Războiului de 30 de Ani, care adusese în sapă de lemn puternica Spanie de odinioară. Cunoscut sub numele de Regele-Soare (ca și cum ar fi fost soarele trimis de Dumnezeu însuși), Ludovic a ignorat în mare măsură toate instituțiile reprezentative și a exclus din slujbe politice majoritatea marilor săi nobili. Cu toate acestea, din extravagantul său palat de la Versailles, a reușit să împace aristocrația, eliminând reminiscențele feudalismului din Franța și consolidând sistemul absolutist, care va dura până la Revoluția Franceză (v. p. 128).

AMERICILE

Aztecii

În secolul XV și la începutul secolului XVI, aztecii controlau un vast imperiu în ceea ce este azi Mexicul central și de sud. Popor nomad, originar din nord, se crede că aztecii au ajuns

în valea Mexicului în secolul XIII. Acolo s-au stabilit pe insule, în zona unor lacuri puțin adânci, și au pus bazele unui oraș, Tenochtitlán (azi, Ciudad de México).

Sub conducătorul Itzcoatl (domnie 1428–1440), Tenochtitlán a format o alianță cu două state vecine pentru a deveni puterea dominantă în Mexicul central. Cuceririle care au urmat și comerțul au condus la supremația orașului Tenochtitlán asupra unui imperiu care cuprindea 400–500 de state mici, cu aproximativ 5–6 milioane de locuitori.

Economia aztecă era bazată pe agricultură, deși erau și meșteșugari și negustori, operând o rețea de caravane comerciale în imperiu. Ei erau sculptori înzestrați, ciopleau în piatră figuri imense, asemănătoare omului. De asemenea, au construit splendide palate, temple și piramide, inclusiv grandiosul palat al lui Montezuma al II-lea (domnie 1502–1520) în Tenochtitlán. Aztecii nu aveau alfabet, ci foloseau pictograme și hieroglife pentru a-și scrie istoria. Limba lor era înrudită cu limbile nativilor americani din America de Nord și multe cuvinte aztece au fost încorporate în spaniolă și chiar în engleză (cum ar fi tomată, ciocolată și avocado).

Religia a avut un rol major în a-i controla pe azteci, iar preoții au păstrat un calendar solar exact (așa cum au învățat de la mayași). Aztecii credeau că lumea va fi distrusă într-o zi și, pentru a amâna acest eveniment și pentru a-i liniști pe diverșii lor zei, practicau ritualuri complexe, printre care și sacrificiul uman, astfel încât sacrificau în mod regulat mii de prizonieri de război (în 1487, aproximativ 80 000 de oameni au fost sacrificați pentru a sfinți un templu). Când spaniolii au ajuns în Tenochtitlán, în 1519 (v. p. 105), au fost îngroziți

de aceste ritualuri sângeroase și au distrus multe dintre templele aztece. Și Tenochtitlán a fost distrus, iar mulți azteci au fost torturați, uciși sau înrobiți de conducătorii spanioli, Imperiul Aztec prăbușindu-se.

Incașii

Ultima și cea mai mare civilizație precolumbiană din America de Sud a fost Imperiul Inca. Bine organizata sa administrație centrală guverna peste 5–10 milioane de oameni și acoperea aproape toată regiunea andină.

Incașii au format mai întâi un stat în jurul capitalei Cuzco, iar, în cele din urmă, au cucerit statul peruvian rival Chimu. Dinastia lor conducătoare a fost înființată în jurul anului 1200 și, sub Pachacuti Inca Yupanqui (domnie 1438–1471), o serie de cuceriri au dus la o extindere a Imperiului Inca în nordul Ecuadorului, între Peru și Bolivia, care, din jurul anului 1529, includea și părți din nordul Argentinei și Chile.

De asemenea, Pachacuti și succesorii săi au dezvoltat o formă eficientă de guvernare centralizată, susținută de o riguroasă ierarhie socială. Această administrație centrală controla construirea de noi orașe și chiar producția de artă și de ceramică. Totuși, incașii nu aveau un sistem de scriere. Ei au dezvoltat un sistem de sfori și noduri numit quipu, care stoca informații și liste.

Tehnologia incașă era la standarde înalte, cu ateliere și fabrici care produceau artefacte metalice, textile și ceramice. De asemenea, incașii au construit o vastă rețea de drumuri (circa 25 000 km, a doua ca mărime printre vechile civilizații până la Imperiul Roman). Cum roata nu fusese inventată,

incașii foloseau un sistem de curieri și alergători pentru a transmite mesaje. Agricultura era practicată pe dealuri terasate, iar religia s-a concentrat pe cultul oficial al zeului-soare Init. S-au construit multe temple și altare, deși nu erau locuri de cult publice, deoarece civilizația incașă desfășura cele mai multe ceremonii religioase afară. Spre deosebire de azteci, ei aduceau jertfe umane doar la încoronarea conducătorilor.

Începând cu anul 1525, în Imperiul Inca izbucnește războiul civil, chiar înainte ca trupele spaniole conduse de Francisco Pizarro să ajungă pe coastă. Conducătorul incaș Atahualpa a fost executat, în 1533, după ce a fost înșelat să dea spaniolilor o răscumpărare uriașă în aur și argint. Cuzco a fost cucerit și, până în 1537, Imperiul Inca se destrămase.

Conchistadorii

În noiembrie 1519, un ofițer spaniol numit Hernán Cortés (1485–1547) a sosit în Mexic cu o forță expediționară de aproximativ 400 de soldați. El a navigat din Cuba, unde, cu vreo 25 de ani în urmă, în 1492, navigatorul genovez Cristofor Columb (cu sprijinul Coroanei spaniole) ajunsese pentru prima dată înainte de a naviga în călătorii ulterioare către America Centrală și de Sud.

Pe măsură ce armata lui Cortés se îndrepta spre orașul Tenochtitlán, localnicii s-au aliat cu armata spaniolă, existând resentimente față de dominația aztecă. După ce conducătorul aztec Montezuma a fost luat prizonier, a izbucnit un război de proporții, în care spaniolii au măcelărit sute de nobili azteci. Montezuma a fost ucis, iar Cortés a devenit guvernatorul redenumitei Noua Spanie.

Atrași de promisiunea unor mari bogății, spaniolii au explorat Noua Spanie în căutarea legendarului „oraș de aur", El Dorado. Nu l-au găsit niciodată, dar au găsit argint în Peru și Mexic, pe care l-au trimis în Spania (făcând din Spania cea mai bogată și mai puternică țară din Europa).

Coloniștii spanioli au adus cu ei o serie de boli europene, cum ar fi variola și gripa, care au decimat populația din Americi, și milioane de oameni au fost puși să lucreze până la moarte în mine de argint și pe plantații agricole. Pierderile de vieți omenești care au urmat au depășit chiar nivelul Morții Negre: între 1492 și 1650, s-a estimat că populația indigenă din Americi a scăzut cu 80–90%. Pe măsură ce muncitorii mureau, erau aduși sclavi africani pentru a-i înlocui, în special de către portughezi, care cuceriseră Brazilia în 1500.

Noua Franță

Canada, țară din America de Nord, a fost inițial locuită de nativi americani și de inuiți, în nordul îndepărtat. Primii europeni despre care se cunoaște că au ajuns pe continent au fost vikingii, care s-au stabilit pentru scurt timp pe înălțimile din nordul Newfoundland, în anul 1000 d.Hr. Câteva secole mai târziu, în 1497, navigatorul italian John Cabot (navigând sub drapel englez) a acostat aici.

În 1534 a fost rândul exploratorului francez Jacques Cartier, care a încercat fără succes să înființeze o colonie franceză în zona fluviului Sf. Laurențiu. În 1583, aventurierul englez Sir Humphrey Gilbert a întemeiat prima colonie a Angliei în America de Nord, la St. John's, Newfoundland. Negustori francezi de blănuri s-au stabilit în cele din urmă

în Acadia, în 1604, iar în 1608 exploratorul francez Samuel de Champlain a stabilit un avanpost comercial pe fluviul Sf. Laurențiu, care s-a dezvoltat și a devenit orașul Québec. Negustori de blănuri și misionari catolici au explorat Marile Lacuri și golful Hudson și, în 1682, exploratorul francez De La Salle a urmat cursul fluviului Mississippi până la gura de vărsare, luând în posesie întreaga lui vale, pe care a numit-o Louisiana, în onoarea regelui francez Ludovic al XIV-lea.

Numele de Canada a început să fie folosit în alternanță cu Noua Franță. La mijlocul secolului XVII, o serie de conflicte violente, cunoscute sub numele de Războaiele Castorului (sau Războaiele Irocheze), au izbucnit între băștinașii irochezi, care căutau să monopolizeze comerțul cu blănuri, și triburile Algonquin, vorbitoare de franceză. Mai târziu, în același secol, conflictul anglo-francez din Europa a avut ca urmare patru războaie intercoloniale (1688–1763), în care Noua Franță și Noua Anglie au luptat una împotriva celeilalte cu respectivii lor aliați indieni. Până în 1713, Franța a fost obligată să cedeze Angliei cea mai mare parte a Acadiei, Newfoundland, golful Hudson, iar ce mai rămăsese din Noua Franță a fost cedat Marii Britanii și Spaniei după Războiul de Șapte Ani din 1763.

Colonii europene din America de Nord

Prima colonie engleză din America de Nord a fost fondată în 1607 în Jamestown, Virginia (Jamestown, după monarhul englez Iacob I, și Virginia, în onoarea reginei Elisabeta I, așa cum a fost numită de Walter Raleigh, care încercase, dar nu reușise să întemeieze o colonie acolo în 1584).

Viața coloniștilor era dificilă: mai mult de 80% din aceștia au murit în iarna anului 1609–1610. La început, nativii americani – tribul Powhatan – au împărțit alimente cu noii coloniști, dar relațiile s-au deteriorat ducând în cele din urmă la neîncredere reciprocă și la conflicte. Așezările din Virginia depindeau tot mai mult de cultivarea tutunului, la început de către servitori, iar apoi de către sclavi africani, aduși pentru prima dată în regiune în 1619.

În 1620, Plymouth, în ceea ce azi e Massachusetts, a fost colonizat de protestanți separatiști, care au navigat pe vasul *Mayflower*. Condițiile erau la fel de dure, dar aproape jumătate din coloniști au supraviețuit primei ierni, în mare parte datorită sprijinului nativilor americani. În 1629 au sosit mai mulți britanici puritani și colonia a prosperat.

Între 1623 și 1732, o serie de colonii britanice au fost înființate pe coasta de est a Americii de Nord, de la New Hampshire până în Carolina de Sud. Coloniști din alte state europene au sosit în secolul XVII, printre care și olandezi care au înființat o colonie, în 1624, numind-o New Amsterdam (astăzi, New York), capitala Noii Olande, precum și suedezi, care s-au stabilit Delaware, în 1638, ambele pierdute în fața britanicilor în anii 1660. De asemenea, germani s-au stabilit în Pennsylvania și Georgia, și o serie de alte popoare, inclusiv scandinavi, suedezi, polonezi, irlandezi, italieni și francezi, au contribuit la diversitatea culturală a coloniștilor, în timp ce navele continuau să aducă sclavi de pe coasta de vest a Africii (v. pp. 78, 113).

OCEANIA

Descoperiri europene în Pacific

Insulele din centrul și sudul Oceanului Pacific au fost colonizate de polinezieni (care se poate să fi venit inițial din Indonezia) între 2500 și 1500 î.Hr. Polinezienii erau foarte buni navigatori și, până în 400–500 d.Hr., ajunseseră pe aproape toate insulele polineziene, dintre care multe – precum Tonga, Samoa, Tahiti și Hawaii – au evoluat în societăți avansate, în ciuda faptului că erau izolate de restul lumii.

Europenii au avut primul contact cu teritoriile din Pacific în secolul XVI. În 1511, portughezii au ajuns la Malacca, în Malaya, iar în anul următor au ajuns pe faimoasele „Insule ale Mirodeniilor", sau Insulele Moluce, și au ocupat Makassarul, în Indonezia, și Timorul, în 1514. Mai târziu, nave portugheze au ajuns în Noua Guinee, în 1527. În 1521, navigatorul portughez Fernando Magellan, cu o flotă de trei corăbii spaniole, a ajuns în Guam și Filipine, iar, la întoarcerea în Spania (fără Magellan, care a fost ucis în Filipine), flota a încheiat prima călătorie maritimă în jurul lumii.

Îndepărtata insulă a Noii Zeelande a fost inițial colonizată de maori, la începutul secolului XIII. Aceștia, navigând inițial din Polinezia în canoe mari, au creat în secolele următoare o cultură distinctă. Primul european care a ajuns în Noua Zeelandă a fost exploratorul olandez Abel Tasman, în 1642 (ajungând și în Țara van Diemen, care a fost denumită ulterior Tasmania, după numele lui).

Primele consemnări ale europenilor despre Australia, care fusese locuită de aborigeni timp de aproximativ 50 000

de ani, au avut loc în secolul XVII. Navigatorul olandez Willem Janszoon a ajuns în peninsula Capul York în 1606 și, de-a lungul secolului, olandezii au cartografiat vestul și coasta de nord (a unui teritoriu pe care l-au numit Noua Olandă), dar nu au făcut vreo încercare de colonizare. Un explorator și corsar britanic, William Dampier, a ajuns pe coasta de nord-vest în 1688 și din nou în 1699, dar abia în secolul XVIII s-a încercat punerea bazelor mai multor așezări permanente (v. p. 142).

CAPITOLUL V:
REVOLUȚIE ȘI IMPERIALISM EUROPEAN

1700–1900

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Imperiile Oyo și Ashanti

Comerțul cu sclavi din Africa a continuat să se extindă de-a lungul secolului XVIII (v. p. 113). Micile state africane care se întindeau de-a lungul coastei de vest au servit ca furnizori europenilor și s-au dezvoltat în imperii considerabile.

Regatul Yoruba numit Oyo, situat în sud-vestul Nigeriei și în sudul Beninului de azi, se extinsese spre sud-vest până în secolul XVIII, prin aceasta asigurându-și o rută comercială spre coastă și pentru comerțul atlantic cu sclavi. Popoarele cucerite din teritoriile nou dobândite, inclusiv Regatul Dahomey, au fost date la schimb europenilor sau folosite ca sclavi la munca din fermele regale. De asemenea, pentru a-și guverna teritoriile, Oyo a dezvoltat o foarte sofisticată structură politică. Imperiul a căzut la începutul secolului XIX, ca urmare a revoltelor locale, a incursiunilor străine și a diminuării cererii de sclavi.

În secolele XVIII și XIX, Imperiul Ashanti a controlat ceea ce sunt azi sudul Ghanei, Togo și Coasta de Fildeș.

Prosperitatea lui se baza pe comerțul cu aur și sclavi, date la schimb negustorilor britanici și olandezi pentru arme de foc. Teritoriul său, care includea state supuse anterior Regatului Denkyira, avea o populație de 3–5 milioane de locuitori și era guvernat de o administrație centrală puternică, având sediul la Kumasi. De asemenea, Kumasi a devenit centru artistic pentru producția de podoabe din aur și argint.

În secolul XIX, Ashanti a dus o serie de campanii militare împotriva puterii coloniale a Marii Britanii, care a încercat să-și consolideze poziția în Africa de Vest. Succesele inițiale împotriva armatei britanice au fost urmate, printr-o schimbare a norocului, de alte pierderi teritoriale în favoarea britanicilor, în 1826. Până în 1902, Imperiul Ashanti fusese integrat Imperiului Britanic.

Europeni explorează interiorul Africii

Națiunile europene au explorat o mare parte a liniei de coastă africane, stabilind posturi comerciale și implementând comerțul cu sclavi. Totuși, interiorul său vast a rămas în mare parte neatins de europeni, până când exploratori și misionari s-au aventurat în interiorul continentului în secolele XVIII și XIX.

Doi exploratori scoțieni au fost printre primii europeni care au explorat interiorul continentului: James Bruce, care, în călătoriile sale în Abisinia (Ethiopia), a găsit izvorul Nilului Albastru, și, în 1795, Mungo Park, care a explorat Gambia și a fost primul occidental ajuns la fluviul Niger. În secolul următor, Societatea de Geografie, cu sediul la Paris, a oferit un premiu de 10 000 de franci pentru primii non-musulmani care se întorc cu informații despre Timbuktu – premiul a

fost revendicat, în 1828, de francezul René Caillé, după întoarcerea sa în siguranță din orașul din Africa de Vest. Până în 1835, cea mai mare parte din nord-vestul Africii fusese cartografiată de europeni.

De la mijlocul secolului XIX, cel mai faimos dintre toți exploratorii europeni a fost misionarul protestant scoțian David Livingstone, care a descoperit și a redenumit cascada Victoria (în onoarea monarhului britanic regina Victoria) în 1855. În 1866 a condus o expediție în căutarea izvoarelor Nilului, iar dispariția și apoi moartea sa misterioasă au generat obsesia față de interiorul african. În 1858, exploratorii britanici John Hanning Speke și Sir Richard Burton au devenit primii europeni care au ajuns pe malul lacului Tanganyika. Speke a continuat și a ajuns la un alt mare lac, pe care l-a redenumit, nu în mod surprinzător, Victoria (și care, în cele din urmă, s-a dovedit a fi izvorul Nilului). În 1875, călătorul britanic Verney Cameron a fost primul european care a traversat continentul de la est la vest.

Comerțul cu sclavi și abolirea lui

Transportul sclavilor din Africa în coloniile europene din Americi a crescut dramatic în secolul XVIII. În anii 1780, 90 000 de sclavi africani au fost transportați peste Atlantic în fiecare an, iar, până la mijlocul secolului XIX, s-a estimat că 9,5 milioane de africani au fost transportați în Lumea Nouă, reprezentând cea mai mare migrație forțată din istorie.

Comerțul transatlantic cu sclavi urma, de obicei, un sistem triunghiular, în care navele din Europa au navigat spre Africa de Vest transportând bunuri de bumbac, echipamente și arme (vest-africanii au folosit aceste arme de foc pentru a-i prinde

pe sclavi). Aceste bunuri erau schimbate pe sclavi, care erau duși în Americi, iar navele se întorceau apoi cu zahăr și alte produse coloniale.

Pe lângă cei 9,5 milioane de sclavi transportați, circa două milioane au murit în tranzit. În Europa, conștientizarea realităților brutale ale sclaviei a crescut, iar, la sfârșitul secolului XVIII, grupuri religioase din Marea Britanie au început o campanie pentru abolirea acesteia. În 1807, Marea Britanie (principala putere comercială) a declarat ilegal comerțul cu sclavi pentru negustorii britanici, deși transportul sclavilor – în special spre America de Nord, Brazilia și Cuba, unde cererea de bumbac și de zahăr era ridicată – a continuat fără încetare. Conducătorii din Africa de Vest, ale căror economii erau dependente de sclavie, nu voiau să stopeze capturarea și vânzarea sclavilor. Sclavia a fost desființată în Imperiul Britanic abia în 1833.

Abolirea sclaviei în Statele Unite, în 1865, în timpul Războiului Civil American (v. p. 140), în cele din urmă a forțat Cuba și Brazilia să urmeze exemplul, în 1886 și respectiv 1888. În timp ce acest lucru a însemnat sfârșitul comerțului cu sclavi peste Atlantic, comercianți arabi și africani au transportat în continuare sclavi către Africa de Nord și de Est, o practică încheiată abia în secolul XX.

Lupta pentru Africa

Explorarea de către europeni a interiorului Africii (v. p. 112), împreună cu noi informații despre resursele sale minerale neexploatate, metale prețioase și materii prime tropicale, a sporit interesul puterilor europene, ale căror industrii

aveau mare nevoie de materii prime. Acest lucru, combinat cu o tensiune sporită pe harta politică a Europei, a dus la o împărțire frenetică a Africii în ultimul sfert al secolului XIX (numită „Lupta pentru Africa", după o conferință din 1884 de la Berlin, care a încurajat rivalii europeni să împartă continentul).

Au izbucnit războaie în vestul, centrul și estul Africii, pe măsură ce europenii luptau între ei și împotriva națiunilor africane. Franța a securizat în mare parte teritorii din nord, vest și din jurul ecuatorului; germanii și belgienii au câștigat colonii de-a lungul Congoului; iar, în sud, portughezii au ocupat Angola și Mozambic, în timp ce Marea Britanie a dominat estul, din Africa de Sud până în Egipt, precum și părți din vest (însumând peste 10,3 milioane km^2 de pământ). Alte națiuni europene – precum italienii și spaniolii – au revendicat ceea ce a mai rămas.

Multe națiuni și mulți conducători africani – printre care Ashanti, ethiopieni, derviși, zuluși și marocani – au luptat împotriva acestui val de agresiuni europene, inițial cu un oarecare succes, dar cei mai mulți erau lipsiți de putere în fața superiorității armelor de foc europene. Stăpânii europeni au stabilit granițele coloniilor fără a face referire la geografia locală, la distribuția triburilor și la limbă. În 1914, doar Ethiopia și Liberia rămăseseră state independente: Ethiopia (fosta Abisinie) a luptat cu succes împotriva colonizării italiene în 1896, în timp ce Liberia a rămas stat independent pentru sclavi americani eliberați în prima jumătate a secolului XIX.

Africa de Sud

Din 1652, regiunea de coastă a Africii de Sud a fost colonizată de olandezi (cunoscuți sub numele de buri sau afrikaaneri). Populația indigenă, San și Khoikhoin, fie a fost subjugată, fie a fost strămutată (băștinașii San s-au retras în munți). În anii 1770, burii s-au mutat în interiorul țării, unde au întâlnit o populație mai stabilă, Xhosa. A urmat un secol de războaie (Războaiele Xhosa, 1779–1879), în timp ce coloniștii olandezi și britanici au avansat în continuare spre est, în regiunea Great Fish River.

Pentru a proteja ruta maritimă spre India, în 1795 Marea Britanie a preluat zona Capului Bunei Speranțe și, în cele din urmă, a colonizat Colonia Capului în 1806. În încercarea de a scăpa de controlul britanic în Cape (și abolirea sclaviei), între 1835–1843, 12 000 de buri s-au mutat spre nord, în timpul a ceea ce a fost numit Marea Migrație. Au migrat spre viitoarele regiuni Natal, Statul Liber Orange și Transvaal. La început, Marea Britanie le-a recunoscut independența.

Între timp, zulușii (o populație războinică vorbitoare de limbi bantu) deveniseră puternici și și-au extins teritoriul sub conducerea lui Shaka (domnie 1816–1828), ceea ce a dus la răspândirea războaielor între triburile indigene între anii 1815 și 1840. În 1879, britanicii au invadat Regatul Zulu și, după o înfrângere la Isandhlwana, au cucerit capitala. Teritoriul zulușilor a devenit colonie britanică în 1887 și, zece ani mai târziu, a fost încorporat în Natal.

Descoperirea aurului și a diamantelor în regiunea Transvaal i-a determinat pe britanici (susținuți în secret de imperialistul Cecil Rhodes) să încerce să preia Transvaalul. Londra

devenise centrul financiar al lumii și avea nevoie de un flux constant de aur pentru a-l susține. Acest lucru a dus la o luptă aprigă de trei ani între buri și britanici, între 1899 și 1902. Burii au obținut unele victorii, dar au fost în cele din urmă învinși de întăririle britanice și de tactica „pământului pârjolit" a lordului Kitchener, care distrugea sistematic fermele și îngrădea populația în lagăre de concentrare. Tratatul de pace din 1902 a recunoscut autoritatea britanică și a dus la unirea tuturor teritoriilor sud-africane în 1910.

Șahul Nadir conduce Persia

Adesea descris ca „Napoleon al Persiei", șahul Nadir, care a condus Persia între anii 1736 și 1747, a dus o serie de campanii militare impresionante pentru a crea un imperiu care cuprindea Iranul, Irakul, Afghanistanul, Pakistanul, Omanul, părți din Asia Centrală și din regiunea Caucazului.

De origine turcă, Nadir a crescut în nordul Persiei în ultimii ani ai dinastiei safavide (v. pp. 83–84), remarcându-se în timpul unei perioade de anarhie în Persia după ce ineficientul sultan Hussein, șah din dinastia safavidă, fusese răsturnat de afghanii Hotaki, iar turcii și rușii invadaseră teritoriul. Nadir a ridicat o armată de 5 000 de soldați pentru a-l ajuta pe Tahmasp al II-lea, fiul sultanului Hussein, să-și recâștige tronul, în timp ce i-a respins pe ruși și turcii otomani, redobândind toate teritoriile persane pierdute. În 1736, Nadir a ocupat tronul și s-a proclamat șah.

Din acel moment, Nadir s-a angajat în expediții împotriva statelor vecine, cucerind Afghanistanul și invadând Imperiul Mogul din India. El a ocupat Kabul, Lahore și Peshawar

și a jefuit Delhi, în 1739, omorând circa 30 000 de oameni și luând cantități uriașe de comori, inclusiv legendarul tron în formă de păun al mogulilor și diamantul Koh-i-noor (care, în cele din urmă, a devenit parte a bijuteriilor Coroanei britanice).

Ulterior, sănătatea lui Nadir s-a deteriorat și domnia lui a devenit din ce în ce mai despotică. În cele din urmă a fost asasinat în 1747 de una dintre gărzile lui de corp, iar imperiul s-a dezintegrat rapid. Cu toate acestea, unul dintre generali, șahul Ahmad, a preluat controlul provinciilor afghane ale lui Nadir și al teritoriilor cucerite din nord-vestul Indiei, stăpânindu-le până la moartea sa în 1773.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Apogeul Chinei manciuriene

Ultima dinastie imperială din China, manciurienii (fondatorii dinastiei Qing din 1644–1911), s-a confruntat cu o rezistență slabă în primii săi ani, iar, din 1683, și-a asigurat controlul de-a lungul întregii Chine și, de atunci, s-a bucurat de un veac de pace și de prosperitate, deseori cunoscut ca „Pax Sinica" (Pacea Chineză).

Domnia Qing era foarte puțin diferită de dinastiile anterioare, deși oficialii au fost obligați să poarte părul lung prins în cozi (un obicei manciurian) ca semn de loialitate. Qing a promovat învățătura și preceptele confucianiste, care să stea la baza societății. Totuși, misionarii iezuiți au fost acceptați în imperiu, convertind circa 200 000 de persoane la creștinism în timpul domniei împăratului Kangxi (1661–1722 – cea mai lungă domnie a unui împărat chinez).

China a atins apogeul puterii în timpul domniei nepotului lui Kangxi, Qianlong (1735–1796). Agricultura și progresul industrial au sporit bogăția imperiului, la fel cum s-a dezvoltat și comerțul cu Europa. De asemenea, au fost încurajate artele și învățământul: Qianlong a finanțat apariția unui număr uriaș de volume de literatură clasică; au înflorit și arhitectura, producția de porțelan, pictura, arta prelucrării jadului și a fildeșului.

De asemenea, dinastia Qing a triplat teritoriul Chinei prin încorporarea Taiwanului, Manciuriei, Mongoliei, Tibetului și Turkistanului. Populația a crescut rapid de la 100 de milioane la 300 de milioane până la sfârșitul secolului XVIII, ceea ce a dus la lipsa pământului și la apariția revoltelor, cauzate de răspândirea corupției la curtea imperială. De-a lungul secolului XIX, dinastia Qing s-a dovedit din ce în ce mai incapabilă să facă față revoltelor interne majore, mai ales Revoltei Taiping (v. p. 121), precum și intruziunii puterilor occidentale (v. pp. 121–122, 150).

Britanicii în India

Invazia șahului Nadir în India (v. pp. 117–118) dăduse la iveală slăbiciunea împăraților moguli, a căror putere ajunsese treptat în mâinile unor viceregi provinciali. Până în 1700, Compania Indiilor de Est, care și-a îndreptat atenția către India, stabilise importante porturi comerciale în Madras, Bombay și Calcutta.

La mijlocul anilor 1700, ostilitatea anglo-franceză din Europa a dus la o luptă pentru supremație între britanici și francezi în India. Guvernatorul coloniei, generalul britanic Robert Clive („Clive al Indiei"), a reușit să-i învingă pe francezi în sudul Indiei (după ce armatele franceze cuceriseră

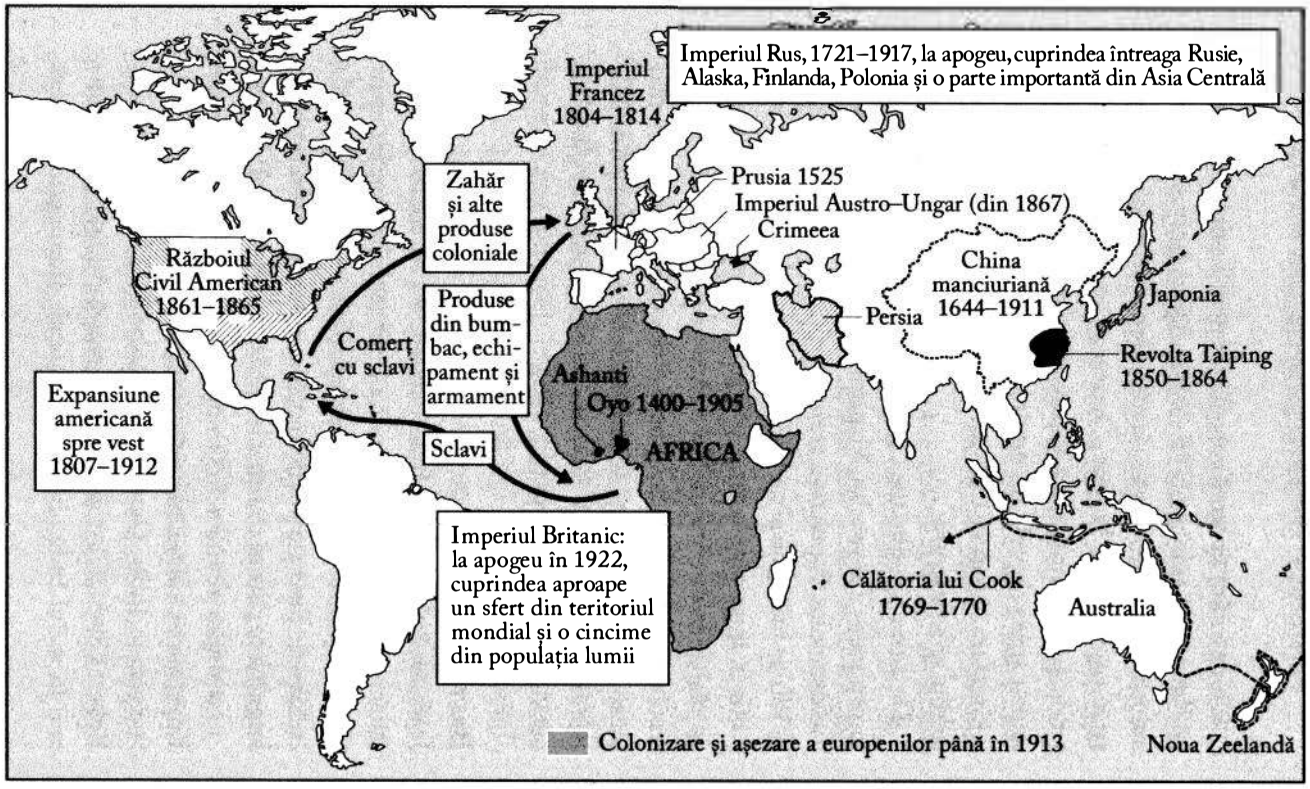
Imperiul Rus, 1721–1917, la apogeu, cuprindea întreaga Rusie, Alaska, Finlanda, Polonia și o parte importantă din Asia Centrală
Imperiul Francez 1804–1814
Prusia 1525
Imperiul Austro–Ungar (din 1867)
Crimeea
Zahăr și alte produse coloniale
Produse din bumbac, echipament și armament
Război Civil American 1861–1865
Comerț cu sclavi
Sclavi
Expansiune americană spre vest 1807–1912
Ashanti
Oyo 1400–1905
AFRICA
Persia
China manciuriană 1644–1911
Japonia
Revolta Taiping 1850–1864
Imperiul Britanic: la apogeu în 1922, cuprindea aproape un sfert din teritoriul mondial și o cincime din populația lumii
Călătoria lui Cook 1769–1770
Australia
Noua Zeelandă
Colonizare și așezare a europenilor până în 1913

5 Expansiune până la Primul Război Mondial, 1400–1911

orașul Madras). În 1757, el a recucerit Calcutta de la Nawab (Nabob) Siraj ud daula, iar, după victoria de la Plassey, din același an, a adus Bengalul, cea mai bogată provincie a Indiei, cu 20 de milioane de locuitori, sub controlul Companiei Indiilor de Est.

În următoarele decenii, britanicii și-au extins constant influența asupra regiunii, deși cu o puternică concurență franceză, astfel încât până în 1806 întreaga India se afla sub control direct sau cel puțin sub influența Companiei Indiilor de Est. De asemenea, compania a păstrat o armată de 300 000 de soldați, cea mai redutabilă din Asia, care a contribuit la menținerea controlului în India (și care a luptat masiv și în străinătate).

Pe măsură ce Revoluția Industrială a pus stăpânire pe Marea Britanie, India a exportat din ce în ce mai multe materii prime (cum ar fi indigo și bumbac brut, precum și opiu în China), mai mult decât produse finite. În paralel, Compania Indiilor de Est a acționat mai mult ca instrument al guvernului colonial, după ce și-a pierdut monopolul de comerț cu India în 1813. Rebeliunea Indiană sau Răscoala șipailor, din 1857, a dus la trecerea controlului Indiei de la Compania Indiilor de Est la guvernul britanic, în 1858, iar regina Victoria a fost proclamată împărăteasă a Indiei în 1876.

Războaiele Opiului și Revolta Taiping din China

Pe măsură ce autoritatea dinastiei Qing a slăbit, China a devenit din ce în ce mai vulnerabilă la intervenția străină, în timp ce războiul civil și revoltele i-au devastat economia și au dus la pierderea a milioane de vieți.

La începutul secolului XIX, negustori britanici, vrând să stabilească relații comerciale cu China, au adus ilegal opiu din India în schimbul ceaiului și al mătăsii chinezești. Opiul a fost popular în rândul elitei britanice și a ajutat-o împotriva dizenteriei, frecventă în China. Pentru a împiedica acest comerț, chinezii au confiscat și distrus peste 20 000 de cufere cu opiu și 42 000 de pipe de opiu din depozitele britanice. Britanicii au trimis apoi o forță de 16 nave de război, care a asediat Cantonul (Guangzhou) și, în 1842, au cucerit orașul Shanghai. Războiul s-a încheiat cu Tratatul de la Nanjing, prin care Hong Kongul a fost cedat britanicilor.

Al Doilea Război al Opiului (1856–1860) a izbucnit când autoritățile dinastiei Qing au refuzat să renegocieze termeni mai favorabili pentru Tratatul de la Nanjing. De data aceasta, francezii s-au alăturat britanicilor și au atacat împreună: Beijingul a fost devastat, iar chinezii au fost de acord cu Tratatul de la Tianjin, din 1860, care a deschis alte zece porturi pentru comerțul cu Occidentul.

În același timp, manciurienii au făcut față unor serii de răscoale țărănești iscate în parte din cauza corupției administrației Qing și creșterii populației Chinei (până în 1850, populația chineză se ridica la 450 de milioane). Acest fapt a culminat cu războiul civil din 1850, când fanaticul religios Hong Xiuquan, care avea intenția de a elibera China de guvernarea manciuriană, a condus o armată de un milion de rebeli spre Nanjing. Rebelii au ocupat Nanjing în 1853 și au înființat Împărăția Cerească Taiping, ulterior revolta răspândindu-se în alte 15 provincii. Cu ajutorul forțelor britanice și franceze, Nanjingul a fost recucerit în 1864, iar revolta a fost în cele din urmă înfrântă. Războiul a provocat

aproximativ 20 de milioane de morți, atât civili, cât și militari (cel mai distrugător război civil din istorie); orașe și sate întregi au fost distruse, iar dinastia Qing nu și-a mai recăpătat autoritatea sau statutul.

Restaurația Meiji în Japonia

Începând cu 1639, Japonia a avut prea puține contacte cu lumea exterioară din cauza politicii externe izolaționiste a șogunatului Tokugawa (v. p. 86), care a limitat sever comerțul exterior și a interzis japonezilor să plece din țară sau străinilor să intre în țară. Această stare de fapt s-a încheiat în 1853, când patru nave americane au acostat și au obligat Japonia să deschidă două porturi pentru comerțul american.

Au urmat tratate cu alte puteri, precum Marea Britanie și Rusia, concesii care au semnalat slăbiciunea șogunatului. Până în 1866, a existat o revoltă deschisă a daimyo (proprietari de pământ sau magnați), care a dus la demisia ultimului șogun, Tokugawa, și la restaurarea dominației imperiale, sub împăratul Meiji Mutsuhito, în 1868. Sloganul Meiji era „țară bogată și brațe puternice".

Un an mai târziu, capitala imperială a fost mutată de la Kyoto la Edo (redenumit Tokyo) și au fost puse în aplicare o serie de reforme menite să consolideze și să modernizeze Japonia, astfel încât să poată rezista dominației occidentale. A fost introdusă o constituție în stil occidental, iar clasa daimyo și sistemul samurailor au fost desființate. A fost creat un sistem național de învățământ (oferind Japoniei o rată de alfabetizare de aproape 100% până în 1900) și s-a căutat consiliere străină pentru aspecte legate de agricultură, finanțe, inginerie și tehnologie militară. Dezvoltarea industrială

finanțată de guvern a fost implementată odată cu înființarea de fabrici, docuri și căi ferate. Exporturile au crescut de la 30 de milioane de yeni în 1878–1882, la 932 de milioane de yeni în perioada 1913–1917.

Modernizarea i-a permis Japoniei să învingă China în Războiul Sino-Japonez (1894–1895), care s-a purtat între China și Japonia pentru controlul Coreei. Chinezii au fost forțați să accepte independența Coreei și să cedeze teritorii Japoniei, inclusiv Taiwanul. Japonia a șocat Europa când a distrus trupele rusești, atât pe uscat, cât și pe mare, în Războiul Ruso-Japonez (1904–1905), care a dus la o schimbare a echilibrului de putere în Est și la Revoluția Rusă din 1905 (v. pp. 163–164).

EUROPA

Ascensiunea Rusiei

În secolul XVIII, Rusia a devenit o putere importantă în Europa. În cursul ultimelor două secole, Rusia crescuse de la micul cnezat al Moscovei la un imperiu care se întindea pe 12 000 km, de la Marea Baltică la Oceanul Pacific.

Deși extinsă, Rusia era încă relativ izolată și mai puțin dezvoltată decât restul Europei. Petru I (cel Mare) – care a domnit cu fratele său vitreg Ivan al V-lea din 1682–1696 și, ca unic conducător, până în 1725 – a luat măsuri pentru transformarea Rusiei într-un imperiu parțial occidentalizat. Cu intenția de a construi un mare port cu ieșire la Marea Baltică, mlaștinile au fost drenate lângă fluviul Neva pentru a crea Sankt-Petersburg (fereastra lui Petru spre Occident). Țarul a înlocuit vechile sisteme de guvernare prin aliniere la Europa Occidentală, a promovat educația, a reorganizat

Biserica și chiar a scos în afara legii purtarea de caftane lungi, tradiționale, și a părului sau bărbilor lungi de către clasele conducătoare.

După ce și-a modernizat forțele armate (și a pus bazele primei flote rusești), Petru a pornit Marele Război Nordic împotriva Suediei, care, după victoriile lui Gustav Adolf în Războiul de 30 de Ani, devenise cea mai mare putere din nordul Europei. În cele din urmă, victoria Rusiei din 1721 i-a oferit lui Petru cel Mare accesul la Marea Baltică și a continuat cu anexarea Estoniei, Letoniei și a unor părți din Finlanda. Mai puțin reușit a fost atacul lui Petru asupra Imperiului Otoman, în 1710, în urma căruia a fost forțat să returneze porturile de la Marea Neagră pe care le cucerise în 1697.

După moartea lui Petru cel Mare în 1725, teritoriul și influența Rusiei au continuat să sporească. Sub țarinele Elisabeta I și Ecaterina cea Mare, Rusia a ajuns să domine Polonia și a obținut o serie de victorii împotriva otomanilor. Până în 1815, după înfrângerea finală a lui Napoleon (v. p. 130), Rusia și Austria au fost confirmate ca lideri în Europa continentală.

Războaiele anilor 1700 și ascensiunea Prusiei

Începutul secolului XVIII a găsit o mare parte a Europei implicată în conflicte pentru controlul Spaniei și al imperiului său. Războiul Succesiunii Spaniole (1702–1713) s-a declanșat când ducele francez Filip de Anjou a devenit moștenitorul tronului spaniol. Perspectiva uniunii dintre Spania și Franța a trimis valuri de șoc în întreaga Europă și, în 1701, s-a încheiat o alianță între britanici, olandezi și majoritatea prinților germani în sprijinul revendicării austriece a Imperiului Spaniol. Au avut loc lupte, în principal

în Europa, dar și în America de Nord, unde englezii au luptat împotriva francezilor în Războiul Reginei Anna între 1702 și 1713. Războiul s-a încheiat cu Tratatul de la Utrecht, din 1713, prin care Filip de Anjou era recunoscut drept Filip al V-lea al Spaniei, dar care l-a îndepărtat de la succesiunea franceză la tron, în timp ce, în America de Nord, Marea Britanie a câștigat un teritoriu considerabil.

Între timp, regatul Prusiei (proclamat în 1701), cu o mare armată permanentă, a apărut ca un rival serios al Austriei pentru supremație în Germania. În 1740, Frederic cel Mare al Prusiei a cucerit bogata provincie austriacă Silezia și a păstrat-o timp de opt ani de zile în care a fost război (Războiul Succesiunii Austriece). Conflictul s-a reluat în ceea ce s-a numit Războiul de Șapte Ani (1756–1763), în timpul căruia Prusia a luptat împotriva Rusiei, Franței, Austriei și Suediei, în timp ce aliatul ei, Marea Britanie, s-a ciocnit cu Franța în America de Nord, Africa și India. Războiul s-a încheiat fără schimbări semnificative pe harta europeană, deși Silezia a rămas prusacă și Prusia a rămas în rândul marilor puteri. Marea Britanie a câștigat cea mai mare parte a Noii Franțe (Canada și America de la est de Mississippi), Florida spaniolă, Senegal, precum și controlul asupra avanposturilor franceze din India. Marea Britanie s-a consolidat cu fermitate ca putere colonială de frunte și, de asemenea, fusese consolidată pe plan intern prin unirea cu Scoția în 1707.

Iluminismul

Iluminismul sau Epoca Rațiunii a fost o mișcare culturală și filosofică, susținută de credința în puterea rațiunii. A fost influențată de dezvoltarea cunoașterii științifice din

secolul XVII, în special de către filosoful raționalist și matematicianul francez René Descartes (1596–1650) și, mai târziu, de către matematicianul englez Isaac Newton (1642–1727), a cărui înțelegere a legilor gravitației și mișcării a influențat opera multor altor oameni de știință din Europa.

De-a lungul secolului XVIII, gânditorii iluminiști au pus la îndoială instituțiile consacrate și ordinea socială acceptată și au atacat atât superstiția, cât și Biserica în sine, ca dușmani ai rațiunii. Scriitori și filosofi precum Voltaire și Rousseau, în Franța, au început să aplice principiile iluminării societății, susținând egalitatea între oameni. În Marea Britanie, Adam Smith și David Hume au susținut liberalismul economic și empirismul, iar scriitorul politic Thomas Paine a scris în sprijinul independenței americane și al Revoluției Franceze.

Puterea intelectuală a Iluminismului s-a răspândit în alte centre urbane din Europa, iar conducători europeni puternici au primit cu entuziasm noua direcție de gândire (dar nu au susținut întotdeauna ideile progresiste, mai ales când acestea erau potrivnice propriilor interese). Frederic cel Mare al Prusiei a protejat filosofi și oameni de știință și s-a văzut drept lider al Iluminismului, în timp ce în Rusia guvernul, în special sub Ecaterina cea Mare, a încurajat activ dezvoltarea artelor și științelor. În America de Nord, idealurile Iluminismului i-au influențat pe Benjamin Franklin și Thomas Jefferson, doi dintre părinții fondatori ai Statelor Unite.

Ajutate de răspândirea la scară largă a tiparului, teoriile Iluminismului au influențat politica, dreptul, economia, teoriile științifice și artele și au format baza intelectuală pentru revoluțiile din Franța și din America (v. p. 136).

Revoluția Franceză

Franța prerevoluționară întruchipa Europa veche: împărații săi, Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea, succesorii Regelui Soare, nu au reușit să reformeze statul într-o manieră convingătoare și au continuat să trăiască în lux ostentativ. Împreună cu aristocrația, ei au fost în întregime scutiți de plata taxelor, în timp ce clasa de mijloc și săracii erau obligați să susțină țara pe timp de pace și de război. Implicarea Franței în războaie costisitoare a dus în cele din urmă la criză economică, în timp ce recoltele slabe din anii 1780 au adus prețuri ridicate la alimente și sărăcie lucie pentru majoritatea populației.

În 1789, pentru a face față crizei, guvernul a convocat așa-numitele Stări Generale, o adunare reprezentativă alcătuită din nobili, cler și clasa de mijloc (Starea a Treia). Când a devenit clar că nobilimea și clerul ar putea conduce Starea a Treia, liderii burghezi au început o luptă pentru drepturi egale prin reîntrunirea și declararea Adunării Naționale. La Paris, o mulțime revoltată a luat cu asalt Bastilia, la 14 iulie 1789, iar numeroase răscoale au izbucnit în mare parte a Franței. Adunarea Națională a desființat privilegiile nobililor, a dat o Declarație a Drepturilor Omului și a încercat să stabilească principiile egalității, cetățeniei și drepturilor inalienabile.

Creșterea amenințărilor militare din partea Austriei și Prusiei a dus la politici radicale: monarhia a fost abolită și a fost instituită o republică, în 1792, iar regele Ludovic al XVI-lea și regina Maria Antoaneta au fost executați în 1793. Prin urmare, o aripă extremă a guvernului, Comitetul Salvării Publice, condus de „iacobini" și de liderul lor, Maximilien

Robespierre, a ajuns la putere, declanșând „Domnia Terorii", în timpul căreia aproximativ 40 000 de oameni – mulți dintre ei țărani sau muncitori de la oraș – au fost executați. Când Robespierre însuși a fost trimis la ghilotină, în 1794, Teroarea a luat sfârșit. În 1795, controlul asupra statului francez a fost asigurat de Directorat, până când tânărul general Napoleon Bonaparte (vezi mai jos) a preluat puterea în 1799.

Revoluția Franceză, războaiele napoleoniene și Acordul de la Viena

Între 1792 și 1815, diferite coaliții europene au luptat împotriva francezilor; mai întâi în Războaiele Revoluționare Franceze (1792–1802), în care Franța a căutat să apere și să răspândească republicanismul, apoi în războaiele napoleoniene (1803–1815), în care Napoleon Bonaparte a căutat să domine Europa.

Austria, Prusia, Spania, Provinciile Unite ale Olandei și Marea Britanie au format prima coaliție împotriva Franței, inițial cu intenția de a-l readuce pe Ludovic al XVI-lea la putere. Până în 1796, noul conducător al Franței, Napoleon Bonaparte, a obținut o serie de victorii decisive împotriva austriecilor în nordul Italiei, iar la începutul anului 1797 Franța a rupt coaliția și a izolat Marea Britanie. Însă, în 1798, Napoleon a fost învins de amiralul Horatio Nelson în Egipt, în Bătălia Nilului. Un an mai târziu, Napoleon i-a învins pe austrieci la Marengo, iar tratatele de pace cu Austria (1801) și Marea Britanie (1802) au pus capăt Războaielor Revoluționare.

În 1803, războiul a izbucnit din nou, iar, în 1805, Nelson a distrus flota combinată spaniolă și franceză în bătălia de la

Trafalgar, în timpul căreia a fost rănit mortal. În același an, Napoleon a învins Austria și Rusia în bătălia de la Austerlitz. O mare parte a Europei Occidentale se afla acum sub controlul Imperiului Francez. După aceea, Napoleon a pus ochii pe Spania, dar a fost respins din Peninsula Iberică în 1811 de Spania, Portugalia și Marea Britanie. Napoleon a fost în cele din urmă zdrobit când a atacat Rusia, în 1812 – până la o jumătate de milion dintre oamenii săi au pierit în timpul acelei ierni crunte. În 1814, Napoleon a fost forțat să abdice. El a reluat puterea pentru scurt timp, în 1815, dar a fost învins de forțele prusace, britanice și belgiene la Waterloo.

Congresul de la Viena, inițiat de omul de stat austriac prințul von Metternich, între 1814–1815, a restabilit un echilibru al puterii în Europa, centrat pe cele cinci „mari puteri": Marea Britanie, Franța, Prusia, Austria și Rusia. Harta politică a Europei a fost redesenată, cu un nou rege reinstalat în Franța, cu Republica Olandeză reunită cu Belgia sub un rege și Polonia și Italia redistribuite marilor puteri. Unii istorici au fost de acord că înțelegerea a împiedicat războiul european aproape un secol.

Revoluția Industrială

În secolul XVIII au fost îmbunătățite metodele de producție în agricultură în Marea Britanie, împreună cu împrejmuirea pe scară largă a terenurilor agricole, ceea ce a dus la creșterea producției agricole. Acest fapt a determinat sporirea populației și apariția unei noi clase de lucrători fără pământ, toate acestea ducând spre o tranziție majoră în producția manufacturieră a Marii Britanii, cunoscută ca Revoluție Industrială.

Evoluțiile-cheie ale Revoluției Industriale au inclus introducerea mașinilor în industria textilă (cum ar fi mașina de tors proiectată de James Hargreaves și brevetată în 1770); prima fabrică a lui Richard Arkwright, în 1771; producția masivă de fontă brută din furnale alimentate cu cocs mai degrabă decât cu cărbune (dezvoltată de Abraham Darby în 1709); utilizarea motoarelor cu aburi, care ajutau la funcționarea mașinilor din fabrică (dezvoltate de inginerul scoțian James Watt în 1782). Aceste progrese tehnice au facilitat ascensiunea fabricilor de mari dimensiuni, bazate pe muncă mecanizată, în fața muncii rurale manuale sau a fabricării de produse la domiciliu (artizanat). Industrializarea a grăbit și urbanizarea, iar, până în 1850, jumătate din populația britanică locuia în orașe.

De asemenea, industrializarea a luat avânt odată cu îmbunătățirea transportului: mii de noi drumuri au fost construite în Marea Britanie în anii 1700, împreună cu o vastă rețea de canale. În 1825, prima cale ferată de călători din lume a fost construită folosind locomotiva cu aburi *Racheta (Rocket)* lui George Stephenson, iar, până în 1855, mii de căi ferate șerpuiau în întreaga Mare Britanie.

Procesul de industrializare s-a răspândit în Europa în secolul XIX. Noi bazine carbonifere din Ruhr și Pas de Calais au facilitat extinderea căii ferate, începând cu anul 1850, iar după unificarea din 1871, industria s-a răspândit rapid în Germania, în special industriile oțelului, produselor chimice și electrice. Căi ferate au fost construite în întreaga Europă și în lumea întreagă. SUA au finalizat prima cale ferată transcontinentală în 1869. (De fapt, industrializarea a crescut exponențial în SUA, astfel încât, până în 1900, acestea erau o putere industrială importantă.)

Societate industrială, marxism și revoltă

În timp ce industriașii și clasa de mijloc a oamenilor de afaceri au prosperat în timpul Revoluției Industriale, viața pentru muncitorul obișnuit era grea încă.

Concentrarea muncitorilor în mori, fabrici și zone urbane a dus la un sentiment de solidaritate și, de asemenea, la apariția sindicatelor pentru a le promova interesele. Prima mișcare a clasei muncitoare din Marea Britanie a fost a chartiștilor, care, din 1838, au luptat pentru vot universal. Legea electorală din 1832 extinsese votul în Marea Britanie, dar nu acordase sufragiu universal. Dar, până în 1848, mișcarea chartistă s-a dezintegrat prin represiune guvernamentală și prin lipsă de avânt.

Pe continentul european, nemulțumirea și șomajul clasei muncitoare, o intensificare a naționalismului și cererile crescânde ale clasei mijlocii liberale pentru reformă constituțională și socială au dus la o serie de revolte în 1848. Valul revoluționar a început în Franța și s-a extins în mare parte a Europei, inclusiv în Ungaria, România, Austria, Irlanda, Elveția, Danemarca și multe state germane și italiene. Până la sfârșitul anului 1849, toate revoltele fuseseră înăbușite, dar guvernele fuseseră forțate să asculte vocea poporului, iar idealurile democrației, liberalismului, naționalismului și socialismului câștigaseră popularitate.

Doi scriitori care au dat glas politicii clasei muncitoare au fost germanii Karl Marx și Friedrich Engels. Din prezentarea concepției lor, în *Manifestul Partidului Comunist*, publicat în 1848, reiese că ei credeau că forțele economice au modelat întreaga istorie și că la un stat socialist – adică o societate

fără clase, bazată pe proprietate și producție colective – se putea ajunge doar printr-o revoluție violentă. Aceasta i-a alarmat pe liberalii din clasa de mijloc din Europa – dintre care mulți admirau sistemul parlamentar britanic – care aleseseră să lucreze în cadrul vechilor regimuri cu condiția să aibă un cuvânt de spus în guvern.

„Chestiunea orientală" și Războiul Crimeii

„Chestiunea orientală" a apărut când Imperiul Otoman a intrat în declin, în special după Războiul Ruso-Turc (1768–1774) care s-a încheiat prin înfrângerea otomanilor. Ulterior, marile puteri europene s-au angajat într-o luptă pentru putere cu scopul de a-și apăra interesele în teritoriul otoman, crezând că prăbușirea Imperiului Otoman era iminentă.

Rusia, dornică să aibă acces la Marea Mediterană și să controleze Marea Neagră, a beneficiat cel mai mult de prăbușirea Imperiului Otoman, în timp ce Austria și Marea Britanie, în încercarea de a contracara expansiunea Rusiei, au căutat să mențină unitatea imperiului. „Chestiunea orientală" a apărut din nou în secolul XIX, când grecii și-au câștigat în cele din urmă independența față de turcii otomani în 1832. Aceasta a semnalat o slăbiciune mai mare a otomanilor, al căror imperiu a continuat să existe în mare parte datorită susținerii de către puteri europene rivale.

Războiul Crimeii (1853–1856), dus de Rusia împotriva forțelor aliate ale Turciei, Marii Britanii, Franței și Piemontului, a fost în mare măsură cauzat de această rivalitate de lungă durată și a fost declanșat când forțe rusești au atacat o flotă turcă. Cea mai mare parte a conflictului a avut

loc în peninsula Crimeea și a dus la mari pierderi omenești: o treime din cei 1,2 milioane de soldați care au luptat au murit, inclusiv un număr disproporționat din cauza bolii. Trupele aliate erau prost echipate și insuficient pregătite, deși condițiile spitalicești s-au îmbunătățit prin intervenția lui Florence Nightingale, a lui Mary Seacole și a activității lor de pionierat privind standardele de igienă. În cele din urmă, aliații au câștigat, Rusia semnând un tratat de pace, în 1856, prin care era forțată să-și retragă flotele din Marea Neagră.

Migrație a populației

Creșterea imperiilor europene a dus la o emigrare în masă din Europa, în special în secolul XIX, când populația Europei a cunoscut mai mult decât o dublare. În anii 1830, emigrarea europeană peste ocean a trecut pentru prima dată de cifra de 100 000 pe an, iar, între anii 1840 și 1930, se crede că aproximativ 50 de milioane de oameni au părăsit Europa.

Majoritatea emigranților europeni au mers în America de Nord (mulți britanici, germani și irlandezi). Între 1800 și 1917, aproximativ 36 de milioane de europeni au plecat în SUA; 6 milioane de europeni s-au dus în America de Sud, în special în Argentina și Brazilia, unde s-au stabilit spanioli, italieni, portughezi și germani; și alți 5 milioane (în special englezi și francezi) au plecat în Canada.

Mulți emigranți au căutat o viață mai bună, terenuri îmbelșugate și ieftine și locuri de muncă. Însă unii au plecat împotriva voinței lor: condamnați britanici au fost trimiși în Australia (v. p. 142), condamnați francezi în Noua Caledonie și Guyana Franceză; în timp ce evrei ruși au plecat pentru a scăpa de persecuții (spre Asia Centrală și Balcani).

Între 1845–1851, un milion de oameni și-au pierdut viața în Marea Foamete irlandeză, iar un alt milion au părăsit țara. Majoritatea emigranților irlandezi au plecat în America de Nord: până în 1850, irlandezii au constituit un sfert din populația multor orașe americane, în timp ce alte mii au emigrat în Canada și Australia, precum și în Anglia și Scoția. În timp ce populația Europei a crescut, Irlanda a scăzut de la 5,5 milioane, în 1871, la 4,4 milioane, în 1911. Foametea provocată de molima cartofului a fost ultima mare criză de subzistență din Europa, afectând nu doar Irlanda, ci și alte zone din nordul Europei.

Ridicarea statelor-națiune

Naționalismul – ideea că grupuri de oameni unite prin rasă, limbă sau istorie ar trebui să-și conducă propria țară – a evoluat într-o forță politică puternică în Europa secolului XIX. Congresul de la Viena (v. p. 130), în preocuparea sa pentru un echilibru al puterii în Europa, ignorase în mare măsură pornirile naționaliste.

În general, naționalismul a triumfat atunci când și acolo unde a fost susținut de o mare putere europeană: Belgia și-a obținut independența față de Olanda în 1830, cu ajutorul Franței și al Marii Britanii; Grecia s-a desprins de Imperiul Otoman în 1832, pentru că a fost ajutată de marile puteri ale Europei; mai târziu, în același secol, sârbii, bulgarii, românii și armenii au pus bazele statelor naționale.

În mod similar, în Italia, un om de stat, contele de Cavour, a reușit să-i izgonească pe austrieci cu ajutorul lui Napoleon al III-lea al Franței și, până în 1870, în urma victoriei lui

Giuseppe Garibaldi în Sicilia și în sudul Italiei, toată Italia a fost unificată.

În Germania, Războiul Austro-Prusac din 1866 generase dominația prusacă asupra statelor germane și un impuls spre unificarea Germaniei, excluzând Austria. Înfrângerea a fost o lovitură semnificativă pentru Imperiul Austriac, care fusese slăbit de revolte naționaliste: fosta provincie austriacă Veneția a fost cedată Franței, apoi Italiei (aliatul Prusiei); iar compromisul austro-ungar din 1867 a dus la crearea statelor autonome ale Ungariei și Austriei, sub autoritatea împăratului austriac. (Această conducere diversă a intrat tot mai mult sub presiunea diferitelor națiuni, cum ar fi sârbă, croată, cehă și poloneză. Eșecul rezolvării acestor aspirații naționaliste a fost una dintre cauzele Primului Război Mondial.)

Războiul Franco-Prusac (1870–1871) a dus la înfrângerea Franței și pierderea Alsaciei și Lorenei în favoarea germanilor. Pe un val de entuziasm naționalist german și o măsură de compromis, în 1871 statele germane și-au proclamat unirea sub noul lor împărat Wilhelm I, cu omul de stat Bismarck drept cancelar al său. Noul imperiu al Germaniei devine rapid puterea dominantă în Europa continentală.

AMERICILE

Revoluția Americană

De-a lungul secolului XVIII, relațiile dintre Marea Britanie și coloniile sale americane s-au deteriorat, în mare parte din cauza resentimentului colonial față de lipsa lor de reprezentare în Parlamentul britanic. Tensiunea a crescut când

Marea Britanie a încercat să impună noi taxe și a culminat cu o serie de proteste, incluzând așa-numita Partidă de Ceai de la Boston, din 1773, când coloniștii au vărsat trei nave încărcate cu ceai în portul Boston.

Rezistența armată a dus la un război pe scară largă în 1776, după ce regele George al III-lea a refuzat să facă compromisuri privind taxele sau să asculte nemulțumirile coloniștilor. Opinia publică a favorizat din ce în ce mai mult independența – alimentată în parte de idealurile liberale și democratice ale Iluminismului și de publicarea pamfletului incendiar „Simțul comun" al lui Thomas Paine (care a militat pentru eliberarea de sub guvernare britanică).

Fără speranța unui deznodământ pașnic, la 4 iulie 1776 coloniștii au adoptat Declarația de Independență, care a unificat coloniile americane ca „state libere și independente... absolvite de orice supunere față de coroana britanică". Luptele au continuat încă cinci ani: trupele britanice au suferit din cauza lipsei de resurse și, în ciuda unor victorii frecvente, nu au putut distruge armatele lui George Washington sau voința americană.

De asemenea, o alianță franceză cu Congresul Continental, din 1778, a schimbat natura războiului – în special pentru că atenția Marii Britanii era distrasă de războiul din Europa și în Indiile de Est și de Vest. O armată franco-americană a câștigat bătălia decisivă la Yorktown, Virginia, în 1781. Tratatul de la Paris, din 1783, a recunoscut în cele din urmă independența SUA. În 1787, reprezentanții coloniilor americane au elaborat o Constituție federală, remarcabil de avansată, care a oferit cadrul democrației reprezentative în Statele Unite.

Războaiele de independență hispano-americane

Revoluțiile din America de Nord și din Franța, împreună cu ideile liberale ale Iluminismului au inspirat coloniile spaniole din America în lupta pentru independență. Începând cu anul 1808 și până la 1825, întreaga Americă de Sud și Centrală și-a dobândit independența, iar Spania nu mai controla nici o altă parte a continentului, în afară de insulele Caraibe și Puerto Rico (rămase sub conducere spaniolă până în 1898).

Declanșarea conflictului a avut loc în 1808, când monarhia spaniolă a fost înlăturată de fratele lui Napoleon, Joseph, în timpul Războiului Peninsular. Ocupația franceză a distrus administrația spaniolă, ceea ce a dus la junte și la confuzie generală. Multe dintre coloniile spaniole se considerau capabile să-și stabilească propriile junte, fapt care, în cele din urmă, a dus la conflictul dintre patrioți, care promovau autonomia, și regaliști, care credeau că Spania încă avea autoritate.

Doi dintre cei mai importanți lideri în lupta pentru independență au fost patrioții Simón Bolívar și José de San Martín. În 1813, Bolívar a condus o revoltă în Venezuela și a cucerit independența până în 1821. Apoi a luptat împotriva Columbiei, i-a învins pe spanioli și a devenit primul său președinte. Ulterior, e asociat mișcării de independență din sud, aflată sub conducerea lui José de San Martín. Acesta și adjunctul său, Bernardo O'Higgins (care era jumătate irlandez, jumătate cilian), au învins armatele regaliste și au făcut posibilă independența statului Chile în 1818 (unde O'Higgins a devenit dictator și a condus timp de cinci ani).

Ambele mișcări s-au apropiat apoi de fortăreața spaniolă Lima, Peru. Independența peruană a fost declarată, în 1821, și San Martín a devenit protector pentru un an. Independența Argentinei a fost declarată în 1816, a Mexicului în 1821, iar colonia portugheză Brazilia a fost declarată independentă de Dom Pedro I în 1822.

Expansiunea nord-americană și „destinul evident"

În secolul XIX, Statele Unite s-au impus mai departe pe continentul nord-american, extinzându-se către vest, spre coasta Pacificului, „de la Pacific la Atlantic". În 1803, achiziționarea Louisianei de la francezi aproape că a dublat suprafața Statelor Unite; în 1820, Florida, Missouri și Maine au fost adăugate Uniunii; până în 1848, Texas, California și New Mexico au fost incluse în urma războiului cu Mexicul (1846–1848).

Între timp, în 1846, Tratatul Oregon cu Marea Britanie a dus la ocupația americană în zona de nord-vest a Pacificului, în timp ce goana după aurul californian din 1849 a adus un aflux de sute de mii de căutători de aur (cunoscuți sub numele de „forty-niners"). Între anii 1860 și 1900, milioane de americani și imigranți europeni s-au stabilit în aceste noi teritorii și, până la sfârșitul Războiului Hispano-American din 1898, Uniunea a cumpărat Alaska de la ruși, a anexat Hawaii și a preluat controlul unui număr de teritorii de peste mări, cum ar fi Puerto Rico, Guam și Filipine.

Doctrina „destinului evident" a jucat un rol semnificativ în susținerea expansiunii americane. A fost o formulă creată

inițial de editorul John O'Sullivan de la *New York Morning News*, în 1845, pentru a îndemna la anexarea Texasului. Destinul evident a evoluat într-o ideologie morală, care a prezentat expansiunea ca o misiune divină și care, în consecință, a sancționat eliminarea forțată a nativilor americani (împreună cu masacrul a milioane de bizoni).

Confruntându-se cu lipsa de adăpost și cu foametea, nativii americani au ripostat, cea mai cunoscută fiind bătălia de la Little Bighorn, din 1876, când războinici din triburile Sioux și Cheyenne au ucis 268 de soldați americani aflați sub conducerea locotenent-colonelului Custer (o acțiune cunoscută ca „ultima înfruntare a generalului Custer"). Forțele americane s-au blocat în fața unei rezistențe suplimentare, învingându-i în cele din urmă pe nativii americani în masacrul de la Wounded Knee din 1890. Nativii americani care au supraviețuit – aproximativ 500 000 față de 4,5 milioane care locuiseră în America de Nord la 1500 – au fost închiși în rezervații (zone relativ mici, alocate de guvernul SUA).

Războiul Civil American

În timp ce America și-a continuat politica de expansiune, s-au intensificat tensiunile între statele industrializate din nord, care, în cea mai mare parte, aboliseră sclavia, și statele agricole din sud, proprietare de sclavi. Când Abraham Lincoln, candidatul Partidului Republican, care era antisclavie, a fost ales președinte în 1860, statele sudice, temându-se că Lincoln va încerca să desființeze sclavia, s-au despărțit de Uniune pentru a forma o Confederație. Scopul principal al Sudului era să fie recunoscut ca națiune independentă, în timp ce

scopul principal al lui Lincoln la începutul războiului era să păstreze Uniunea.

Luptele au început în 1861, când trupele Confederației au deschis focul asupra forțelor Uniunii la Fort Sumter, Carolina de Sud. Ambele părți au ridicat rapid armate, iar, pe 21 iulie, aproximativ 30 000 de soldați ai Uniunii au fost alungați din Manassas, Virginia, de forțele Confederației conduse de generalul „Stonewall" Jackson și de generalul Beauregard. Înfrângerea a șocat Uniunea, care a solicitat rapid încă 500 000 de soldați. În 1863, Lincoln a emis Proclamația de Emancipare, care a promis libertate sclavilor din toate statele confederate care nu s-au alăturat Uniunii până la sfârșitul anului. Acest lucru a dat un nou scop moral războiului, întrucât reconcilierea cu Sudul s-a dovedit de neconceput.

În 1863, Uniunea a preluat controlul asupra fluviului Mississippi în bătălia de la Vicksburg. În același timp, forțele Uniunii au atacat trupele Confederației în bătălia de la Gettysburg, oprind înaintarea confederaților spre nord. (Lincoln a ținut faimosul său discurs de la Gettysburg din noiembrie 1863.) Treptat, Sudul a fost epuizat, în timp ce generalul Uniunii William Sherman a cucerit Atlanta și Savannah, Georgia. Comandantul suprem al forțelor Uniunii, generalul Ulysses S. Grant, și-a început înaintarea finală în aprilie 1865, iar, pe 9 aprilie, a primit capitularea liderului confederat Robert E. Lee la Appomattox. Victoria pentru Nord a avut ca rezultat eliminarea sclaviei în SUA, sfârșitul Confederației și consolidarea guvernului federal. De asemenea, a fost unul dintre cele mai violente războaie din istoria SUA, cu peste 600 000 de americani uciși, mai mult decât în orice alt război de dinainte sau de după aceea.

OCEANIA

Căpitanul James Cook și colonizarea europeană a Australiei

Între 1768 și 1779, căpitanul britanic de vas și navigatorul James Cook a condus trei expediții în Pacific în timpul cărora a ajuns în Tahiti și în insulele importante din Pacificul de Sud; a navigat în Noua Zeelandă și a ajuns pe coasta de est a Australiei (pe care a revendicat-o pentru Marea Britanie, numind-o New South Wales); a descoperit și a explorat Hawaii (unde a fost ucis în 1779). Relatările sale detaliate au contribuit mult la cunoașterea de către europeni a Oceaniei și a inițiat colonizarea amplă de către coloniști europeni.

În 1788, la 18 ani după prima debarcare a căpitanului Cook, o flotă britanică – având la bord 759 de condamnați – a sosit în Botany Bay, Australia, înainte de a întemeia o așezare la Sydney Cove. În următorii 80 de ani, peste 160 000 de condamnați au fost trimiși în coloniile penitenciare din New South Wales, Țara lui Van Dieman (Tasmania – colonizată în 1803) și Australia de Vest (fondată în 1829). Condamnații au format majoritatea populației coloniilor în primele câteva decenii, deși coloniști voluntari au început să sosească începând cu anii 1820. Colonii separate au fost înființate în afara New South Wales pentru a deveni Australia de Sud, în 1836, Victoria, în 1851, și Queensland, în 1859. Populația aborigenă era estimată între 750 000 și un milion, dar s-a înregistrat un declin serios timp de 150 de ani după colonizare, în special din cauza bolilor infecțioase (cum ar fi variola). Iar așezările sărace, în special din estul Australiei, au avut parte de conflicte violente cu aborigenii.

Goana după aur din anii 1850 și 1860 a dus la un aflux mare de imigranți și la creșterea cheltuielilor guvernamentale pentru infrastructură. Transportul condamnaților s-a încheiat în 1868, când populația a crescut la un milion de locuitori, iar coloniile au fost capabile să se întrețină fără a fi nevoie de condamnați. Spre sfârșitul secolului, fiecare dintre cele șase colonii din Australia a început să exploreze perspectiva federalizării ca națiune.

Colonizare europeană a Noii Zeelande și a insulelor din Pacific

După ce căpitanul Cook a cartografiat linia de coastă a Noii Zeelande în 1769 (vezi pagina anterioară), nave străine au început să ajungă pe țărmurile sale, stabilind mai întâi posturi de vânătoare de foci și de balene și, ulterior, înființând ferme, mine și așezări permanente. Au fost tranzacționate o varietate de bunuri, adesea în schimbul muschetei, pe care autohtonii maori au folosit-o cu efecte devastatoare în războaie intertribale (1801–1840), în care au murit 30 000–40 000 de maori (dintr-o populație de 150 000). Noi boli infecțioase aduse de coloniști au condus și ele la declinul populației maori.

În 1840, Marea Britanie a anexat Noua Zeelandă, iar numărul imigranților a început să crească. Conflictul pentru dreptul de proprietate asupra terenurilor a dus la războaie în Noua Zeelandă, în anii 1860 și 1870, ceea ce a avut ca rezultat pierderea și confiscarea multor terenuri ale maorilor. Goana după aur din anii 1860 a dus la o creștere uriașă a populației albe, 248 000, în timp ce populația maori a scăzut la 38 500. În 1852, Noii Zeelande i s-au dat o legislație

proprie și propriul Parlament (Adunarea Generală), iar, în 1907, a devenit dominion autoguvernat.

De asemenea, alte insule din Pacific au fost supuse colonizării ample, incluzând Tahiti, care a fost anexată de Franța în 1880; Tonga, cu o dinastie dominantă, Tu'i Kanokupolu, unită într-un regat mai occidentalizat, în 1845, înainte să devină stat protectorat britanic în 1900 (păstrându-și în același timp monarhia); Samoa, care a rămas sub căpeteniile Malietoa până a fost anexată de Germania și SUA în 1899; Hawaii, a cărui monarhie dominantă a fost răsturnată de rezidenții americani și europeni în 1893, înainte de a fi anexată de Statele Unite în 1898; Fiji, care a devenit colonie britanică în 1874.

CAPITOLUL VI:
O NOUĂ ORDINE MONDIALĂ

1900–1945

ORIENTUL MIJLOCIU ȘI AFRICA

Rezistență la dominația colonială europeană
În timp ce europenii s-au grăbit să-și revendice continentul african, africanii subjugați s-au răzvrătit împotriva opresorilor. Cu toate acestea, din cauza lipsei de coeziune a africanilor și datorită tehnologiei militare superioare a europenilor, aceștia din urmă au zdrobit cele mai multe dintre mișcările de opoziție.

Africa de Nord-Est, în prezent Egipt, Sudan și Somalia, a cunoscut unele dintre cele mai îndârjite rezistențe, în special din partea celor care luptau pentru apărarea islamului. Când Somalia Mare a fost împărțită între Marea Britanie, Italia și Ethiopia în timpul „Luptei pentru Africa", musulmanii din Cornul Africii au format o armată (cunoscută sub numele de dervișii) și au înființat un stat condus de liderul religios somalez Muhammad Abdullah Hassan. Dervișii i-au ținut pe britanici la distanță timp de 25 de ani, până ce bombardamentul aerian din 1920 a dus la înfrângerea lor.

În Africa de Sud-Vest germană (Namibia centrală de azi), populația Herero, care a fost deposedată de pământ și de animale, a organizat o revoltă între 1904 și 1907. Rebelii

au fost împușcați de armata germană sau trimiși în lagăre de muncă forțată, având ca rezultat moartea a peste 75% din populația Herero (de la 80 000 de locuitori înainte de 1904, la 15 000 în anul 1911).

De asemenea, ocupația germană a Africii de Est (azi Tanzania) a dus la o rezistență africană violentă, în special împotriva politicii germane de cultivare a bumbacului pentru export. Revolta a devenit cunoscută sub numele de Rebeliunea Maji Maji după cuvântul în swahili pentru apă (un medium îi convinsese pe rebeli că apa lui magică îi va proteja de gloanțele germane). Guvernul german a zdrobit revolta și a distrus sistematic sate, culturi și magazine alimentare. Foametea care a urmat a provocat peste 200 000 de decese.

Uniunea Africii de Sud și Imperiul Ethiopian

În 1910, fostele colonii olandeze Transvaal și Statul Liber Orange s-au unit cu Colonia Capului și Natal pentru a forma Uniunea Africii de Sud, un dominion autoguvernat al Coroanei britanice.

Noi legi au sistematizat legislația antinegri în cea mai mare parte a vieții sociale și economice a Africii de Sud și au acordat 90% din teren minorității albe, în timp ce majoritatea neagră a primit 10% ca „rezerve native". Celor care nu erau albi le-a fost interzis dreptul la vot în fostele colonii Transvaal și Statul Liber Orange, în timp ce marea majoritate a populației de culoare a fost lipsită de drepturi în Colonia Capului și în Natal.

Ca răspuns la această discriminare sistematică, clasa de mijloc a negrilor africani a fondat, în 1912, Congresul

Național al Nativilor din Africa de Sud pentru a le promova drepturile politice. În 1923 a fost redenumit Congresul Național African și a devenit mai mult decât o mișcare de masă activă de la mijlocul anilor 1940.

Ethiopia se distinsese ca aproape singura națiune africană care rezistase colonizării după înfrângerea invaziei italiene din 1896. În 1917, prințul Ras Tafari a preluat puterea, devenind împărat în 1930, sub numele de Haile Selassie („Puterea Sfintei Treimi"). El a militat pentru modernizarea țării și, între 1936 și 1941, a trăit în exil în Marea Britanie, în timpul ocupației italiene a Ethiopiei. După ce forțele britanice au eliberat Ethiopia, Selassie a revenit și, în 1942, a scos în afara legii sclavia (în anii 1930, au fost estimate două milioane de sclavi dintr-o populație de 26 de milioane). Mișcarea Rastafari, începută în Jamaica în anii 1930, îl venerează pe Haile Selassie ca figură mesianică, menită să conducă poporul african spre libertate. Mulți dintre adepții săi, cunoscuți ca rastafarieni, se găsesc încă în Jamaica și în întreaga lume.

Destrămarea Imperiului Otoman

Imperiul Otoman fusese mult timp cunoscut ca „bolnavul Europei", după ce pierduse, în secolul XIX, multe dintre teritoriile sale europene (respectiv Grecia, Serbia, Muntenegru și România) și dintre provinciile arabe (Algeria și Tunisia, în favoarea Franței, și Egiptul, în favoarea britanicilor).

În 1908, Imperiul Austro-Ungar a anexat fostele teritorii otomane Bosnia și Herțegovina și, în același an, Bulgaria și-a declarat independența. În Războiul Italo-Turc (1911–1912), în care turcii au pierdut Libia modernă, Liga Balcanică

(formată din Muntenegru, Bulgaria, Grecia și Serbia) a atacat Turcia. Războaiele balcanice care au urmat (1912–1913) au dus la înfrângerea otomanilor și la pierderea a aproape tuturor posesiunilor din Balcani.

În cele din urmă, înfrângerea Imperiului Otoman în Primul Război Mondial a dus la dizolvarea sa completă, forțându-l să renunțe la toate teritoriile sale non-turce prin Tratatul de la Sèvres (1920). Siria, după o scurtă perioadă de independență, a trecut sub mandat francez (cu alte cuvinte, însărcinat de Liga Națiunilor să îi administreze teritoriul), în timp ce Palestina, Iordania și Irakul au trecut sub mandat britanic.

În 1923, după abdicarea sultanului Mehmed al VI-lea, a fost proclamată Republica Turcia, cu primul său președinte, generalul Mustafa Kemal. Supranumit „Atatürk" (adică „tatăl turcilor"), a introdus multe reforme politice și sociale – inclusiv abolirea califatului, noi coduri de drept civil și penal, adoptarea alfabetului latin și oferirea dreptului de vot femeilor –, toate concepute pentru a face din Turcia un stat modern, secular.

Palestina și mișcarea sionistă

Fostă parte a Imperiului Otoman, Palestina (titulatura politică oficială acordată ținutului de la vest de fluviul Iordan, incluzând locurile sfinte Ierusalim și Nazaret) a fost acordată ca mandat Marii Britanii după Primul Război Mondial.

În acest mandat a fost inclusă și Declarația Balfour (1917), prin care guvernul britanic și-a declarat oficial sprijinul pentru mișcarea sionistă (vezi mai jos), favorizând înființarea

unui „cămin național" pentru evrei în Palestina. Palestinienii arabi au respins mandatul și au urmat perioade de tulburări și revoltă ca urmare a ciocnirilor dintre evrei și arabi. Ca răspuns, evreii și-au pus bazele propriei organizații militare, Haganah, care urmărea apărarea așezărilor evreiești de atacurile arabe.

Așezarea evreilor în Palestina a decurs lent, până când persecuția nazistă a evreilor germani din anii 1930 a dus la creșterea imigrației. Acest lucru a alarmat populația arabă, care, între 1936 și 1939, s-a revoltat și a atacat coloniști evrei. Mișcarea sionistă (numită după Muntele Sion, care fusese situl fortăreței, locul Ierusalim), care crescuse în forță după Conferința Mondială Sionistă din 1897, s-a scindat când un grup paramilitar extremist de dreapta, Lehi („Luptătorii pentru Libertatea Israelului"), cunoscut și ca Stern Gang, a vizat prezența britanică în Palestina.

În timpul revoltei arabe, guvernul britanic, concluzionând că între cele două părți nu poate exista reconciliere, a sugerat împărțirea Palestinei în două state – evreu și arab. Propunerea a fost respinsă, după care a izbucnit al Doilea Război Mondial, ceea ce a dus la o creștere vastă a imigrației ilegale evreiești și la reluarea terorismului în Palestina. Recunoașterea statului Israel de către Națiunile Unite în 1948 a marcat succesul mișcării sioniste.

ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

Revolta boxerilor și Revoluția Chineză din 1911

Dinastia Qing (manciuriană) din China nu și-a mai revenit după Revolta Taiping (1853–1864 – v. p. 121) și, în anii următori, s-a confruntat cu o creștere a intervenției puterilor europene dornice să-și extindă activitățile comerciale în întreaga țară.

Această intruziune străină, combinată cu creșterea activității misionare creștine, a provocat resentimente profunde și a dus la o mișcare populară a membrilor unei organizații secrete, Societatea Pumnilor Drepți și Armonioși, cunoscută ca Revolta boxerilor (1898–1901). Începând din nordul Chinei, unde importul de bunuri străine provocase șomaj sever, boxerii au ucis sau au atacat misionari străini, chinezi creștini și ambasade străine și au distrus căi ferate și linii de telegraf.

După ce străinii au fost forțați să caute refugiu în Cartierul Legațiilor din Beijing (ambasadorul german fiind ucis), puterile europene au trimis o armată aliată de 20 000 de militari în august 1900. În septembrie 1901, împărăteasa Dowager Cixi a fost forțată să accepte termenii duri ai protocolului de pace, care le-a oferit străinilor un control și mai mare asupra veniturilor chinezești. Rusia a profitat de ocazie pentru a anexa Manciuria (ceea ce va duce la Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905), iar britanicii au invadat Tibetul, deși China nu a făcut obiectul unei împărțiri între puterile europene, în parte pentru că fanatismul boxerilor a arătat că orice astfel de încercare ar duce la o rezistență populară masivă.

Cu toate acestea, dinastia Qing a fost iremediabil slăbită și, în cele din urmă, va fi înlăturată de Revoluția Chineză din 1911. Revoluționarii, conduși de Sun Iat-sen, au format în 1905 Alianța Revoluționară Antimanciuriană și au început să răspândească propaganda revoluționară. După Răscoala Wuchang, din octombrie 1911, delegații provinciali au declarat o republică cu Sun Iat-sen ca președinte provizoriu al Guomindang (Partidul Naționalist). În februarie 1912, ultimul împărat al dinastiei Qing, Puyi, în vârstă de doar șase ani, a fost forțat să abdice, sfârșindu-se astfel 2 000 de ani de guvernare imperială în China.

Ascensiunea Japoniei

Până în 1900, Japonia se transformase într-o putere industrială mondială, cu o armată modernă și cu o flotă care, până în 1920, era a treia ca mărime din lume. Această nouă forță a dus la victorii împotriva Chinei (Primul Război Sino-Japonez, 1894–1895) și Rusiei (Războiul Ruso-Japonez, 1904–1905) și la ocuparea Taiwanului(1895) și a Coreei (1910).

În consecință, Japonia a urmat din ce în ce mai mult politici expansioniste și militariste, vizând în mare măsură dominarea Chinei și a Orientului Îndepărtat, asigurându-și acces la materii prime și piețe vitale pentru dezvoltarea economică a Japoniei, o națiune săracă în resurse. Primul Război Mondial, în care Japonia a luptat de partea Aliaților, a permis Japoniei să își extindă teritoriile (confiscând teritoriile germane din nordul insulelor din Pacific). De asemenea, Japonia a exercitat o influență enormă în Manciuria, în nord-estul Chinei, pentru a-i controla depozitele de cărbune și de minereu de

fier. În 1931, trupe japoneze au atacat capitala Manciuriei, Mukden, au cucerit provincia și, în 1932, au pus bazele statului-marionetă Manciukuo (cu instalarea împăratului Puyi, așa-zis suveran).

În 1937, Japonia a invadat și alte părți din China, ducând la al Doilea Război Sino-Japonez (1937–1945). Până la sfârșitul lui 1938, Japonia a invadat nordul Chinei, ocupând Shanghai, Nanjing, Guanghzhou și Hankou. În „Violul din Nanjing", peste 100 000 de civili au fost batjocoriți și uciși de trupe japoneze. Până în 1939, războiul ajunsese în impas, forțele japoneze fiind incapabile să învingă trupele comuniste din Shaanxi. În 1940, Japonia a invadat Indochina Franceză, iar în 1941 a atacat baza navală americană de la Pearl Harbor, intrând astfel în cel de-al Doilea Război Mondial. După bombardamentele atomice de la Hiroshima și Nagasaki și predarea necondiționată a Japoniei în 1945 (v. pp. 171–173), forțele japoneze s-au retras din China, iar imperiul a fost eliminat în mare parte de Aliați, care au restabilit independența fostelor colonii.

Războiul Civil Chinez

După Revoluția Chineză din 1911, Guomindang (Partidul Naționalist) s-a dovedit ineficient ca putere centrală, în timp ce seniori ai războiului locali și-au reafirmat controlul asupra teritoriilor. La sfârșitul anilor 1920, Guomindang a reușit să reunifice țara printr-o campanie militară cunoscută sub numele de Expediția Nordică, mutând capitala de la Beijing la Nanjing.

În același timp, Partidul Comunist Chinez, fondat în 1921 la Shanghai și epurat de membri Guomindang în 1927,

se retrăsese în mediul rural și, cu ajutorul țăranilor rebeli, a stabilit controlul asupra mai multor zone din sudul Chinei. În 1931, liderii revoluționari marxiști Mao Zedong și Zhu De au creat Republica Comunistă Chineză în Jiangxi (Sovietul din Jiangxi), care s-a extins pentru a acoperi o zonă cu o populație de 9 milioane de locuitori. Ei au rezistat mai multor încercări ale Guomindang de a-i elimina, până când au fost forțați, în 1934, să se mute din provincie. Sub conducerea lui Mao, o armată de 80 000 de oameni și-a făcut drum spre nord într-o călătorie de un an – cunoscută ca Marșul cel Lung – de la Jiangxi în provincia Shaanxi. Aproximativ 20 000 au supraviețuit călătoriei, inclusiv Mao, care a pus bazele sediului comunist la Ya-An și a continuat să reziste Guomindangului.

În 1937, comuniștii și naționaliștii au fost de acord să se alăture luptei împotriva japonezilor în al Doilea Război Sino-Japonez. Comuniștii au demonstrat forță de rezistență eficientă împotriva japonezilor și au continuat să-și extindă influența, astfel încât, până la sfârșitul războiului, aproximativ 96 de milioane de chinezi erau sub control comunist. Relansarea războiului civil dintre Guomindang și Partidul Comunist Chinez, în 1946, a dus la o victorie zdrobitoare a comuniștilor, iar, în 1949, a fost proclamată Republica Populară Democrată Chineză, cu Mao ca șef de stat.

Spre independența Indiei

Guvernarea britanică din India a cunoscut presiunea crescândă a naționaliștilor care-și doreau independența. Congresul Național Indian, fondat în 1885 pentru a favoriza participarea indiană la guvernare, a fost condus, din 1920, de liderul spiritual hindus Mohandas Gandhi. Cunoscut ca

Mahatma („suflet mare"), obiectivul lui Gandhi a fost de a realiza un sistem de autoguvernare în India prin mijloace non-violente. În 1916, Congresul și-a unit forțele cu Liga Musulmană pentru a promova unitatea hinduso-musulmană.

În timpul Primului Război Mondial, trupele indiene fuseseră loiale britanicilor, dar agitația naționalistă din India crescuse, obligând Rajul britanic să introducă legi antiteroriste. Ca răspuns, Gandhi i-a îndemnat pe adepții săi să înceteze munca, iar, în aprilie 1919, a fost planificată o grevă mare în Amritsar. Prin urmare, forțe guvernamentale i-au arestat pe liderii grevei, apoi au deschis focul asupra mulțimii care se adunase, omorând 372 de persoane și rănind peste 1 200. Acest lucru a dus la revolte violente în întreg Punjabul și a generat agitație în creștere în India.

Prin urmare, Partidul Congresului a câștigat sprijinul maselor, pe măsură ce sute de mii de persoane s-au alăturat campaniilor de nesupunere civică inițiate de Gandhi și au boicotat produsele și instituțiile britanice. Guvernul a răspuns prin arestarea lui Gandhi și a altor 60 000 de adepți în 1930 și, până în 1931, a preluat în mare măsură controlul țării, deși nesupunerea civică a continuat. Până în 1937, Congresul obținuse un succes considerabil în alegerile provinciale, deși a respins oferta britanică privind un statut de dominion și și-a continuat apelul pentru independență absolută.

Până în 1947, în timpul ciocnirilor dintre hinduși și musulmani, Partidul Congresului și Liga Musulmană au fost de acord cu împărțirea subcontinentului în dominioanele autoguvernate India și Pakistan. Totuși, Gandhi s-a opus fragmentării și nu s-a implicat în festivitățile din Delhi, dar a fost ucis de un fanatic hindus când s-a întors în oraș.

EUROPA

Tripla Alianță și cursa înarmării

Până în 1900, intensificarea tensiunilor dintre marile puteri ale Europei a dus la stabilirea de alianțe complexe. Acestea erau menite să creeze stabilitate în Europa, însă rețeaua complexă de tratate și garanții va atrage în cele din urmă toate marile puteri europene într-un război multinațional.

După Războiul Franco-Prusac, Otto von Bismarck, cancelar al nou unitului Imperiu German, a încercat să izoleze Franța, formând o triplă alianță cu Italia și Austria în 1882. Ulterior, Germania și-a mărit capacitatea militară și industrială, iar în 1898 a început un program ambițios de construcții navale, conceput pentru a contesta supremația maritimă a Marii Britanii.

În 1904, Franța și Marea Britanie, devenite tot mai izolate în a doua jumătate a secolului XIX, au semnat un „acord amical", cunoscut ca Antanta Cordială. De fapt, se prevedea ca ambele națiuni să respecte interesele celeilalte în privința coloniilor. În 1894, Franța formase o dublă alianță și cu Rusia, pentru a crea o contrapondere puternică la Tripla Alianță a Germaniei. În 1907, Marea Britanie a semnat Antanta Anglo-Rusă. Împreună, cele trei puteri au devenit acum Tripla Înțelegere (Tripla Alianță).

Cursa asiduă de înarmare dintre Marea Britanie și Germania (declanșată în parte de lansarea noii și puternicei clase de nave de luptă britanice întruchipate de HMS *Dreadnought*, în 1906) s-a extins și în restul Europei, toate marile puteri modernizând și crescând cheltuielile forțelor armate și pregătind armament pentru război.

Izbucnirea Primului Război Mondial și frontul de vest

Factorul declanșator al războiului a fost asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului austriac, la 28 iunie 1914, în capitala bosniacă Sarajevo, de către un adolescent sârb bosniac. Austro-Ungaria, amenințată de câștigurile teritoriale ale Serbiei din timpul războaielor balcanice, a declarat război Serbiei la 28 iulie. O săptămână mai târziu, prin diverse alianțe complexe, toate marile puteri europene au fost atrase în conflict: Rusia, în sprijinul Serbiei, și-a mobilizat forțele de-a lungul Austriei și granițelor germane; Germania a declarat război Rusiei și aliatului acesteia, Franța, și, punând în aplicare planul său de atac preventiv împotriva Franței, a invadat Belgia pe 3 august; Marea Britanie, onorându-și promisiunea de a proteja neutralitatea Belgiei, a declarat război Germaniei la 4 august.

Conflictul a atras curând și alte națiuni și rivalități: Japonia s-a alăturat Aliaților (Franța, Marea Britanie și Rusia), iar, mai târziu, Italia, Portugalia, România și, în cele din urmă, SUA și Grecia au făcut același lucru, în timp ce Imperiul Otoman și Bulgaria s-au aliat cu Puterile Centrale (Germania și Austria-Ungaria).

Respingând forțele britanice în Belgia, Germania a intrat în nord-vestul Franței, intenționând să distrugă Franța în șase săptămâni. Totuși, înaintarea sa a fost respinsă în bătălia de pe Marna, iar înaintarea germană spre porturile Canalului Mânecii a fost oprită în prima bătălie de la Ypres.

Ulterior, ambele părți au optat pentru războiul de tranșee, au săpat sute de kilometri de tranșee defensive, de la granița

Elveției până pe coasta belgiană. Lupte-cheie s-au purtat la Ypres între 1914 și 1917, cea de-a treia confruntare (bătălia de la Passchendaele, din iulie–noiembrie 1917) având ca rezultat peste o jumătate de milion de victime. În 1916, la Verdun, germanii au încercat să distrugă armata franceză, dar francezii i-au forțat să se retragă. În același timp, mai departe spre nord, pe râul Somme, o altă luptă a dus la una dintre cele mai sângeroase bătălii consemnate vreodată, cu peste un milion de victime (dintre care 57 470 britanice – peste 19 000 fiind uciși în prima zi de luptă).

Cei trei ani de război greu de tranșee, în care s-a înregistrat un număr de victime fără precedent (cauzate de o varietate de arme moderne, în principal de artilerie, dar și de mortiere de tranșee, mitraliere și grenade de mână), au dus la un impas, linia frontului deplasându-se doar cu 16 km de o parte și de alta.

Frontul de est și alte teatre de război

Incapacitatea de a sparge blocajul de pe câmpul de luptă a impus ca războiul să se îndrepte spre noi fronturi. În Europa de Est, rușii au invadat Prusia Orientală în 1914, dar au fost învinși în bătălia de la Tannenberg. Ei au avut mai mult noroc în ocuparea provinciei austriece Galiția, înainte de a fi respinși de armatele austro-ungare și germane, pierzând Polonia în fața germanilor în august 1915. (Până în 1918, Rusia postrevoluționară se retrăsese din conflict în urma Tratatului de la Brest-Litovsk cu Germania, ceea ce inevitabil a eliberat un număr mare de trupe germane și austro-ungare, precum și arme și echipamente, care puteau fi acum relocate în Occident.)

Între aprilie 1915 și ianuarie 1916, Aliații (în componența cărora intrau trupe britanice, franceze, australiene și neozeelandeze) au încercat să-i forțeze pe turcii otomani să iasă din război prin campania de la Gallipoli, Turcia, dar au fost forțați să se retragă. Au avut mai mult succes în Orientul Mijlociu, în cele din urmă rupând linia otomană în Gaza, în 1917, și ocupând Ierusalimul, ajutați de o revoltă arabă (în care au fost implicați T.E. Lawrence „al Arabiei" și alți ofițeri britanici). În 1918, trupele aliate i-au învins pe turci la Megiddo, Siria, și au ocupat Damascul. A doua campanie în Mesopotamia a dus la cucerirea multor părți din actualul Irak și la capturarea Bagdadului, în martie 1917, nu înainte ca o numeroasă armată britanică și indiană să fie înfrântă și capturată la Kut al-Amara.

În Africa, aliații britanici ai Commonwealthului și Franța au vizat coloniile germane, cucerind Togoland în 1914 și Camerun în 1916. Africa de Sud a cucerit Africa de Sud-Vest în 1915, dar o campanie de gherilă germană a împiedicat același succes în Africa de Est. În Pacific, coloniile germane au căzut în mâinile trupelor japoneze, australiene și neozeelandeze. În nord-estul Italiei, o campanie lungă și dezastruoasă, după ce Italia s-a alăturat Aliaților în 1915, a dus în cele din urmă la victoria împotriva Austro-Ungariei în 1918, totuși nu înainte ca armata italiană să fi fost întărită cu trupe de britanici și francezi (și câțiva americani) de pe frontul de vest ca urmare a dezastruoasei înfrângeri de la Caporetto la sfârșitul anului 1917.

Pe mare, în ciuda freneticei curse a înarmărilor navale de dinainte de război (v. p. 155), singura bătălie importantă dintre britanici și flotele germane s-a dus în 1916 în Iutlanda

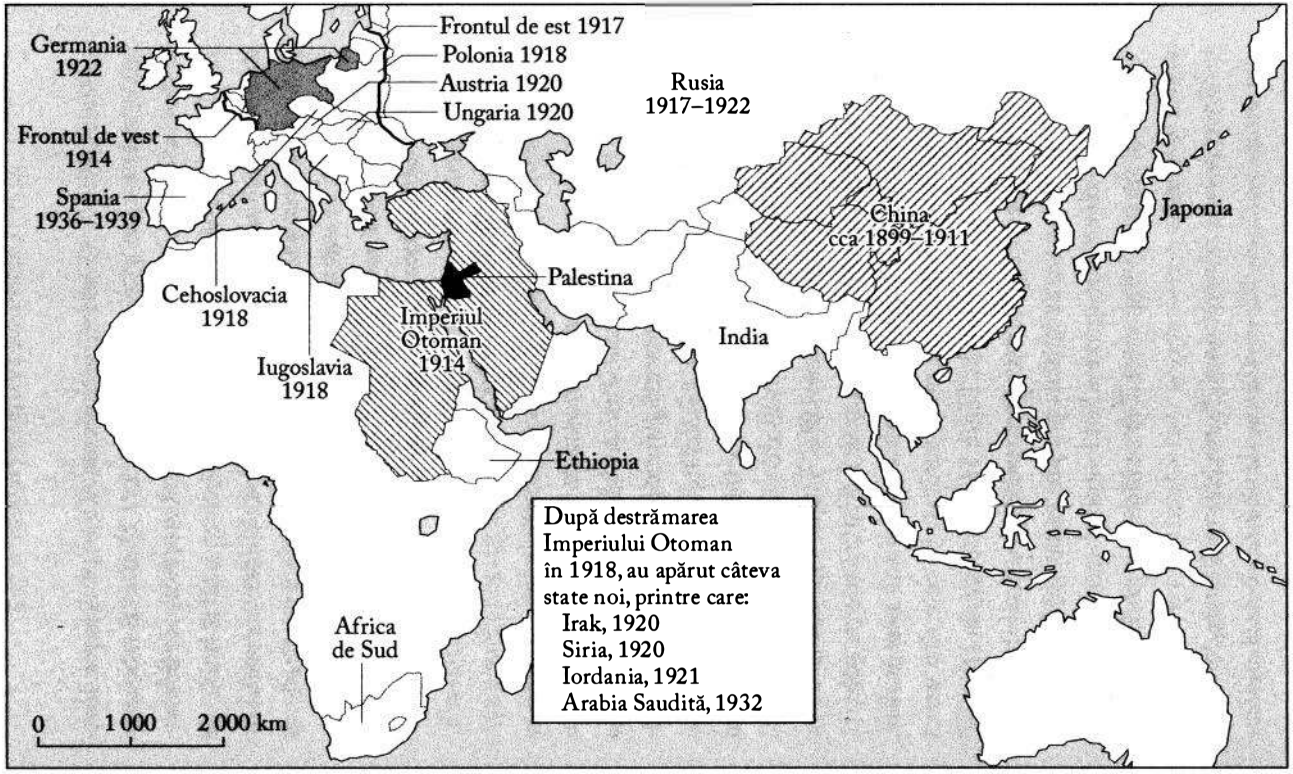

6 Pregătirea și efectele Primului Război Mondial, 1899–1922

(Danemarca) și a fost neconcludentă. Cu toate acestea, flota germană nu a navigat în forță după aceea. Războiul submarin fără restricții al Germaniei, politică pusă în aplicare în februarie 1915, a avut mai mult succes, deoarece a tăiat liniile de aprovizionare ale Marii Britanii, deși scufundarea vasului de pasageri *Lusitania*, în aprilie același an, soldată cu pierderea multor vieți americane într-un moment în care Statele Unite erau încă neutre, a contribuit la luarea deciziei cruciale a SUA de a intra în război de partea Aliaților în 1917.

Sfârșitul Marelui Război

O masivă ofensivă germană, care urmărea victoria înainte ca trupele americane să sosească în forță, combinată cu blocada navală controlată ferm de Marea Britanie (care a epuizat serios stocul de materii prime și de produse alimentare al Germaniei) a dus la o încetare bruscă a ostilităților. Germanii și-au lansat asaltul în martie 1918, folosind trupe transferate de pe frontul de est după ce luptele au încetat în Rusia în februarie 1918. Trupele germane de pe frontul de vest se ridicau acum la 3,5 milioane de soldați. Totuși, Aliații, cu ajutorul forțelor americane nou-venite, au menținut frontul și au contraatacat, în cele din urmă străpungând impenetrabila Linie Hindenburg, la sfârșitul lui septembrie 1918. Armata germană epuizată a fost forțată să se retragă, iar armistițiul care a pus capăt ostilităților pe frontul de vest a fost semnat la 11 noiembrie. Până atunci, Bulgaria, Austro-Ungaria și Turcia încheiaseră deja armistițiu cu Aliații.

Războiul s-a dovedit unul dintre cele mai letale conflicte din istoria lumii, cu 30 de milioane de victime civile și militare

(aproximativ 8,5 milioane de morți). Din 1919–1923 delegații dominate de SUA, Marea Britanie și Franța au negociat un număr de tratate de pace, adesea cunoscute sub numele de Acordul de pace de la Paris. Tratatul de la Versailles a făcut responsabilă Germania pentru izbucnirea războiului, forțând-o să plătească daune de război Aliaților pentru distrugerile provocate și limitându-i strict forțele armate. Posesiunile coloniale germane, împreună cu teritorii europene cum ar fi Alsacia și Lorena, au fost cedate Franței, iar vestul Prusiei, națiunii restaurate Polonia. Liga Națiunilor a fost înființată și ca organizație interguvernamentală de menținere a păcii, susținută de marile puteri.

Au fost încheiate tratate și cu Austro-Ungaria, Bulgaria și cu ce rămăsese din Imperiul Otoman. Austro-Ungaria a fost efectiv dezmembrată pentru a forma o mică Austrie, o Ungarie separată, o Polonie revigorată, o Serbie extinsă, numită Iugoslavia, și o Cehoslovacie în întregime nouă. Bulgaria a fost forțată să cedeze teritorii României, Greciei și Iugoslaviei, iar Imperiul Otoman a fost reformat în Republica Turcă (v. p. 148), Siria a fost cedată unui mandat francez, iar Palestina și Iordania, unei administrații britanice.

Gripa spaniolă

În 1918, când unul dintre cele mai sângeroase conflicte din istorie se apropia de sfârșit, a izbucnit o epidemie de gripă, cunoscută ca „gripa spaniolă", adăugând alte 20–40 de milioane de decese unei lumi deja devastate de război.

Se crede că primul val al pandemiei a venit din Camp Funston, Kansas, SUA, în martie 1918. În luna următoare, o mobilizare uriașă de trupe americane a început să sosească

în Europa de Vest, purtând virusul cu ele. În august 1918, boala suferise mutații într-o formă mult mai letală, cu un al treilea val mortal în iarna următoare. Odată contractat, virusul s-a răspândit rapid, ucigând până la 20% din cei infestați, adesea doar la două zile după prima apariție a simptomelor. Neobișnuit pentru cazurile de gripă, cele mai multe victime erau adulți sănătoși între 20 și 40 de ani, ale căror sisteme imunitare mai puternice s-au opus ca virusul să le distrugă organismele.

Pandemia a afectat aproape fiecare parte a lumii, ucigând aproximativ 3% din populație, făcând-o unul dintre cele mai mortale dezastre naturale din istoria omenirii. În India, aproximativ 10–17 milioane de oameni au murit, în Indonezia au murit 1,5 milioane de persoane (din populația de 30 de milioane). În SUA, aproximativ 675 000 și-au pierdut viața din cauza virusului, în Marea Britanie peste 200 000.

Până în primăvara anului 1919 virusul își diminuase simțitor din virulență: alte focare au apărut în anii 1920, dar ratele mortalității au fost cu mult mai mici.

Vot pentru femei

De-a lungul secolului XIX, femeile militaseră pentru drept la vot. Noua Zeelandă a fost prima țară din lume care a extins dreptul de vot și la femei, în 1893, urmată de Australia în 1902. În Statele Unite, statul Wyoming a dat drept de vot femeilor peste 21 de ani în 1869, deși 1920 a fost anul în care femeile din SUA au obținut dreptul de vot. În Europa, prima țară care a acordat drept de vot femeilor a fost Finlanda în 1906, urmată de Norvegia în 1913 și de Rusia (ca urmare a revoluției) în 1917.

În Marea Britanie, Uniunea Națională a Societăților pentru Dreptul la Vot al Femeilor, cunoscute ca „sufragete", făcuse lobby pentru votul universal încă din 1897. În 1903, Emmeline Pankhurst a înființat activa Uniune Socială și Politică a Femeilor („Sufragetele"). Sub sloganul „Fapte, nu vorbe", au dus o campanie mult mediatizată, care a inclus atacuri incendiare asupra clădirilor publice, și au refuzat hrana în închisoare. La 4 iunie 1913, sufrageta Emily Davison a făcut faimosul pas în fața calului regelui George al V-lea, Anmer, la Epsom Derby, și a fost călcată în picioare, murind din cauza leziunilor patru zile mai târziu.

În timpul Primului Război Mondial, ambele organizații și-au întrerupt activitățile politice, deși femeile, ca urmare a recrutărilor, au fost implicate în diverse meserii care erau în mod obișnuit rezervate bărbaților. În 1918, femeile de peste 30 de ani care dețineau avere au primit drept de vot în Marea Britanie și, până în 1928, au putut vota în condiții de egalitate cu bărbații.

În Europa, după război, femeile au câștigat drept de vot în Germania, Austria și Polonia, în timp ce Franța nu a acordat drept de vot femeilor până în 1944; Belgia, în 1948. Ultima țară europeană care a acordat drepturi egale de vot pentru femei a fost Elveția, în 1971.

Revoluția Rusă și ascensiunea Uniunii Sovietice

La începutul secolului XX, impozitele mari aduseseră suferință în rândul sărăcimii din Rusia, iar înfrângerea zdrobitoare în Războiul Ruso-Japonez (1904–1905) agravase nemulțumirea.

Tulburări politice și sociale și în special focul deschis asupra demonstranților pașnici de către trupele guvernamentale din Sankt-Petersburg au culminat cu Revoluția Rusă din 1905. Grevele și rebeliunile forțelor armate l-au forțat pe țarul Nicolae al II-lea să înființeze un Parlament (Duma de Stat) în 1906. Încercările țarului de a se opune trecerii de la absolutism la monarhie constituțională și tulburările sociale au continuat pe măsură ce Rusia a intrat în Primul Război Mondial.

În martie 1917, o Rusie sfâșiată de război s-a confruntat cu noi tulburări la Sankt-Petersburg, care au culminat cu abdicarea țarului (încheind peste 300 de ani de guvernare imperialistă a Romanovilor) și au dus la formarea Guvernului Provizoriu. În noiembrie 1917, în timpul Marii Revoluții din Octombrie, Partidul Bolșevic al lui Vladimir Ilici Lenin, care milita pentru revoluția socialistă, a preluat puterea. În luna martie, bolșevicii au semnat Tratatul de la Brest-Litovsk, marcând ieșirea Rusiei din război.

A urmat războiul civil între roșii (bolșevici) și albi (cei mai conservatori ruși antibolșevici, susținuți o vreme de forțe aliate). Partidul Comunist Rus, așa cum s-au numit bolșevicii începând cu 1918, a câștigat supremația și a înființat, în 1922, Uniunea Sovietică (uniunea republicilor socialiste rusă, ucraineană, belarusă și transcaucaziană). Țarul Nicolae al II-lea și familia sa au fost împușcați de bolșevici în 1918.

După moartea lui Lenin în 1924, i-a urmat ca lider incontestabil al Partidului Comunist, din 1927, Iosif Vissarionovici Djugașvili, cunoscut sub numele de Stalin („omul de oțel"). În anul următor a lansat programe de extindere și de colectivizare a agriculturii și pentru o dezvoltare rapidă a industriei.

Milioane de oameni din întreaga Uniune Sovietică au murit din cauza foametei, dintre care 10 milioane de morți în Ucraina din cauza „marii foamete" din anii 1932–1933. În Marile Epurări din 1935–1938, Stalin a eliminat opoziția, executând sau trimițând în lagăre de muncă, gulaguri, „vechi bolșevici", membri ai intelectualității, ofițeri de armată și alte milioane de persoane. Prin aceste mijloace brutale, statul a devenit mai puternic, iar producția industrială și agricolă a crescut rapid, până când Uniunea Sovietică a fost din nou devastată de război mondial – deși de această dată s-a aflat de partea învingătorilor.

Mussolini și ascensiunea fascismului italian

În 1919, fostul profesor de școală primară și militar Benito Mussolini, care, înainte de război, fusese un socialist extremist, a format o mișcare numită *Fasci italiani di combattimento* („Fascii italiene de luptă"). Mișcare antisocialistă, anticapitalistă, fasciștii (așa cum au ajuns să fie numiți) au căutat puterea prin orice mijloace, inclusiv violența îndreptată împotriva autorităților alese și dușmanilor politici. În 1922, Mussolini a orchestrat Marșul Cămășilor Negre asupra Romei și a fost făcut prim-ministru, asumându-și titlul de „Il Duce" (liderul) în 1925.

Mussolini și-a organizat guvernul pe baze dictatoriale și a lansat o serie de inițiative guvernamentale, în mare parte nereușite (cum ar fi „lupta pentru pământ"), menite să combată eșecurile economice și șomajul din Italia. Propaganda extinsă, prin presă, radio și școală, a mers mână în mână cu multe dintre aceste programe, în încercarea de a promova iluzia eficienței fascismului față de liberalism și democrație.

Colonizarea peste mări, crearea unui „spațiu vital" pentru coloniștii italieni, a fost, de asemenea, cheia ideologiei fasciste a lui Mussolini – Italia se revendica moștenitoare a Imperiului Roman și a teritoriilor sale –, idei care s-au răspândit în Europa și i-au inspirat atât pe Hitler, în Germania, cât și pe generalul Franco, în Spania. Mussolini a urmat o politică externă agresivă atât în Ethiopia, pe care a invadat-o și a ocupat-o în 1935, cât și ca aliat german în al Doilea Război Mondial. În cele din urmă, trupele britanice i-au alungat pe italieni din Ethiopia în 1941 (precum și din Eritreea și Somalia) și, după invazia Aliaților în Sicilia, în 1943, Mussolini a fost forțat să demisioneze. El a fost salvat de la închisoare de parașutiști germani, dar, în 1945, a fost prins și împușcat de partizani comuniști italieni.

Hitler și Germania nazistă

În 1920–1921, un fost caporal din Primul Război Mondial, de origine austriacă, numit Adolf Hitler, a devenit liderul Partidului Muncitoresc Național-Socialist German (*Nazionalsozialistiche Deutsche Arbeiterpartei* – sau, pe scurt, Partidul Nazist). Talentul de orator al lui Hitler a atras atenția în timp ce pretindea abandonarea termenilor umilitori ai Tratatului de la Versailles și extinderea teritoriului german. Hitler și-a bazat ideologia nazistă pe antisemitism și pe convingerea că a existat o „rasă superioară" ariană.

Inspirat de venirea fasciștilor la putere în Italia (1922), Hitler a încercat o lovitură de stat, la München, în 1923 (cunoscută sub numele de Puciul de la Berărie), în urma căreia a fost închis până în 1924. În acest timp, și-a scris manifestul politic semiautobiografic *Mein Kampf (Lupta mea)*. Partidul

Nazist a continuat să se extindă dincolo de baza sa bavareză, promițând locuri de muncă și mândrie națională și primind un impuls enorm în timpul recesiunii și al șomajului ridicat care au urmat crahului de pe Wall Street.

În 1933, Hitler, ajuns cancelar, a stabilit dictatura unui partid unic, prin eliminarea rivalilor săi în Noaptea Cuțitelor Lungi. După moartea președintelui german Paul von Hindenburg, în 1934, Hitler s-a proclamat Führer (lider) al Reichului (stat). După ce interzisese alte partide politice, a dezvoltat o rețea polițienească invazivă și a preluat controlul total al țării. De asemenea, a început persecuția serioasă a evreilor: prin Legile de la Nürnberg, din 1935, evreii au fost privați de cetățenie, au fost confiscate întreprinderile evreiești, iar, în 1938, au fost arse sinagogi și au fost jefuite magazine evreiești (eveniment cunoscut drept *Kristallnacht*/ Noaptea de Cristal).

În 1936, Hitler a făcut primii pași sfidători prin reocuparea Renaniei (fapt interzis expres prin Tratatul de la Versailles) și, în același an, s-a alăturat lui Mussolini într-o alianță cunoscută ca Axa Roma–Berlin. Politica Marii Britanii și Franței de non-intervenție (împăciuitorism) i-au permis lui Hitler să anexeze Austria în 1938 și să înceapă ocuparea treptată a Cehoslovaciei, toate acestea încălcând direct termenii tratatelor de la Paris.

Războiul Civil Spaniol

Între sfârșitul Primului Război Mondial și 1936, Spania a fost împărțită între partide politice și grupuri dornice de răsturnare a guvernului. În 1931, republicanii spanioli l-au forțat pe regele Alfonso al XIII-lea să plece în exil și i-a

urmat un nou guvern republican, care, în următorii cinci ani, s-a confruntat cu permanente proteste și revolte.

În 1936, lideri militari și alți conservatori au pus în scenă o lovitură militară nereușită împotriva guvernului Frontului Popular nou ales, culminând cu trei ani de război civil. Generalul Franco a preluat controlul asupra rebelilor (naționaliștii) și a câștigat sprijinul Italiei fasciste (care a trimis trupe, arme și echipamente) și al Germaniei naziste (care a trimis avioane, echipamente de zbor, precum și tancuri, artilerie, instructori și consilieri militari). Guvernul republican a fost ajutat de Uniunea Sovietică și de aproximativ 40 000 de voluntari cu vederi liberale din Europa și din SUA, mulți văzând războiul ca o luptă împotriva autoritarismului.

Totuși, intervenția Italiei fasciste și a Germaniei naziste a influențat echilibrul și naționaliștii au câștigat constant teritoriu în nord și în sud. În 1938, naționaliștii au împărțit taberele republicane în două și, pe 5 martie 1939, guvernul a fost forțat să plece în exil. În luna următoare, generalul Franco a pus bazele unei dictaturi fasciste care a durat până la moartea sa, în 1975. Războiul a fost marcat de aproape trei ani de lupte sângeroase, rezultând aproximativ un milion de morți (600 000 în luptă), număr care a depășit mai îndelungatul Război Civil American.

Al Doilea Război Mondial

La 1 septembrie 1939, tancurile lui Hitler au pătruns în vestul Poloniei, iar, mai târziu în aceeași lună, forțe sovietice au început invazia dinspre est. Coloane de tancuri în mișcare rapidă, urmate de infanterie motorizată și valuri de puternică acoperire aeriană (tactici cunoscute sub numele de Blitzkrieg:

„război-fulger"), au permis Germaniei să cucerească țara până la 27 septembrie. La două zile după invazie, Marea Britanie și Franța și-au abandonat politicile de împăciuitorism și au declarat război Germaniei.

Apoi, Uniunea Sovietică a ocupat statele baltice și a atacat Finlanda. După un răgaz de șase luni, Germania a invadat și a cucerit Danemarca și Norvegia, în aprilie 1940, apoi a înaintat spre Olanda, Belgia și Franța. Diviziile de panzere (tancuri) germane, în goana lor spre coasta franceză a Canalului Mânecii, au întrerupt legătura între Forța Expediționară Britanică (BEF) și armatele franceze din sud. Premierul britanic Winston Churchill a ordonat evacuarea orașului Dunkerque, iar, între 26 mai și 4 iunie, au fost transferați în Marea Britanie aproximativ 338 000 de soldați britanici și francezi. Două săptămâni mai târziu, Franța s-a prăbușit și a fost ocupată de trupe germane și de guvernul colaboraționist de la Vichy, sub comanda mareșalului Pétain, fostul erou al apărării franceze de la Verdun în 1916.

După căderea Franței, Hitler a lansat bombardamente împotriva Angliei, deși invazia planificată a țării a fost amânată după ce a întâmpinat o rezistență semnificativă din partea Forțelor Aeriene Regale în timpul Bătăliei Angliei (iulie–octombrie 1940). Dar bombardarea susținută a orașelor britanice, cunoscută sub numele de Blitz, a continuat între septembrie 1940 și mai 1941, ucigând circa 40 000 de civili.

Guverne pronaziste din România, Bulgaria și Slovacia s-au alăturat Puterilor Axei, iar Hitler a cucerit Iugoslavia și Grecia înainte de a invada Rusia, în iunie 1941. După mari cuceriri teritoriale, înaintarea germană a fost blocată de apărarea sovietică a Stalingradului. Germanii au ajuns în

centrul orașului, dar un masiv contraatac sovietic i-a blocat în oraș, iar comandantul armatei germane s-a predat în ianuarie 1943. Cu aproximativ două milioane de victime militare și civile de ambele părți, înfrângerea a marcat sfârșitul înaintării Germaniei în Rusia și un punct de cotitură în război.

Finalul celui de-al Doilea Război Mondial

Un alt moment critic al războiului a avut loc la sfârșitul lui 1942, la El Alamein, pe coasta egipteană, la 240 km nord-vest de Cairo. Generalul britanic Montgomery și forțele Aliaților au obținut o victorie decisivă asupra forțelor germane și italiene comandate de Rommel, împiedicându-le să ocupe Egiptul și avansând spre canalul Suez. O lună mai târziu, forțe anglo-americane au debarcat în Maroc și Algeria și, până în luna mai 1943, ca urmare a predării forțelor Axei în Tunisia, controlau întreaga coastă a Africii de Nord.

Între timp, pe mare, submarinele germane atacaseră nave comerciale aliate în Bătălia Atlanticului, pretinzând o medie de 96 de nave pe lună în 1942. Totuși, până în 1943, radare mai bune și informații obținute prin decriptarea de către britanici a codului mașinii cu cifru germane Enigma au permis Marii Britanii să redirecționeze convoaiele departe de submarine („haita de lupi"). Informațiile Enigma, cu numele de cod „Ultra" dat de britanici, au fost cruciale și în victoriile Aliaților din Africa de Nord, Italia și Normandia.

Statele Unite, care au intrat în război de partea Aliaților după ce Japonia a bombardat Pearl Harbor în 1941, au fost de asemenea ajutate de decriptarea comunicațiilor inamice, permițând forțelor navale americane să creeze o ambuscadă și să învingă flota japoneză în bătălia din Marea Coralilor,

din mai 1942, și în bătălia de la Midway, din luna următoare. Până în 1943, SUA obținuseră supremația aeriană și maritimă în Pacific și recuceriseră mai multe teritorii ocupate de japonezi. În 1944, campaniile terestre americane și britanice recuceriseră și Filipinele, și Birmania.

În Europa, bombardamentele strategice americane și britanice asupra orașelor, zonelor militare și fabricilor germane, între mai 1942 și mai 1945, au devastat în special orașe ca Hamburg, Dresda și Berlin, rezultând între 750 000 și un milion de victime civile.

În iulie 1943, trupe aliate au cucerit Sicilia, Mussolini a fost îndepărtat de la putere, iar, în septembrie, a început o invazie a Italiei continentale. După nouă luni de acerbă rezistență germană, Aliații au ajuns la Roma.

Invazia Aliaților din Franța a început pe 6 iunie 1944 (Ziua Z), când 150 000 de soldați au debarcat pe cinci plaje din Normandia, au străpuns apărarea germană și, în cele din urmă, au eliberat Parisul pe 25 august. Ulterior, Aliații au continuat înaintarea spre Europa, înregistrând pierderi importante în Ardeni. În martie 1945, Aliații au intrat în Germania și au făcut joncțiunea cu armata sovietică. Hitler s-a sinucis pe 30 aprilie, iar pe 8 mai 1945 Aliații au acceptat predarea necondiționată a Germaniei și au declarat Ziua Victoriei în Europa.

Victorie în Japonia și Holocaustul

La trei luni după Ziua Victoriei în Europa, pe 6 și 9 august 1945, bombardiere americane au lansat bombe atomice în orașele japoneze Hiroshima și Nagasaki. Aproximativ 175 000 de civili japonezi au murit imediat, dar mulți alții au pierit

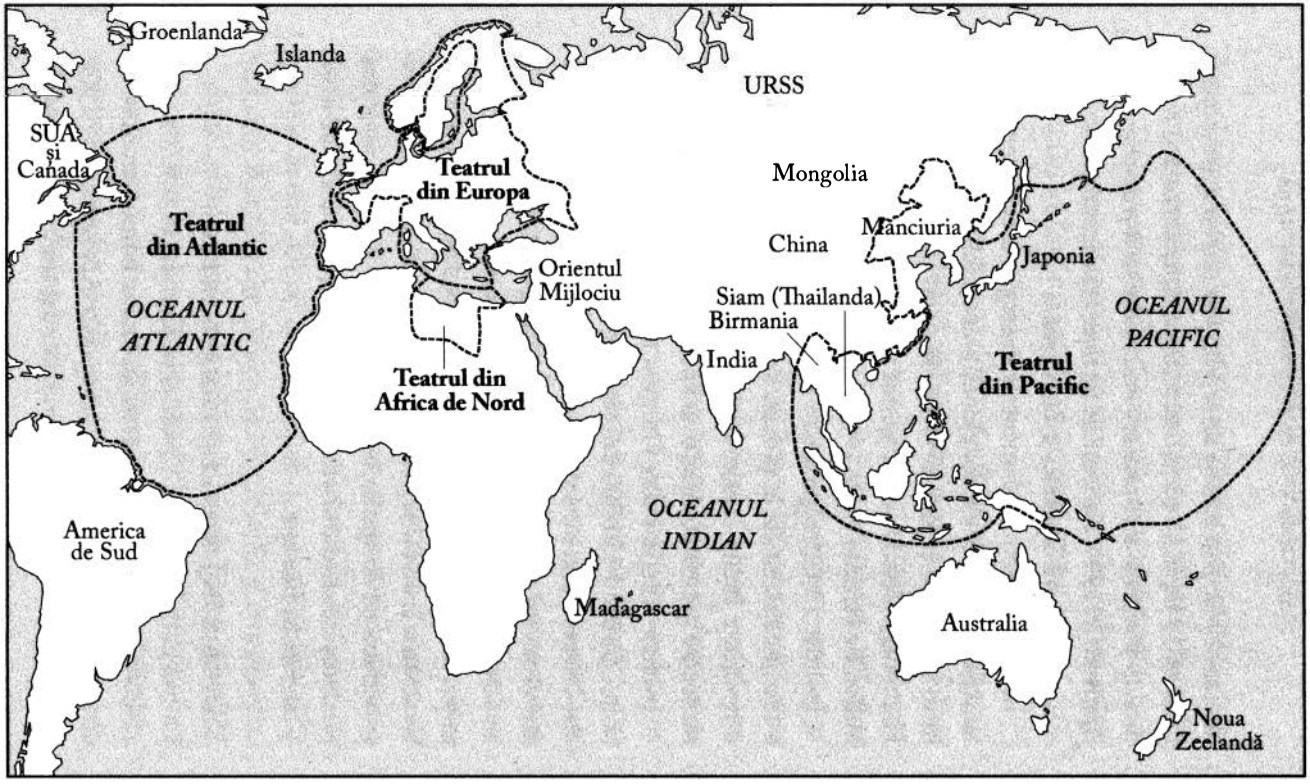

7 Principale teatre de operațiuni din al Doilea Război Mondial

mai târziu sau au suferit din cauza iradierii și arsurilor. Acest lucru, combinat cu declarația de război adresată Japoniei de Uniunea Sovietică, 14 august, a obligat Japonia să se predea.

În urma capitulării Germaniei, liderii principalelor națiuni aliate – Stalin, Truman (care îi urmase lui Roosevelt după moartea acestuia în aprilie 1945) și Churchill (mai târziu Clement Attlee, în urma înfrângerii lui Churchill și a conservatorilor la alegerile generale) – s-au întâlnit la Potsdam în iulie și august 1945. Ei au convenit asupra termenilor despăgubirilor și împărțirii Germaniei în patru zone de ocupație aliată.

În același an a fost înființată Organizația Națiunilor Unite pentru a înlocui ineficienta Ligă a Națiunilor. Scopul său a fost să asigure pacea, securitatea și cooperarea între națiunile lumii și, la Conferința de la Ialta, s-a convenit că aderarea va fi deschisă națiunilor care se alăturaseră Aliaților până în martie 1945. În iunie 1946, 50 de state membre au semnat Carta Națiunilor Unite.

Peste 50 de milioane de vieți s-au pierdut în război, iar mulți morți – cel puțin 35 de milioane – au fost civili (dintre care 20 de milioane din Uniunea Sovietică și 4,5 milioane din Polonia). Cel puțin 10 milioane – dar, mai probabil, 17 milioane – de civili au fost exterminați în mod deliberat ca urmare a politicilor ideologice naziste, inclusiv genocidul sistematic al aproximativ 6 milioane de evrei din timpul Holocaustului. Evreii din țările ocupate de naziști au fost mutați în ghetouri (60 000 au murit din cauza foametei sau a lipsurilor în ghetourile din Varșovia în 1940) sau în lagăre de muncă forțată. De asemenea, mulți civili (evrei și ne-evrei)

au fost executați în masă prin împușcare, practică ajunsă la proporții îngrozitoare pe măsură ce naziștii au avansat în Europa de Est și Rusia de vest între anii 1941 și 1942.

„Soluția finală" la „problema" evreiască, așa cum au convenit conducătorii naziști la începutul anului 1942, a venit sub forma unor tabere ale morții, dintre care șase au fost construite în Polonia în 1942. Aici, alte 1,5 milioane de evrei au fost uciși, împreună cu prizonieri de război sovietici și polonezi, oponenți politici, persoane cu dizabilități sau bolnave psihic, homosexuali și alte grupuri minoritare, transportate de pe întreg teritoriul Europei ocupat de naziști.

AMERICILE

Deceniul Furtunos, Marea Depresie și „Noua Înțelegere" a lui Roosevelt

Deceniul Furtunos (anii 1920) a marcat o perioadă de boom economic și de vibrație culturală în multe dintre orașele Americii în anii 1920.

Producția de masă a alimentat creșterea cererii de consum pe măsură ce electrocasnicele au intrat în uz general și consumul de curent electric s-a dublat. Industria automobilelor – inițiată de producătorul american de mașini Henry Ford – a cunoscut o creștere uriașă, astfel încât, până în 1930, unul din cinci americani deținea o mașină (o cifră pe care Marea Britanie a atins-o abia în anii 1960). Progresul în industria aeronautică și în construcții, apariția radioului și a televiziunii, creșterea popularității muzicii jazz și dansul alimentau o dispoziție generală pentru modernitate.

Această eră a prosperității s-a încheiat brusc cu crahul de pe Wall Street, din 1929, care a semnalat începutul Marii Depresii (Marea Criză). Băncile americane au fost forțate să solicite împrumuturi din Europa și să majoreze tarifele, iar țările lumii au fost lovite puternic, pe măsură ce comerțul internațional s-a prăbușit. În Statele Unite, scăderea prețurilor recoltelor a dus la lipsuri în zonele rurale, sute de mii de oameni au rămas fără adăpost, iar aproximativ 14 milioane nu mai aveau un loc de muncă. Pe măsură ce industria a intrat în declin, a existat o scădere a cererii de materii prime, care a afectat Africa, Orientul Îndepărtat și America de Sud.

În 1933, o cincime din băncile care existaseră în 1930 fuseseră închise, iar șomajul ajunsese la 23,6%. În acel an, noul președinte, Franklin D. Roosevelt, a promis că va reduce efectele crizei printr-o serie de reforme economice cunoscute sub numele de „New Deal" („Noua Învoială"). Reformele au inclus construirea a mii de drumuri, școli și alte clădiri publice, iar în 1935 introducerea asigurărilor sociale și a unui program pentru șomeri. Economia americană s-a îmbunătățit temporar, deși în toamna anului 1937 a înregistrat o altă criză puternică, iar criza a continuat până în 1941, dispărând în SUA doar când țara a intrat în al Doilea Război Mondial.

Dezvoltarea Americii Latine

A cincea realegere a dictatorului mexican Porfirio Díaz, care condusese ca președinte din 1877, a declanșat Revoluția Mexicană din 1910. A evoluat într-un război civil multilateral, ucigând 2–3 milioane de persoane (dintr-o populație de 14 milioane în 1910), și a durat sporadic până în 1934.

Lupta prelungită a dus la crearea Partidului Național Revoluționar în 1929, care, sub o succesiune de nume și lideri, a deținut puterea până în 2000.

În Brazilia, Marea Depresiune din anii 1930 (v. pp. 174–175) a dus la o scădere gravă a prețului uneia dintre principalele mărfuri de export, cafeaua (în 1900, Brazilia furniza 75% din necesarul mondial). Accentuarea deficitului de alimente și a tulburărilor sociale a dus la preluarea puterii de către Getúlio Vargas în 1930. Următorii 15 ani, el a condus ca dictator, deși a modernizat Brazilia prin reforme fiscale, educaționale și funciare, îmbunătățind astfel condițiile de trai pentru săraci.

În alte zone din America Latină, o serie de regimuri au devenit ostile la adresa influenței SUA în țările lor. Mari companii din SUA au obținut drepturi asupra câmpurilor petrolifere în locuri cum ar fi Peru și Mexic, exercitând o influență asupra reformei agrare și afacerilor interne. În 1924, un exilat peruvian, Victor Raúl Haya de la Torre, a fondat în Ciudad de México Alianța Populară Revoluționară Americană (APRA), cunoscută sub numele de Mișcarea Apristă, care urmărea lupta împotriva imperialismului american și unificarea indienilor americani.

În 1933, președintele peruan Luis Sánchez Cerro a fost asasinat de un susținător al APRA, ducând la conflicte între guvern și APRA, care vor dura mai mult de 50 de ani. În Mexic, președintele Lázaro Cárdenas a preluat controlul asupra proprietăților americane și puțurilor de petrol britanice, în ciuda ruperii relațiilor diplomatice și a boicotării mărfurilor mexicane. În al Doilea Război Mondial, întrucât petrolul era o marfă foarte căutată, Mexicul începe să îl exporte în Germania nazistă și în Italia fascistă.

OCEANIA

Commonwealthul Australia și dominionul Noua Zeelandă

Pe 1 ianuarie 1901, cele șase colonii ale Australiei au fost federalizate pentru a forma Commonwealthul Australia. Începe o fază de integrare și de creștere economică, iar guvernul federal planifică să dezvolte capitala națională la Canberra. Fiecare stat și-a păstrat administrația regională, deși legile federale au avut prioritate, iar guvernul era încă supus suveranității britanice (deși, de-a lungul anilor, guvernul australian a devenit tot mai independent). Populația se ridica la 3,4 milioane de persoane cu strămoși europeni, deși, până în 1930, numărul aborigenilor scăzuse la 67 000 (de la un milion înainte de 1788), iar guvernul a început să-i mute pe mulți dintre ei în rezervații mari.

În Primul Război Mondial, Australia a rămas un aliat ferm al Angliei, alăturându-se soldaților din Noua Zeelandă pentru a forma ANZAC (Corpul de Armate al Australiei și Noii Zeelande). Țara a fost grav afectată de Marea Depresie, mulți australieni suferind de sărăcie extremă, dar economia și-a revenit rapid.

În 1907, Noua Zeelandă și-a asumat statutul de dominion autonom în cadrul Imperiului Britanic (după ce a refuzat în 1901 să se alăture noului Commonwealth Australia), iar, până în anii 1920, era în mare măsură autonomă.

Marea Depresie a afectat grav economia Noii Zeelande, iar urmările sociale au dus la alegerea în 1935 a primului guvern laburist, care a introdus o stare de bunăstare generală.

De asemenea, noul guvern a susținut că maorii ar trebui să aibă drepturi egale în materie de locuințe și beneficii sociale. Cu toate acestea, în al Doilea Război Mondial, maorii au fost exceptați de la recrutare, deși s-au oferit voluntari în număr mare (aproximativ 17 000 au luat parte la război). În 1947, Noua Zeelandă a primit independența deplină.

BIBLIOGRAFIE

Ansary, Tamim, *Destiny Disrupted: A History of the World through Islamic Eyes*, PublicAffairs, 2010

Brazier, Chris, *The No-Nonsense Guide to World History*, ediția a doua revizuită, New Internationalist, 2006

Davies, Norman, *Europe: A History*, ediție nouă, Pimlico, 1997

Encyclopaedia Britannica (ediție online: http://www.britannica.com/)

Gombrich, E.H., *A Little History of the World*, Yale University Press, 2008

Grant, Neil, *Oxford Children's History of the World*, ediție nouă, Oxford University Press, 2006

Haywood, John, *The Ancient World: A Complete Guide to History's Great Civilizations from Egypt to the Roman Republic*, Quercus, 2010

Keen, Maurice, *The Pelican History of Medieval Europe*, Penguin, 1969

Kinder, Hermann și Hilgemann, Werner, *The Penguin Atlas of World History*, vol. 1, *From Prehistory to the Eve of the French Revolution*, ediție revizuită, Penguin, 2004; vol. 2, *From the French Revolution to the Present*, Penguin, 2004

Roberts, J.M., *The Hutchinson History of the World*, Helicon, 1992

Somerset Fry, Plantagenet, *History of the World: From the Ancient Egyptians to the Asian Tsunami – the Ultimate Guide to the History of the World*, Dorling Kindersley, 2007

Townson, Duncan (ed.), *The New Penguin Dictionary of Modern History 1789–1945*, Penguin, 1994

Wright, Edmund și Law, Jonathan (ed.), *Oxford Dictionary of World History*, ediția a doua, Oxford University Press, 2006

INDICE

Abbas I 84
Abisinia *vezi* Ethiopia
aborigeni 99, 142, 177
Abu-Bakr 53
Acra 80
Actium, bătălia de la 46
Adena 50
Afghanistan 11, 38, 58, 59, 87, 88, 92, 117–119
Africa 19, 45, 74, 75–77, 112–113, 158
  europeni explorează 112–113
  fier şi argint 35
  islamul se extinde în Africa de Nord, 53, 60
  Iustinian cucereşte Africa de Nord 60
  „Lupta pentru" 114–115, 145
  primele societăţi agrare 12
  rebeliuni 145–146
  sclavi, *vezi* sclavie
Africa de Sud 115, 116, 146
  şi Primul Război Mondial 158
agricultură 48, 49, 130
  Africa timpurie 12
  America timpurie 26, 50
Ahemenes, rege 28
Ahemenizi 28–29
Akbar 92
Aksum 35, 51
al Doilea Război Mondial 149, 152, 166, 168–174, 175, 176, 178
Al-Andalus 75–76
Al-Azhar, moschee 55
al-Din, Safi 83
al-Mahdi, Abdullah 54
al-Mamun 54
al-Raşid, Harun 54
Alaska 139
Alexandria 44
Alexandru al III-lea al Macedoniei („cel Mare") 14, 19, 20, 29, 32, 38, 44–45
Alfonso al VI-lea al Spaniei 74
Alfonso al XIII-lea al Spaniei 167
Alfred, rege 65
Algeria 55, 74, 82, 170
Alp Arslan 78
America Centrală 26, 138
America de Nord 50, 66, 100, 126
  aşezări europene 101, 106–108
  expansiune 139–140
  migrare în masă spre 134–135, 140
  sclavi, *vezi* sclavie
  vezi şi Canada; Statele Unite
America, colonii britanice 100
amoriţi 12
Anastasius 59–60
Anatolia 17, 25, 44, 45, 48
angli 61
Anglia 61, 65, 135
  război civil 101
  şi sclavi 78
  vezi şi Marea Britanie
Angola 115
Antiohia 44
Anzi, munţi 27, 70, 106
arabi 31, 32, 36, 39, 51, 64, 77
  în Palestina 148–149
  şi islam *vezi* islam
  şi numere 54, 80–81
  şi sclavi 78, 114
Ardashir I 30
Argentina 104, 134
  independenţă 139
Argos 30
arieni (indo-europeni) 21–22
arme:
  arc lung 96
  bronz 17, 23
  fier 17
  inovaţii asiriene 18
  maşini de asediu 18
  nave de luptă 155
  praf de puşcă 86

Armenia 30, 31, 79, 86, 88, 135
Ashanti 111–112, 115
Ashikaga, şogunat 85
Ashoka 38, 39
Asia Mică 17, 25, 79, 81
  Timur Lenk invadează 88
Asiria 14, 16, 18–19, 43
  Cyrus capturează 28
  Israel luat de 32
  vezi şi Siria
Assur 18
Assurbanipal, rege 18
Atahualpa 105
Atena 29, 43–44
Attila 61
Attlee, Clement 173
Augustus/Octavian 46
Australia 109, 134, 135, 142–143, 177
  şi al Doilea Război Mondial 158, 177
  transport 142-143
Austria 48, 83, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 161
  anexarea lui Hitler 168
  şi sufragiul femeilor 163
  şi Tripla Alianţă 155
Austro-Ungaria 136, 156, 158
avari 64
Axa Berlin–Roma 167
az-Zallaqah, bătălia de la 74
Azerbaidjan 83
azteci 73, 102–104

Babilon/Babilonia 12, 14, 16, 17, 18, 19, 28, 32
Babur 88, 92
Bagdad 53, 56, 78, 84, 88, 158
Balcani 81, 135, 147, 156
Bantu 52, 77
Bătălia Nilului, 129
Beijing 86, 91, 122, 150, 152
Belgia 130, 135, 163
  şi al Doilea Război Mondial 169
  şi Primul Război Mondial 156
Bengal 121
Benin 76, 111
berberi 55, 74, 75
Berot 19
Biblia 32, 33, 98
  vezi şi creştinism
Birmania 38, 171
Bismarck, Otto von 136, 155
Bizanţ 147
  centre comerciale greceşti 43
Bolívar, Simón 138
Bolivia 70, 104
Bonaparte, Joseph 138
Bonaparte, Napoleon 125, 129–130
Bosnia şi Herţegovina 147
Brazilia 101, 106, 114, 134, 139, 176
Brest-Litovsk, Tratatul de la 164
Bruce, James 112
Bruges 95
budism 37–38
bulgari 135
Bulgaria 147, 156, 160–161, 169
Burton, Sir Richard 113
Byblos 19

Cabot, John 106
cadran solar, inventare 40
Caesar, Iulius 46
Caillé, René 113
Cairo 55
Calais 97
Calcutta 119, 121
Caldeea 16, 18
California, Goana după Aur 139
Calvin, Jean 99
Canaan 17, 31
Canada 101, 106–107, 126, 134, 135
Cannae 36
Canton 122
Cape Town 101
Capul Bunei Speranţe 116, 146
Cárdenas, Lázaro 176
Carol I 101
Carol al II-lea 102
Carol al V-lea al Franţei 96

Carol cel Mare (Charlemagne) 64, 65
Carrhae, bătălia de la 30
Cartagina 20, 35, 36, 45
cartişti 132
Caşmir 38
Caucaz 83, 117
Cavour, conte 135
căi ferate 124, 131
Cehoslovacia 136, 161
Celţi 47–48
Cerro Colorado 49
Cerro, Luis Sánchez 176
Ceylon (Sri Lanka) 38
Chang-an 56, 57, 58
Champlain, Samuel de 107
Chandragupta I 39
Chandragupta Maurya 38
Chavín, civilizaţie 27, 49
Chichén Itzá 73
Chichimec 73
Chile 104, 138
China 22–23, 40–41, 54, 56–57, 58, 77, 91–92, 118–119
  budism 38, 56
  civilizaţie timpurie 22–25
  comerţ Roma şi India cu 38
  influenţă asupra Japoniei 57
  islam 53
  Marele Zid 40
  Oraşul Interzis 91
  primul imperiu unit 40
  Războaiele Opiului 121–122
  război civil 152–153
  revoluţie 151, 152
  şi Moartea Neagră 90
  şi Războaiele Sino-Japoneze 124, 151, 152, 153
  vezi şi dinastii individuale
Churchill, Winston 169, 173
Cipru 19, 24, 25, 53, 83
Cirus al II-lea („cel Mare") 16, 28
Ciudad de México 69, 103, 176
Claudius, împărat 46
Cleopatra, regină 46
Clive, Robert 119
Clontarf, bătălia de la 66
Clovis 64
Columb, Cristofor 100, 105
comerţ 100–101
comerţ, creştere 95–96
Compania Golfului Hudson 101
Compania Indiilor de Est 100, 119, 121
Compania Olandeză a Indiilor de Est 101
conchistadori 71, 72, 105–106
Conciliul de la Constantinopol 34
Conciliul de la Trent 99
confucianism 23, 41, 118
Congo 115
Congresul Naţional African 146
Constantin I 34, 47, 59
Constantinopol 34, 47, 53, 59
  arabii asediază 60
  cucerire otomană 81
  slavii asediază 66
  şi cruciadele 80
  şi Marea Schismă 68-9
  vikingii ajung la 66
Contrareforma 98–100
Cook, căpitan James 142, 143
Coran 52
Córdoba 53, 74
Coreea 38, 40, 41, 56, 92, 124
  Japonia invadează 85, 151
Corint 43
Cortés, Hernán 105
creştinism:
  catolicism 69, 98–99, 101
  Constantin îmbrăţişează 33–34, 59
  creştere 61–62
  Marea Schismă 68–69
  naştere 33–34
  ortodox, în Rusia 67
  protestantism 98–99
  zoroastrismul influenţează 29
  vezi şi Biblia
Creta 19, 23, 24, 25
Crimeea 90, 133, 134
Cromwell, Oliver 101
cruciade 55, 65, 79–80, 95

Ctesiphon 30, 31
Cuba 105, 114, 138
Custer, locotenent-colonel George 140
Cuzco 104, 105

da Vinci, Leonardo 98
Damasc 18, 53, 88, 158
Dampier, William 110
Danelaw 65
Danemarca 99, 132
  și al Doilea Război Mondial 169
  și Primul Război Mondial 158
Danzig 95
Darius I 28–29, 30
Darius al III-lea 44
David, rege 31
Decius, împărat 33
Declarația Balfour 148
Delhi 88, 92, 93, 118, 154
democrație, prima a lumii 43
dervișI 115, 145
Descartes, René 127
Dias, Bartolomeu 78
Díaz, Porfirio 175
Dido, regină 35
dinastia arsacidă 29, 30
dinastia manciuriană *vezi* dinastia Qing
dinastia Marindi 75
dinastia merovingiană 64
Diocleția n, împăratul 33, 47
Domesday Book 94
Drepturile Omului 102
Drumul Mătăsii 29, 40, 46, 56, 87
drumuri:
  Asiria 18
  creștere, în Marea Britanie 131
  incași 104
  romane 45, 46
Dublin 65–66
Dunkerque 169

Ecaterina cea Mare 125, 127
Ecuador 104
Eduard al III-lea 96
Eduard, Prințul Negru 96
Efes 29
Egipt 17, 28, 44–45, 129, 145, 147
  Alexandru al III-lea invadează 44
  centre comerciale grecești 43
  declin lent 14
  Fatimizii cuceresc 55
  Gizeh 13
  influență 34
  islam 53
  Regatul de Mijloc 13
  Regatul Nou 14
  Regatul Vechi 12–13
  Sfinxul 13
  și al Doilea Război Mondial 171
  și otomanii 81
  unificare 13
  Valea Regilor 14
El Salvador 26
elamiți 12
Elisabeta I 107
Elveția 99, 132, 156, 163
Engels, Friedrich 132
Enigma, mașină de codat 170
Epoca Fierului 17, 48
Epoca Vedică 21–22
Erasmus, Desiderius 98
Eritreea 166
Esfahan 84
Ethiopia 51, 112, 115, 145, 146, 147, 159, 166
etrusci 41–42, 45, 63
Evans, Arthur 24
evrei 31–32
  diaspora 32
  persecuție nazistă 149, 167, 173–174
  ruși 135
  și Iisus 33
  Tora 32
  vezi și Israel; sionism

Fatima 54
Fenicia 19–20, 35
feudalism 93–94

Fiji 144
Filip al II-lea al Franței 80
Filip al II-lea al Macedoniei 44
Filip al II-lea al Spaniei 99–100
Filip al V-lea al Spaniei 125, 126
Filip al VI-lea al Franței 96
Filipine 109, 139, 171
Finlanda 125, 162, 169
Florența 95
Ford, Henry 174
Franco, general Francisco 166, 168
Franklin, Benjamin 127
Franța 61, 64–65, 126
  America de Nord, Caraibe, Teritoriile indiene 101, 106–107
  armatele arabe intră 64
  celții avansează 47–48
  colonii, *vezi țări individuale*
  islam 53
  în India 119–121
  în Războiul Franco-Prusac 137
  războiul protestant-catolic în 99
  Războiul Reginei Anna 126
  revoluție 127, 128–129
  și al Doilea Război Mondial 169, 171
  și cruciade 80
  și Primul Război Mondial 156–157, 158, 160–161
  și sclavi 78
  și Tripla Antantă 155
  și votul femeilor 163
  vezi și Imperiul Franc
Franz Ferdinand, arhiduce 156
Frederic cel Mare 126, 127
Frederic I Barbarossa 80
Fujiwara, clan 58

gali 47, 61
Galileea 32, 33
Gallia 46, 61, 62, 64
Gallipoli 158
Gama, Vasco da 78
Gambia 112
Gandhi, Mohandas 153–154
Garibaldi, Giuseppe 136
Genghis Han 86–88, 92
Genova 82, 95
Gent 95
George al III-lea 137
Georgia 88
Germania 61, 95, 115, 126, 131, 144, 169
  creștere a dominației 136
  creștinismul se răspândește 62
  industrie 131
  în Africa 145–146
  nazism 166–167
  și al Doilea Război Mondial 168–174
  și cruciade 80
  și Primul Război Mondial 155, 156–160
  și Tripla Alianță 155
  și votul femeilor 163
Gettysburg, bătălia de la 141
Ghana 111
Ghazna 58
Gibraltar 65
Gobind Rai, Guru 93
goți 60–61
Grant, general Ulysses S. 141
Grecia 25, 42-43, 45, 54, 133, 147, 161
  clasică 25, 43
  comerț cu celții 48
  conflictul Cartaginei cu 35
  etruscii izgoniți din centrul Peninsulei Italice de 42
  Filip al II-lea cucerește 44
  influență 42
  orașe-stat 43, 45
  și războaiele persane (medice) 29
  și Războiul Peloponesiac 43–44
  și sclavi 78
  Xerxes invadează 29
Grecia Mare (Magna Graecia) 42
Grigore cel Mare 62
gripă spaniolă 161–162
Groenlanda 66
Guam 109, 139

Guanghzhou 152
Guatemala 70–71
Gutenberg, Johannes 98, 99
Guyana Franceză 134

Hadrian, împărat 47
Haile Selassie, împărat 147
Hamburg 95, 171
Hammurabi, rege 14, 16
Han, dinastie 40–41
Hankou 152
Hannibal 36, 45
Harold al II-lea 94
Hassan, Muhammad Abdullah 145
Hastings, bătălia de la 94
Hatshepsut 14
Hattusili I 17
Hattuşa 17
Hawaii 109, 139, 142, 144
Haya de la Torre, Victor Rául 176
hârtie, inventare 40, 54
Heian 58
Henric al V-lea 96
Henric al VIII-lea 99
Hideyoshi Toyotomi 85–86
Hindenburg, Paul von 167
hinduism 21, 93
  budism înlocuit cu 38, 39
  sistem de caste 22
Hiram, rege 31
Hiroshima 152, 171
hitiţi 16–17
  colaps al puterii 17, 26, 41
Hitler, Adolf 166–167, 168–169, 171
Holocaust 173–174
Hong Kong 122
Honshu 57
huaca 49
Huari 69, 70
Hume, David 127
Huna 39
Hungwu 91
huni 31, 56, 60, 61
Husein 117

Iacob I 101, 107
Iacob al II-lea, 101
Ierusalim 31–32, 79, 80, 148, 149, 158
Ieyasu Tokugawa 86
Ife 76
Iisus 32, 33
Iluminism 126–127, 137, 138
Imperiul (Ţaratul) Bulgar 66–67
Imperiul Almohad 74–75
Imperiul Almoravid 74
Imperiul Bizantin 31, 54, 5960, 82
  Cartagina încorporată în 36
  începutul 47
  sfârşitul 81
Imperiul Franc 63–64
  şi sclavi 78
Imperiul Ghana 51, 74, 75
Imperiul Ghaznavid 58–59, 78
Imperiul Gupta 38–39
Imperiul Kushana 39
Imperiul Maurya 38
Imperiul Mogul 88, 92–93, 117, 118, 119
Imperiul Mongol 75, 86–87, 88, 95
Imperiul Otoman 60, 81–83, 117, 133–134, 135
  dizolvare 147–148
Imperiul Rozvi 77
Imperiul Safavid 81, 83, 117
Imperiul Sassanid 30–31, 32, 39, 47, 53
Imperiul Seleucid 29
Imperiul Songhai 75–76
incaşi 104–105
Ind 19, 20–21, 29, 37
India 38–39, 54, 56, 78, 116
  Alexandru al III-lea invadează 44
  britanici şi francezi în 119–121
  comerţ cu Roma şi China 38
  epoca de aur 39
  Genghis Han cucereşte 87
  independenţă 153–154
  invadatori arieni 21–22
  islam 53
  împărţire 154

Mahomed atacă 58
portughezi 78
revolte în 121
sălbăticie mongolă în 88
și gripă spaniolă 162
Taj Mahal 93
Indiile de Vest 100, 101
Indochina Franceză 152
Indonezia 109, 162
Insula Man (Isle of Man) 48
inuiți 106
Ioan al III-lea 83
Ioana d'Arc 97
Iordania 55, 148, 161
Irak 11, 53, 83, 88, 90, 118, 148, 158
Iran 28, 29, 30, 83, 90, 118
Irlanda 48, 94, 132, 135
creștinismul prinde rădăcini 61–62
islam 32, 52–53, 147
Califatul Abbasid 53–54
Califatul Ayyubid 55
Califatul Fatimid 54–55
naștere 52–53
răspândire 53–54
șiiți *vs.* sunniți 54–55, 87
vârsta de aur a 54
zoroastrism influențe 29
vezi și imperii individuale
Islanda 66
Ismail I 83–84
Israel 19
Asiria cucerește 32
Canaan 17
cele zece triburi pierdute ale 18
formare 149
vezi și evrei
Istanbul 59, 81
Italia 25, 115, 129, 130, 168
austriecii alungați din 135–136
celții avansează în 48
etruscii în 41, 45
fascism 165–166, 168
francii intră 61
hunii jefuiesc 60–61
Iustinian cucerește părți din 60
longobarzii alungați din 64
Renașterea 97
Roma îi învinge pe coloniști în 45
și al Doilea Război Mondial 158
și cruciade 80
și Primul Război Mondial 158
și Tripla Alianță 155
Itzcoatl 103
Iuda 32
iudaism 29, 32
Iugoslavia 161, 169
Iustinian I 60
Iutlanda 61, 158
iuți 61
Ivan al V-lea 124

Jackson, general „Stonewall" 141
Jahan Șah 92, 93
Jamaica 147
Jamestown 107
Janszoon, Willem 110
Japonia 41, 56, 85–86
budism în 38, 57
clanul Yamato 57
creștere 151-2
reformele Taika 57–58
Restaurația Meiji 123–124
și al Doilea Război Mondial 170–173
și Primul Război Mondial 156, 158
șoguni 85, 123
Jefferson, Thomas 127
Jiangxi 153

Kabul 92, 117
Kammu 58
Kangxi 118
kassiți 16
Kemal, general Mustafa 148
Khosrau I 31
Kiev 95
Knut, rege 64
Kotoku, împărat 57
Kubilai Han 87, 91

Kumasi 112
Kurdistan 84
kuşiţi 9, 14, 34–35, 51
Kyoto 57, 58, 123

La Tène 48
Lahore 59, 118
Lawrence, T.E. 158
Lee, general Robert E. 141
Lenin, Vladimir Ilici 164
Leon al III-lea, papă 64
Leon al IX-lea 68
Lepanto, bătălia de la 82, 100
Letonia 125
Liban 19, 55, 90
Libia 55, 74, 147
Liga Hanseatică 95
Liga Naţiunilor 161, 173
limbă:
  aztecă 103
  celtă 48
  hindu 21
  japoneză 58
  maya 71–72
  nativi americani 103
  sanscrită 21
  slavă 66, 67
  urdu 93
Lincoln, Abraham 140, 141
Little Bighorn, bătălia de la 140
Livingstone, David 113
longobarzi 61, 64
Louisiana 107, 139
Lübeck 95
Ludovic al XIV-lea 101–102, 107
Ludovic al XV-lea 128
Ludovic al XVI-lea 128, 129
Lusitania 160
Luther, Martin 98

MacAlpin, rege Kenneth 65
Macedonia 29, 44, 45
Madinka 75
Madras 119, 121
Magellan, Fernando 100, 109
maghiari 66–67
Maghreb 55
Mahmud 58–59
Mahomed, profet 52–53
Maji Maji, rebeliune 146
Malacca 109
Mali 51, 75–76
Manciuria 92, 119, 150, 172
Manifestul Partidului Comunist 132
Mao Zedong 153
maori 178
Maraton, bătălia de pe 29, 43
Marc Antoniu 46
Marea Britanie:
  celţii avansează în 47
  Claudius cucereşte 47
  coloniile şi imperiul, *vezi ţări individuale*
  creştinismul se răspândeşte în 62
  în coaliţia împotriva Franţei 129–130
  raiduri vikinge 65
  şi al Doilea Război Mondial 169, 170–171
  şi comerţul cu sclavi, *vezi* sclavie
  şi expansiunea Rusiei 133
  şi Primul Război Mondial 156, 161–162
  şi Revoluţia Americană 136–137
  şi Tripla Antantă 155
  şi unirea cu Scoţia 126
  şi votul femeilor 162–163
  vezi şi Anglia; Scoţia; Ţara Galilor
Marea Depresie (Marea Criză) 174–175, 177
Marea Schismă 68–69
Marele Război Nordic 125
Marele Zimbabwe 76–77
Maria a II-a 102
Maria Antoaneta 128
Marna, bătălia de pe 156
Maroc 55, 74, 75, 115, 170
Marrakech 74
Marşul cel Lung 153
Martel, Carol 53, 64
Marx, Karl 132

matematici:
sistem zecimal, Gupta 39
și Pitagora 43
tabla înmulțirii, dinastia Zhou 23
trigonometrie, islam 54
mauri 109, 143
Mauritania 51
Mawr, rege Rhodri 65
mayași 26, 70–73, 103
Mayflower 108
Mecca 52, 53, 55
Medes 18, 28
Medina 52, 53, 55
Meiji 86, 123
Memfis 34
Meroe 34–35
Mesopotamia 11, 14, 16, 18, 31, 87, 158
Metternich, prinț von 130
Mexic 50, 69, 70, 71, 72–73, 102–103, 105, 106, 139
independență 139
revoluție 175
micenieni 24, 25, 42
migrații barbare 59, 60–61, 64
Mihail I Cerularius 68
Ming, dinastie 87, 88, 91–92
minoici 23–24
Mitridate I 29–30
Mitridate al II-lea 30
Mixcóatl 72
Moartea Neagră 86, 90-91, 94, 96, 106
Moche 49
Mogollon 50
Mongolia 119
Monte Albán 50
Montezuma al II-lea 103, 105
Montgomery, general Bernard 170
Mosul 84
Mozambic 115
Mumbai (Bombay) 119
Muntenegru 147
Mursili I 17
Mussolini, Benito 165-166, 167, 171
Mutsuhito, împărat 123
Nadir, șah 9, 84, 117, 119
Nagasaki 152, 171
Namibia 145
Nanak, Guru 93
Nanda 38
Nanjing 91, 122, 152
Napoleon al III-lea 136–137
Napoleon I *vezi* Bonaparte
Nara 57
Natal 118, 148
nativi americani 103, 106, 108, 140
Nazaret 148
Nelson, Horatio 129
New Mexico 50, 139
Newton, Isaac 127
Nicolae al II-lea al Rusiei 164
Nigeria 52, 76, 111
Nightingale, Florence 134
Nil, vale 12
Ninive 18
Nobunaga Oda 85
Normandia 66, 170, 171
normanzi 66, 80, 94
Norvegia 162, 169
Noua Anglie 100, 107
Noua Caledonie 134
Noua Franță 106–107, 126
Noua Spanie 106
Noua Zeelandă 109, 142, 143, 162, 177–178
și al Doilea Război Mondial 178
și Primul Război Mondial 158, 177
Nubia 13, 14, 34

O mie și una de nopți 54
O'Higgins, Bernardo 138
Oaxaca 50
olmeci 26, 69
Oman 117
Omar, calif 53
Omeiazi, dinastie 53
Organizația Națiunilor Unite 149, 173
Ormuz 84
ostrogoți 61, 63

Otto I 67
Oyo 111

Pachacuti Inca Yupanqui 104
Paine, Thomas 127, 137
Pakistan 9, 11, 20, 38, 117, 154
Palestina 14, 16, 28, 78, 79–80, 148–149, 161
  Alexandru al III-lea ia 32
  control musulman 32
  islamul ajunge în 55
  unificare 31
Pankhurst, Emmeline 163
Paracas 49
Park, Mungo 112
Partida de Ceai de la Boston 137
parți 19, 29–30, 45, 46
Pearl Harbor 152, 170
Pedro I al Braziliei 139
Peninsula Iberică 130
Persia 14, 18, 28, 43, 46, 54, 56, 58, 83–84, 117
  Abbas unește 84
  Alexandru al III-lea invadează 44
  Asiria condusă de 19
  Babilonul invadat de 16
  Egiptul cucerit de 14
  Genghis Han cucerește 86
  islamul ajunge în 53, 60
  sălbăticia mongolă în 86–87
  și otomani 82
  și războaiele persane 29
  vezi și imperii individuale
Peru 27, 49, 70, 104, 106, 139, 176
Pétain, mareșal Philippe 169
Petru I („cel Mare") 124–125
Phraates al III-lea 30
Pilat din Pont 33
Pisa 95
Piye, rege 34
Pizarro, Francisco 105
Polo, Marco 87
Polonia 86, 125, 130, 161
  și al Doilea Război Mondial 168, 173
  și Primul Război Mondial 157
  votul femeilor 163
„popoarele mării" 26
Portugalia 78, 100–101, 109, 115, 130
Potsdam, Conferința de la 173
Primul Război Mondial 136, 148, 151, 154, 156-161, 163, 164, 177
Provinciile Unite ale Olandei 129
Prusia 125–126, 127, 128, 136
Ptolemeu 45
Puerto Rico 138, 139
Punjab 39, 59, 93
puritani 101, 108
Puyi 151, 152

Qadesh 17
Qianlong 119
Qin, dinastie 40
Qing, dinastie 92, 118–119, 121–123, 150, 151
Québec 107

Raleigh, Walter 107
Ramses al II-lea 17
Ramses al III-lea 14
războaie persane 29
războaie romano-parte 30
războaie sino-japoneze 124, 151, 152, 153
Războaiele Castorului 107
războaiele hispano-americane de independență 138–139
războaiele napoleoniene 129
Războaiele Opiului 121
războaiele punice 35–36, 45
războaiele revoluționare franceze 129
Războiul Austro-Prusac 136
Războiul Civil American 114, 140–141
Războiul de 100 de Ani 96–97
Războiul de 30 de Ani 99, 102, 125
Războiul de Șapte Ani 107, 126
Războiul Italo-Turc 147
Războiul Peninsular 138
Războiul Reginei Anna 126
Războiul Ruso-Turc 133

Războiul Sino-Japonez 124, 150, 163
Războiul Succesiunii Spaniole 125–126
Reforma 98–99
Renașterea 97–98
Renașterea Carolingiană 65
Revolta boxerilor 150
Revoluția Americană 136–137
Revoluția Glorioasă 102
Revoluția Industrială 121, 130–131, 132
Rhodes, Cecil 116
Richard I 80
Robespierre, Maximilien 129
Rodos 28
Roma 172
  celții jefuiesc 47
  fondare 41, 42
  imperiul 46–47
  Imperiul de Răsărit, *vezi* Imperiul Bizantin
  jefuire 60–61
  republica 45–46
  și Marea Schismă 68–69
romani:
  Asiria condusă de 19
  comerț cu India și China 38
  creștinism 34, 59
  Egiptul este cucerit 14
  Hannibal 36
  războaiele punice 35
  Sassanizi 31
  și bătălia de la Carrhae 30
România 61, 67, 135, 147, 156
Rommel, general Erwin 170
Romulus 42
Romulus Augustulus, împărat 47
Roosevelt, Franklin D. 173, 175
Rousseau, Jean-Jacques 127
Rusia 66, 67, 86, 117, 125–127, 133–134
  creștere 124–125
  creștinismul se extinde 62
  evrei 135
  Napoleon atacă 130
  revoluție 163–164
  SUA cumpără Alaska de la 139
  și al Doilea Război Mondial 168-169
  și Primul Război Mondial 156, 157, 164
  și Tripla Înțelegere 155
  și votul femeilor 162
  vezi și Uniunea Sovietică

Saladin 55, 80
samniți 45
Samoa 109, 144
San Martín, José de 138–139
Sargon din Akkad 12
Sargon al II-lea 18
saxoni 61
sclavie / comerț cu sclavi 36, 43, 67, 76, 77–78, 106, 108, 111, 112
  abolire 91, 113–114, 115, 116, 140
Scoția 48, 62, 65, 94, 126, 135
  vezi și Marea Britanie
scriere:
  chineză 22–23
  cuneiformă 11–12, 17, 18
  din Ind 21
  etrusci 41
  feniciană 43
  greacă 25, 41, 43
  hieroglife 13, 71-72, 103
  kușiți 35
  Linear A 24
  maya 71–72
  minoici, convertită în formă de greacă 25
  numere arabe 39, 54, 80–81
  pe carapace de țestoase 22–23
  pictografică 103
  slavi 67
  și tiparul mobil 56
Seacole, Maria 134
Sebüktegin 58
seismograf„ inventare 40
Seleucos 38, 45
Selim I („cel Crud") 81, 84
Serbia 136, 147, 156, 161
Sevilla 74
Sfântul Imperiu Roman 64–65, 99
Shaanxi 152, 153

Shabaka, rege 34
Shaka 116
Shang, dinastie 22–23
Shanghai 122, 152
Shapur I 31
Sherman, general William 141
Shinto 57
Shona 77
Sicilia 25, 35, 55, 136, 166, 171
  centre comerciale grecești 43
  conducere islamică 53
Sidon 19
sikhism 92–93
sionism 148–149
Siracusa, centre comerciale grecești în 43
Siraj ud Daula 121
Siria 12, 14, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 31, 44–45, 53, 55, 78, 80, 81, 88, 90, 148, 158, 161
  centru islamic 53
  și otomani 81
  vezi și Asiria
slavi 64, 66–67
Smith, Adam 127
Soliman 81–82
Somalia 145, 166
Song, dinastie 57, 87
Sonni'Ali 76
Spania 35–36, 125, 126, 129, 130, 166
  armate arabe intră 64
  celții avansează în 48
  islamul ajunge în 60
  război civil 167–168
  vezi și conchistadori
Sparta 43–44
Speke, John Hanning 113
Sri Lanka 38 *vezi și* Ceylon
Stalin, Iosif 164–165, 173
state baltice 169
Statele Unite ale Americii 102, 114, 127, 137, 139–141, 144, 160
  „Noua Învoială" (New Deal) 174–175
  și al Doilea Război Mondial 170-173
  și gripa spaniolă 161–162
  și Primul Război Mondial 156, 160–161
  și votul femeilor 162
  vezi și America de Nord
Statul Liber Orange 116, 146
Stephenson, George 131
Sudan 34, 145
Suedia 99, 125, 126
Sui, dinastie 56, 57
Sumer/Sumeria 11–12, 16
Sun Diata 75
Sun Iat-sen 151
Suppiluliumas, rege 17
Susa 29
Suyra 22
swahili 52, 76–77, 91, 146

Tahiti 109, 142, 144
Tahmasp al II-lea 117
Taiping, rebeliune 119, 121–122, 150
Taishi, Shotoku 57
Taiwan 119, 124, 151
Tamerlan (Timur Lenk) 88, 92
Tang, dinastie 9, 56–57, 58, 78
Tannenberg, bătălia de la 157
Tanzania 146
Tarquinius Superbus 42
Tasman, Abel 109
Tasmania 109, 142
Teba 43
Templul din Ierusalim 28
Tenochtitlán 103–104, 105
Teodosie al II-lea 59–60
Teotihuacán 69–70, 71, 72, 73
Thailanda 38
Tiahuanaco 69-70
Tianjin, Tratatul de la 122
Tibet 56, 57, 119, 150
Tikal 70
Timor 109
Timurizi, dinastie 88
tipărituri 56, 98, 127
Tir 19, 20, 31, 35, 44
Togoland 158
Tokyo 86, 123
Tollan 72–73
tolteci 70, 72–73

Tonga 109, 144
Topiltzina 72, 73
Tora 32
vezi și iudaism
Traian 46
Transvaal 116, 146
Tratatul de la Paris 137
Tratatul de la Sèvres 148
Tratatul Oregon 139
Truman, Harry S. 173
Tu'i Kanokupolu 144
Tughril Beg 78
Tunis 36, 147
Tunisia 20, 35, 54, 55, 74, 170
turci otomani 60, 79–81, 125, 133, 158
Turcia 16, 17, 19, 28, 29, 90, 133, 147–148, 158
nordul Chinei invadat de 56
și Primul Război Mondial 160, 161
vezi și Imperiul Otoman
turci selgiucizi 59, 78–79, 81
Turkistan 119
Turre, Mohammed 76
Tutankhamon 14
Țara Galilor 48, 62, 65, 94
vezi și Marea Britanie
Țările de Jos/Olanda 99, 109, 125, 130
și Africa de Sud 78, 116
și al Doilea Război Mondial 169
și sclavi 78

Ucraina 165
Ugarit 19
umanism 97
Ungaria 67, 81, 86, 132, 161
Uniunea Sovietică 163–165, 168, 169, 173
vezi și Rusia
Ur 11, 12
Urban al II-lea, papă 79
Utrecht, Tratatul de la 126
uzbeci 84

Valea Regilor 14
Valerian, împărat 31, 47
vandali 60, 61
Vargas, Getúlio 176
Vede 21, 22
Veneția 82, 83, 95
Venezuela 138
Verdun, bătălia de la 157, 169
Versailles, Tratatul de la 161, 166, 167
Vicksburg, bătălia de la 141
Victoria, cascadă 113
Victoria, regină 113, 121
Viena, Congresul de la 130, 135
Vietnam 40, 41
vikingi 65–66, 67, 106
și sclavi 78
Virginia 100, 107, 137, 141
Vishnu 22
vizigoți 53, 61
Vladimir, prinț (cneaz) 67
Voltaire 127
vot 132, 146
femei 162–163

Wall Street, crahul de pe 9, 167, 174–175
Washington, George 137
Waterloo, bătălia de la 130
Watt, James 131
Wilhelm I („Cuceritorul") 94
Wilhelm I al Germaniei 136
William al III-lea 102
Wuchang, revoltă 15

Xerxes 29
Xhosa 116
Xian 56

Yemen 55, 80
Ypres 95
bătăliile de la 156–157

Zakros 24
zapoteci 50
Zheng He 91
Zhou, dinastie 23, 40
Zhu De 153
Ziua Z 171
zoroastrism 29, 31
zuluși 115, 116

Un ghid ușor de consultat pentru a afla tot ce trebuie să știi despre cele mai importante evenimente istorice ale lumii, de la civilizațiile antice la al Doilea Război Mondial.

Cuprinzând fapte și date esențiale, acest volum te poartă într-o călătorie deopotrivă fascinantă și instructivă din imperiul lui Alexandru cel Mare la dinastia Tang, din Epoca Luminilor la Războiul Civil American.

Citește această carte ca să descoperi cum a ajuns lumea modernă ceea ce este astăzi.

ÎN ACEEAȘI SERIE

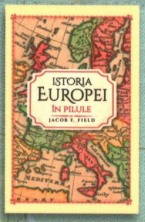

Tradiție din 1989
www.litera.ro
ISBN 978-606-33-4175-5